

31 meditaties 1925-1942

Inhoud

In den beginne was het Woord (Meppel, *IdgA*), Johannes 1: 3
Deemoed der kennis (Meppel, *IdgA*), 1 Corintiërs 8: 2, 3
Avondmaal (Meppel, *IdgA*), Lucas 2: 14
Een bijzondere Bede (Meppel, *IdgA*), Psalm 12: 4, 2
De rest, die blijft (Meppel, *IdgA*), Jesaja 17: 6
De Dis des Heren (Meppel, *IdgA*), Mattheüs 18: 30
In de verstrooiing (Meppel, *IdgA*), Deuteronomium 28: 65b, 66a
Gods vergezicht (Meppel, *IdgA*), Jeremia 22: 6
Opstanding (*Eltheto*, *IdgA*), Romeinen 9: 25
Gelijk het geschiedt in de verbittering (Haarlem, *IdgA*), Hebréeën 3: 7, 8
De middag (Haarlem, *IdgA*), Psalm 91: 5, 6
Met gekruiste handen (Haarlem, *IdgA*), Genesis 48: 14
Vergeefs! (Haarlem, *IdgA*), Psalm 2: 1, 2
De duivel als Messias (Haarlem, *IdgA*), Mattheüs 4: 8v.
Paaslicht over de Schrift (Haarlem, *IdgA*), Lucas 24: 32
Kom Schepper, Heilige Geest (Haarlem, *IdgA*), Exodus 20: 4 en Genesis 1: 26
De laatste vijand (Haarlem, *IdgA*), 1 Corintiërs 15: 25
Het vorstelijk dienen (Haarlem, *IdgA*), Prediker 10: 7
De goede herder (Haarlem, manuscript), Johannes 10: 11-13
Men lacht (Haarlem, *IdgA*), Genesis 17: 17
De Antichrist (Haarlem, *De Stuwing, Woord en Geest, IdgA*), 1 Johannes 2: 18
Boos opzet (Haarlem, manuscript), 1 Corintiërs 14: 12
Pasen (Haarlem, manuscript), Mattheüs 27: 42a en Handelingen 2: 24b
Naar buiten (Haarlem, *IdgA*), Mattheüs 6: 6
De eucharistie (eerder: De Mis) (Meppel, Haarlem, manuscript), Johannes 4: 2
De "aanneming" (Haarlem, manuscript) *zonder Bijbeltekst*
Overtuigingskracht (Haarlem, *IdgA*), Johannes 16: 8-11
Morgen en avond (Haarlem, *IdgA*), Psalm 88: 14 en 141: 2
De Aanval (Haarlem, *Woord en Geest, IdgA*), Romeinen 7: 24-25
En zij zullen profeteren (Amsterdam, *IdgA*, verkort als 'Profeteren' in *In de Waagschaal* en *VW 1*), *zonder Bijbeltekst*
Kerkhervorming (Amsterdam, *IdgA*), Psalm 68: 29, 30a

In den beginne was het Woord¹

“Alle dingen zijn door het Woord geschapen en zonder het Woord is geen ding geschapen, dat geschapen is” Johannes 1: 3.

Te geloven aan de schepping, te geloven dat deze ganse werkelijkheid met alle donker daarbij en de wrede raadselen door God is geschapen, het behoort tot het zwaarste van het leven. Makkelijker is het te geloven dat God de Verlosser, de Erbarmende Behulpzaamheid voor de wereld is, dan te geloven dat Hij de schepper van de wereld is, want dat wil zeggen dat God tot alle dingen *ja!* zegt, dat hij de volle werkelijkheid, licht en donker, zomer en winter, eenzaamheid en gemeenschap, lust en ontbering, juichtoon en kreet goedkeurt, bekrachtigt, onderhoudt. Te geloven in God als Schepper wil dus zeggen: ook met vol hart ja zeggen tot de ganse werkelijkheid, de zoete en bittere kant van het leven billijken, de grote samenhang van eindeloos leed en eindeloze verwachting aanvaarden als goddelijk van aard en goddelijk van bedoelen, te geloven in God de Schepper wil zeggen: niets van het geschapene verwerpelijk achten. Denkt ge dat dit eenvoudig is? Luther heeft gezegd: dat hij hoopte aan het eind van het leven zo ver te komen dat hij het werkelijk geloven zou, en een christen-denker uit de eerste tijd van de kerk, Marcion, heeft het nooit kunnen rijmen dat de Vader van onze Heer Jezus Christus tegelijk de Schepper en Onderhouder zou zijn van de slangen en de ratten en heel de wemelende strijd van allen tegen allen gelijk die daar woedt in de natuur, tegelijk de onderhouder van een leven waarvan het uitnemendste is moeite en verdriet.

Maar daarover wil ik nu nog niet eens spreken - dat gaat voor het bestek van deze overdenking te ver en te diep - doch nog afgezien van deze schrikwekkende vragen: gelooft gij in de schepping van de wereld in de morgen, de middag, de avond van uw dag? Zijt ge ook maar *begonnen* een eerbiedig *ja!* te spreken tot alle dingen, om het geheimenis van de goddelijke Hand in alle wezens te groeten? Gelooft gij ook maar iets van de inzet van het Johannesevangelie: “In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God. Alle dingen zijn door het Woord gemaakt en zonder het Woord is geen ding geschapen dat geschapen is. In het Woord was het leven en het leven was het licht der mensen”? De natuurlijke mens die voortleeft, voorttiert, voortwoekert in de doorsneemens van heden, zegt instinctief *nee!* tot het leven, namelijk tot bijna alle dingen die zijn lust niet wekken of verzadigen. Was het maar zo dat hij moeite had met het leven vanwege het onbegrijpelijke onrecht in het mensenleven, was het maar zo dat hij als Job gebukt ging onder de verborgenheid van God, in het lot van de edelen en van de vromen. Maar zo is het niet. Over zulke vragen, die inderdaad voor ons de wereldluister voorgoed kunnen verduisteren, bekommert hij zich weinig. En toch is hij een neezegger tegen de wereld. Tegen alle wezens en geschapenheden, alle gebeurtenissen en schokken, alle veranderingen en alle wetmatigheden. Schier alles wat zijn opmerkzaamheid niet trekt - en dat is bijna alles wat hij niet eten, niet drinken kan en waarmee hij geen bevrediging vieren kan, alles dus wat

¹ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 133-136.

niet te krijgen is voor het grote ruilmiddel, het geld, dat voor eet-, drink-, lustgrootheden geruild worden kan - schier alles laat hem *koud*. O, als we het gaan zien, hoe de mens als een schildpad zo stompzinnig en hard ompantserd, met een glazig oog rondblikkert in de goddelijke dag, traag onverschillig, stompzinnig en hard ompantserd, ook als hij in schijnbaar onovertreffbare vlijt, desnoods in een Amerikaanse haast, holt om zijn vele overbodigheden te verwerven. Bedenken wij toch even: de mens speelt het in de meeste gevallen klaar 60, 70 jaren te leven, zonder ook maar één keer op te zien naar de hemel om de gouden zandloper van de Orion te bewonderen, en zonder Sirius of Aldebaran een blik te gunnen, en hoor dan hoe hij voortliegt dat hij gelooft in de Schepper, en voortliegende zingt: "het ruime hemelrond vertelt met blijde mond Gods eer en heerlijkheid".² Wat kunnen hem sterrenbeelden en melkwegen schelen, wat raken hem het ondergaan van de zon, het opkomen van de maan, de glansavonden en de dauwmorgens? En konden we eens uitrekenen wat voor de mens zo in het algemeen dan *wel* de waarde van ster en morgen heeft, we zouden zien: *morgen* is voor hem het ogenblik dat hij een zoet winstje maakt, en zijn avondster gaat op zodra hij een kans ziet schemeren om zijn vlees te verzadigen. Ofschoon zijn zintuigen door God onbegrijpelijk zijn geslepen en verfijnd - o! de gekartelde hoorn van zijn oren en de verrekijker van zijn spiegelende ogen! - ofschoon van alle zijden betrouwbare berichten over de eeuwige wonderen aandringen om hem te bereiken, hij ziet niets, en hoort niets dan wat hij *lust*. De omstandigheden!, zegt ge. De drukte? Kwestie van opvoeding? Nee, nee, bedrieg u niet, laat het voor een minimaal procent waar zijn dat de omstandigheden gewicht in de schaal leggen, de diepste grond is het *instinct* dat als een kwaadaardige hond op de drempel van het bewustzijn van de mens ligt en niemand en niets binnenlaat dat niet zijn hondenzin en zijn hondenlust vleit met beloften. Geloven in de Schepper zou iets eenvoudigs zijn? Houd toch op met het gedaas! Ge bedoelt dat naar een huis-, tuin- en keukenlogica "alles toch ergens vandaan moet komen" en deze "logica" houdt ge voor scheppingsgeloof. Nee, God is Schepper, dat wil zeggen God zegt ja! tot het geheel van de werkelijkheid. Te geloven in de Schepper is geloven in het Woord, de Taal, de Sprake, die in alle, alle ding is te beluisteren. Wie zegt dat hij gelooft in God de Schepper en niet *luistert* naar het Woord alom en altijd, die is een leugenaar en de waarheid is niet in hem. Dat alle dingen door het Woord gemaakt zijn, wil niet zeggen dat alle dingen als zodanig en in alle omstandigheden ons openbaring van God zijn, maar dat er geen ding is waaruit het Woord ons niet mogelijkwerwijs, vroeg of laat *kan* toeklinken. Leert eerst het abc van de bewondering en van de verwachting en hoort hoe gij vermaand wordt een mishagen aan uzelf te hebben, een mishagen ook aan al uw eigenzinnige maatstaven, en u voor God te verootmoedigen, die het licht en het duister maakt. Geloven in de Schepper wil zeggen: alles billijken, aanvaarden, dragen, en dus *voor* alles leven met open oor en open oog voor Gods werken, omdat het Zijn werken zijn en niet omdat wij er profijt van trekken. Wie hier niet ziet en niet hoort, hoe zal die de hemelse dingen verstaan?

² Beginregels van Psalm 19 psalmberijming 1773.

Eeuwig doof en blind te blijven,
willig balling uit uw schoot,
God, wie zal 't in woorden schrijven
't Eeuwig wee van zulk een dood.³

Een open oor en een open oog voor Gods werken, omdat het Zijn werken zijn en niet omdat wij er profijt van trekken, zie, dat is zeldzaam onder ons en dreigt al zeldzamer te worden. En natuurlijk, ik ben een verloren mens gelijk gij en wij hebben elkaar niets te verwijten, maar er zijn mensen die zich voelen dichtgelakt, dat er geen eigenlijke ontroering om God meer binnenkomen kan en zij lijden daaraan. Er zijn ook mensen die in hetzelfde oordeel zijn en die het niet weten of niet weten willen en zo zich verharderen tegen het Woord.

Het ziet ernaar uit dat het nieuwe jaar, naar *onze* maat van goed en kwaad, goed zal zijn. Wie aan die maat vasthoudt gaat de verbijstering tegen, of moet vluchten in de kelders van de volstrekte onverschilligheid. Maar wie het waagt te blijven waken met open oog en open oor, die heeft kans dat hij juist in dit heden het Woord hoort, eerst het brandend Woord *tegen* de wereld, dan het zoete Woord in de natuur, ondanks alles in de onverkorte, onversneden nood van de werkelijkheid.

Het Woord is goed, ook als het geweldig en verterend is, het Woord is goed, omdat het als Woord van God kan beleefd worden. Dat *kan*, al is het mede het zwaarste van het leven. Dat *kan* niet onmiddellijk, niet naar ons onmiddellijk gevoel. Ons direct inzicht begeeft ons hier: de werkelijkheid heeft minstens evenveel van de hel als van het paradijs.

Maar het kan *indirect*. Door de vleeswording van dat Woord in Christus. Om zo te zeggen *via* de aanschouwing van Christus leren wij staren in de afgronden van de natuur, wagen wij het in te dringen in verderf en wreedheid, verdragen wij de duizeling van de ravijnen en van de kolken. Althans voor één eeuwig moment.

Dat God spreekt in alle ding, dat Zijn ja en Zijn nee ten slotte opgesmolten worden tot één geweldig Jawoord dat uit heel de werkelijkheid ons tegenklinkt, dat is niet te verdragen voor het hart, het is onduelbaar en onmogelijk, tenzij wij het vleesgeworden Woord zien lichten achterwaarts over het verleden, zien terugschijnen over de gehele zuchtende creatuur. Om niet alleen boven bladergedruis en riviergezang, maar ook boven hyenamuil en klauw van gieren het Woord te horen, moet een mens "in Christus" zijn. De Verlosser is ook de Schepper en de Schepper is ook de Verlosser. Het Woord is bij God en het Woord is God. En het Woord is vlees geworden en heeft onder ons getabernakeld, het rijdt onder de apocalyptische ruiters mede op het witte paard van zijn majesteit. En wondt en geneest, vernedert en verhoogt, maakt arm en vult ons met Zijn overvloed. Maar overal waar Hij langs rijdt, slaat Hij ons onze maten uit de hand. Hij ziet al wat Hij gemaakt heeft en zie: het is zeer goed! Dat kunnen *wij* niet zien, maar dat mogen wij *horen*, tot zij ook zeggen: ik geloof in God de Vader, de almachtige, Schepper van de hemel en van de aarde.

³ Laatste strofe van 'Eenzaam om mij' in *Tijdskrans* deel 1. *Guido Gezelle's Dichtwerken*. Amsterdam: L.J. Veen z.j., 32. Daar 'willens' in plaats van 'willig'.

Deemoed van de kennis⁴

“Zo iemand meent iets te weten, die heeft nog niets gekend, gelijk men behoort te kennen. Maar wie God liefheeft, die is van Hem gekend” 1 Corinthiërs 8: 2-3.

I

“De vrees des Heren is het beginsel der wijsheid”, in deze bekende spreuk uit Ps. 111 beduidt “beginsel” niet alleen maar: begin, maar ook *beginsel* in de zin van principe. Want de vrees, de huiverende eerbied voor God is niet alleen maar een kinderlijk begin, een uitgangspunt voor de opvoeding, doch iets dat met ons mede moet gaan, dat ons vergezellen moet op al onze wegen, aan onze rechter- en linkerhand.

Daarom is de onverbiddelijke uitspraak niet van de wijze. De wijze wacht zich voor een eindoordeel, of het nu gaat over een persoon of een beginsel, de wijze heeft zijn zeer eigenaardige aarzelingen, juist omdat hij de Heer vreest. Nee, *niet* omdat hij meent dat alle meningen zowat op hetzelfde neerkomen, niet omdat hij meent dat het er niet op aankomt *wat* een mens gelooft, dat het er alleen op aankomen zou *dat* iemand gelooft, maar omdat de vrees des Heren het Principe is van zijn principe.

De wijze, die op de bodem van de vrees des Heren staat, verweert zich niet zo gauw tegen een ander met de woorden: gij staat op een andere bodem dan ik. Hij schuift het raadsel van zijn bestaan niet van zich af na het te hebben ingebakerd in een “christelijke wereldbeschouwing”. Hij weet dat een mens tegen een mens nooit geheel gelijk hebben kan, omdat God *alleen* en tegen ons allen gelijk heeft, Hij die de “nieren proeft”.

En deze deemoed wijkt niet langzamerhand met het voortschrijden van het openbaringslicht. Ze is in het Nieuwe Testament niet minder geworden, niet teruggeschroefd. Want deze deemoed ligt in het wezen van de godsvrucht besloten.

“Zo iemand meent iets te *weten*, die heeft nog niets *gekend*, gelijk hij behoort te kennen” voegt de apostel de Corinthische gemeente toe. Onze onkunde aangaande het goddelijke wordt openbaar in ons menen-te-weten. Omgekeerd komt onze kennis van God op uit een niet-weten: gelijk zonder zwarte aarde geen blanke bloem openbaar wordt, zo ontspruit geen kennis dan uit de volstrekte duisternis van ons menselijk niet-weten. De apostel die elders in deze zelfde brief zegt: “De Geest onderzoekt alle dingen, ook de diepten Gods” en “zie, wij spreken wijsheid onder de volmaakten”⁵, bedoelt natuurlijk niet een agnosticisme te belijden, een leer van de wezenlijke ongeschiktheid van de menselijke geest om iets wezenlijks van de werkelijkheid te weten. Maar hier spreekt weer die “vrees des Heren”. Het gaat over God, (ook in de gewone dingen van het leven als het inkopen van offervlees) en aangaande God weten we niets, absoluut *niets*. Aangaande God is er echter... kennis.

Er is een kennis van God. Maar er is geen weten aangaande God. Kennis is een actie, een daad van de gehele verantwoordelijke mens met hart en ziel, geest en alle krachten. Er is wel een kennisactie, maar die vindt alleen geldige waarheid in het ogenblik van de ontmoeting

⁴ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 136-140.

⁵ Resp. 1 Cor. 2: 10 en 2: 6.

met God, waar God niet meer Hij is maar *Gij* geworden, waar de vrees voluit zich richt op de Ene en Enige. “Weten” is een bezit, “Kenniss” is een wonder van God. Of anders gezegd: kennis van God is niets anders dan de terugslag, de weerglans van het “door God *gekend zijn*” en deze kennis openbaart zich als “liefde”, liefde tot het volheerlijk Wezen. Daarom gaat de apostel voort: “maar wie God liefheeft die is van Hem gekend” (vers 4).

Wie daar buitenom, zomaar, logische stellingen over God opstelt, *over* God, dat is dus over die “Hij”, over God als Afwezige beschouwd, wie meent iets over de derde persoon te weten, die “heeft nog niets gekend gelijk hij behoort te kennen”.

Het is dus een misverstand als men soms meent dat het gezag van *God*, dat de mensen behoeven, beslag op hen zal leggen doordat een *mens* zegt: zo is het, en wie het anders zegt, die weet er niets van.

Niets te weten is niet erg. Maar niet te weten dat men niets weet, dat is verblinding. Het doel van het geestelijke leven is “te kennen *gelijk* ik gekend *ben*” - maar het begin van alle kennis is te kennen *dat* ik gekend ben. Stellig is ook dit een kennis ten dele, maar deze kennis is nochtans oneindig dieper dan alle weten. Weten tegenover God is waan. Kennis van God is en blijft genade.

II

De vreze des Heren als beginsel van de wijsheid maakt ons niet slap, niet goedig, niet bewogen door alle wind van leer. Deze huiverende eerbied voor Gods wezen en voor Zijn Naam (= Openbaring) verhindert echter inderdaad het opkomen en voorttellen van het beroemde ras: de “mensen uit één stuk”.

De onwedergeboren wereld acht het zonder meer een prijsje van een man te kunnen getuigen: dat is een kerel uit één stuk, dat wil zeggen een overtuigde met één vaste lijn van gedrag, met één sterke wil tot bereiken van het gestelde doel, een mens die niet gespleten is, die, *als* hij twijfelt, slechts over bijzaken twijfelt, welke de kern niet raken. Zulk een mens uit één stuk is onmogelijk, bestaat niet, het zou of een engel of een demon wezen. Maar het gevoel *zó* te zijn en te leven alsof men zo is, bestaat wel terdege. En het is een gruwel in het oog van de Heer.

De mens uit één stuk kent de vreze des Heren *niet*. Of heeft de apostel Paulus alleen over persoonlijke karaktermoeilijkheden gesproken, toen hij de klacht van Romeinen 7 aanhief, en zou hier niet iets van het wezen van de godsvrucht geopenbaard zijn? Luister even! “Wij weten (o heerlijke en vreselijke kennis!) dat de Wet geestelijk is, maar ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde, want hetgeen ik doe dat ken ik niet, want hetgeen ik wil dat doe ik niet, maar hetgeen ik haat, dat doe ik.”⁶

Hebt gij de klank, de toon van deze woorden goed gehoord en beseft welke afgrond van tweeheid en tweedracht zich daar voor ons opdeed? De apostel was zeker niet een man uit één stuk en dat hij dit belijdt komt voort uit de deemoed van zijn Godskennis, uit de vreze des Heren. Daaruit alleen!

⁶ Rom. 7: 14-15.

Nota bene: hier spreekt een echt, diep Godskind, dat recht heeft om te zeggen: “het willen is wel bij mij”.⁷ Is dat niet reeds onbereikbaar ver boven het peil van de natuurlijke mens, die zich juist niet opwerken kan tot een waarachtig willen van het goede. Maar omdat de apostel waarlijk het goede wil, juist daarom kan hij niet zijn een man uit één stuk. “Want het goede dat ik wil doe ik niet, maar het kwade dat ik niet wil, dat doe ik”.⁸ Zó spreekt de gezeten burger, de gezonde “Christen”, de weldoorvoede “gelovige” niet. Die heeft dat achter de rug. Die denkt heimelijk: “dat is de taal van de onbekeerde: we weten ons weetje, laat ons maar schuiven, wij komen er wel”. De apostel kan in hun schaduw niet staan: “Want, zo zegt hij, ik heb een vermaak in de wet Gods naar de inwendige mens, maar ik zie een andere wet in mijn leden, welke strijdt tegen de wet van mijn gemoed en mij gevangen neemt onder de wet der zonde, die in mijn leden is”. (vers 23)

Wee, twee wetmatigheden, twee aandriften die zich met de kracht en de regelmaat van bovenpersoonlijke wetten willen doorzetten op het kleine, veel omstreden, veel geteisterde en gebrandschatte gebied van het hart. En och, waar is de *eenheid* toch, de volstreden rust en ruimte en richting? En nu vraag ik u: hoe zou het mogelijk zijn dat zulk een mens zich tevreden geven zou met een “weten” aangaande God? Al zou zulk weten mogelijk zijn, dan nog zou het niet de minste kracht hebben om de gespletenheid van die mens te helen. Wat zou hier ook baten?

“Bij de mensen is het onmogelijk... maar niet bij *God*, ... die... ons... kent.” En zie hier nu de typische samenhang: juist de man uit één stuk wiegt zich in de waan aangaande God allerlei te weten. Juist deze ongebroken mens kan er niet bij dat de mens *mens* is en God *God*, juist hij acht belachelijk de apostolische uitspraak: Wie daar meent iets te weten die heeft nog niets gekend, gelijk hij behoort te kennen.

Wie *meent* dat hij een *eenheid* is, die *meent* ook aangaande God het een en ander te weten. Wie belijdt dat hij een tweehed is, die is van God gekend, want de bekentenis van de tweedracht komt enkel voort uit het besef dat God *ons* kent en uit de heilige onrust van dit besef voor Hem niet te kunnen bestaan.

Schijnbaar flink maakt ons het godsdienstig zelfbewustzijn. Ogenschijnlijk slap maakt ons de vreze des Heren, maar dat is alleen spel en waan en de buitenkant van de dingen. En de onberekenbare waarheid beleeft de gebrokene en verbrijzelde van geest, *deze*: “als ik zwak ben, dán ben ik machtig”.⁹ Het is de deemoed van de waarachtige Godskennis die tot zulke geheimen inleidt, aan zulke wonderen ons deel geeft.

Avondmaal¹⁰

“Ere zij God en vrede op aarde en in de mensen een welbehagen” Lukas 2: 14.

⁷ Vers 18.

⁸ Vers 19.

⁹ 2 Cor. 12: 10.

¹⁰ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 140-142.

Als het Woord vlees wordt, zingen de engelen, die zo diep zien, dit lied. Ze jubelen omdat de mensen, zoals ze zijn, met hun zonden en met hun verlangen, deel hebben aan Gods gunst. Ze jubelen omdat op aarde, midden in deze verscheurde werkelijkheid, de diepste scheur tussen God en mens geheeld wordt, ze jubelen om de Eer, de Heerlijkheid van God van Hem uitgaat en tot Hem wederkeert. O! als het Woord vlees wordt, dan legt zich het welbehagen over deze arme mensenwereld met haar dolzinnige goddeloosheid en met haar arrogante godsdienstigheid. Dan wordt dit alles genegeerd, ongeldig verklaard en teniet gedaan. Dat was met Kerstmis. Dat was nog maar het begin van een heel leven, waarin de Zoon vlees werd, al meer vlees werd en deze engelenzang is dan ook goeddeels profetie, vooruitgegrepen vervulling. En telkens weer stonden de regenbogen van de belofte boven de aarde, boven het mensenleven, in de volle en tere tinten die het hart beschamen en verrukken, totdat de Vleeswording "volbracht" was in een verschrikkelijk einde, dat evenwel het paradijs van een onmetelijke vergeving ontsloot.

En toen, toen bestond het Woord "geestelijk" verder? In de herinnering en in de gedachtenis? Toen werd het Woord van God weer eens en voor altijd onzienlijk, onttoegen aan onze blik? Toen boekten wij alleen het feit dat Hij Zijn werk volbracht had, toen staarden wij terug naar een verleden waarin nog (wonderlijk genoeg) wonderen gebeurden? Nee, toen vierde Hij opstanding en nam het vlees weer in bezit en brak het brood met de Emmausgangers en toonde de tekenen in Zijn zijde en at de spijs van de aarde op het strand van het meer van Gennesareth. Nee, toen vierde Hij hemelvaart en nam afscheid om dichterbij ons te zijn alle de dagen tot de voleinding van de wereld, en liet ons als de voetafdruk van zijn vlees op aarde de tekenen van brood en wijn, opdat we de naschemer van Zijn genade zouden proeven en een voorsmaak zouden hebben van de tweede Genade, de tweede komst, waarmee Hij komt over alle vlees, waarmee Hij komt in de volle werkelijkheid van deze aarde: zo dan, verkondigt de dood van de Heer totdat Hij komt. Waarom is het Ere zij God! een Kerstlied alleen? Is het niet ook een Paaslied, is het niet vooral een Avondmaalslied, een lied dat zweeft om de dis met de tekenen van het lichaam en van het bloed van de Heer? Welbehagen over ons in onze schuld, en *daarom* vrede midden in de aardse verscheuring, en *daarom* eer en heerlijkheid teruggezonden aan God. Het sacrament als "zichtbaar woord" werd onder ons gesteld, opdat wij deze te beter verzekerd zouden zijn van de objectiviteit van dit Welbehagen. In de prediking kan het Woord schuilgaan en kan de schijn ontstaan alsof wij de zekerheid van de vergeving uit eigen gevoel en uit eigen ervaring te voorschijn brengen, en wat het Godswoord is in alle mensenwoorden, waarmee het is omkleed, wordt telkens weer verduisterd. Dan komt het stille ding, de materie, dat wat daar eenvoudig *is*, wat bestaat in onschijnbare vormen, maar in ieder geval even onafhankelijk van onze wil en ons gevoel als het goddelijk kind in de kribbe. En gelijk het engelenlied zich baanbrak, niet omdat de mensen het verstonden, maar omdat het feit *daar* was, *voor* hen, maar buiten hen, zo wordt het zuivere lied van Gods gemeente geboren boven de stoffelijke tekenen van het heilig sacrament, die daar staan voor hen, maar buiten hen.

Wie is God voor ons als wij stil zitten aan de blanke tafel? Is hij de Macht die ons uit de werkelijkheid wil optrekken of is Hij de geliefde, die zich in de werkelijkheid wil laten neertrekken? Openbaart hij zich daarin tot wij geest worden of daarin dat Hij vlees wordt? Hoe is het? Komen wij tot Hem of komt Hij tot ons? Gaan wij stijgen of moet Hij dalen? Is dit niet het wonder van het welbehagen, is dit niet de vrede op aarde dat God vlees wordt en zich aan ons, die vlees zijn, te kennen en te genieten geeft de eeuwen, de jaren, de dagen *door*.

Bij de bediening van het Heilig Avondmaal in de katholieke kerk schrijft de liturgie voor dat, welke verschillende woorden en zangen in de loop van het kerkelijk jaar ook afwisselend worden gebruikt, *elke* bediening zal besloten worden met de luide voorlezing van het eerste hoofdstuk van het Johannesevangelie: “In den beginne was het Woord” ... en dat gekomen bij de woorden: “en het Woord is vlees geworden” de priester dankend knielen zal. Voor ons is het Avondmaal geen herhaling van het volbrachte, maar een herinnering aan het volbrachte. Slechts een herinnering? Ja, maar een herinnering die God in ons wekt, een herinnering die aan onze harten van Godswege verzegelt het éne en eeuwige feit dat het Woord is vlees geworden en onder ons wil wonen, een heenwijzing naar de werkelijkheid dat “het welbehagen des Heren in Christus Jezus gelukkig zal voortgaan”.¹¹ Ere zij God in de hoogste hemelen en vrede op aarde, in de mensen een welbehagen!

Een bijzondere Bede¹²

“De Here snijde af alle vleiende lippen, de grootsprekende tong. Behoud, o Here, want de goedertierene ontbreekt, want de getrouwen zijn weinigen geworden onder de mensenkinderen” Psalm 12: 4, 2.

Algemeen is de klacht dat de wereld zo koud wordt. Er gebeurt wel veel. De bedrijvigheid neemt toe, maar het is alsof minder dan ooit het hart daarachter drijft en gedreven wordt door Heilige Geest. De kale wortels van de menselijke natuur komen bloot. En daarbij de vijandschap tegen al wat bijzonder is, de bittere haat tegen al wat ook maar iets boven de middelmaat gaat. Mensen van de derde of tiende rang regeren de wereld, regeren de staat, strooien door middel van de pers, naamloos, gedekt, gedachten uit, zo verdraaid en zo achterlijk dat het domste heidendom schijnt weergekeerd.

Wat blijft ons *over* dan te luisteren naar de raad van de oud-oosterse wijze: veracht de wereld en zijn vals behagen in afbreuk doen, wat groot is te verlagen en al het kleine en slinkse hoog te dragen?¹³ Een stille verachting in zichzelf te voeden jegens deze tijd schijnt

¹¹ Jes. 53: 10 met ‘in Christus Jezus’ als inlas.

¹² Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 142-145.

¹³ Tweede strofe van een titelloos gedicht (beginregel: ‘Zoek heil en heul in uw gedichten, doe als ik’) van J.H. Leopold. Opgenomen in *Verzameld Werk*, deel 2. Rotterdam: Brusse/Amsterdam: Van Oorscot, 1951-1952, 559.

de beste wijze om de schatten van de wijsheid en de kennis, die in Christus verborgen zijn, te bewaren en te beschermen.

Maar *dwars* daartegenover staat het gebod van de naastenliefde waaraan wij niet ontkomen. En dat gebod vraagt dat wij niet alleen dienen degenen die ons sympathiek zijn, maar dat wij trouw zijn aan al degenen die eenmaal op onze weg gekomen zijn, met wie wij door de loop van het leven zelf in een verantwoordelijk verband zijn gesteld. Het gebod staat dwars tegen de mensenverachting in. Doch dit maakt onze ervaringen des te bitterder, want wij zouden diezelfde wijze bijna willen bijvallen als hij zegt:

Omgang met mensen, nabuurschap:
Een slepend zeer, een chronisch lijden;
Met moeite en zich-geweld-aandoen
Komt er een luttel goeds tot stand,
De ongerechtigheden doet
Hun eigen grondaard aan de hand.¹⁴

Ach, juist die naastenliefde heeft meestal het omgekeerde effect. De liefdeloze kan uiteraard niet recht verstaan wat door de liefde op hem aankomt, en wat hij ervan begrijpt is voor hem een reden tot zelfverweer, tot verharding, ja, hij wreekt zich voor de beschaming, door juist tegen degene die hem weldoet zijn sluwe instincten uit te vieren. Zo ontstaan die kleine en grote tragedies, waarbij de kalme, koude, ontzielde napraters, de anderen, die om liefdeswil worstelen moeten en lang strijden, “het leven onmogelijk te maken”. De wijze ziet ze en tekent ze:

Die het geijkte wijselijk beleden,
die aan geen twijfel of onzekerheden
ziek gingen, en den andersdenkenden
getroost het leven en de eer afsneden.¹⁵

“De Here snijde af alle vleiende lippen, de grootsprekende tong” roept de Psalmist in een plotselinge woede, overhaast wellicht. Dat is maar het meest radicale: de bron van het venijn af te snijden of althans de invloed, de stroom van dat venijn af te dammen. Het is een hartstochtelijke kreet.

Doch deze al te menselijke radicaliteit is zeker het hoogste niet, nee, het moet gezegd: er is een zuiverder houding mogelijk. Intussen blijft die wilde uitroep echter begrijpelijk, want “het leven onmogelijk maken”, dat is geen *woord*, geen *term*, maar moordende werkelijkheid. Zo wordt het meer en meer dat er een minderheid is, die in twijfel en angst

¹⁴ Uit de eerste regels van een titelloos gedicht van J.H. Leopold (met weglating van r. 3 en 4: ‘O zegening dan van de koorts / met zieke en met gezonde tijden’). Opgenomen in *o.c.*, deel 2, 192. Miskotte en/of de samenstellers van de uitgave van 1946 schrijven per abuis ‘natuurschap’ in plaats van ‘nabuurschap’ en ‘hen’ in plaats van ‘hun’.

¹⁵ Kwatrijn 25 van de reeks ‘Uit de Rubaijat’ van J.H. Leopold, te vinden in *o.c.* deel 1, 131.

God zoekt te kennen op gans persoonlijke wijze, en de ruimte, de adem wordt hun ontnomen. Zie, zij trachten werkelijk te dienen en niet de geijkte gebaren te maken, opdat het schijnt dat er iets gebeurt, en *daarom* wordt hun het leven al meer onmogelijk gemaakt en zij dragen dagelijks het alledaagse onrecht.

Maar dit leven *moet* mogelijk zijn, niet om onzentwil, maar om Gods wil. Hij wil dat het leven zal worden geleefd, zo diep en zo breed en zo ernstig mogelijk. Wel zijn allen voor God zondaren. Waar de onder mensen edel en teder levenden worden gelasterd door het minderwaardig ras van de genotzuchtigen, daar mag toch geen verbijstering, geen ondergang van de edelen volgen? Het *mag* niet! Het is onredelijk! Ja, maar het is de werkelijkheid. De besten kruipen in een hoek en verkommeren. Daarom: "De Here snijde af..."

Wie zal ook de edele het leven mogelijk maken? Wie zal hem wie het leven onmogelijk wordt gemaakt dekken? "Behoud, o Here!, want de goedertierene ontbreekt, want de getrouwen zijn weinigen geworden onder de mensenkinderen". Dit gebed is beter dan de wilde uitroep die daaraan voorafging. Dit is geboren uit een veel zuiverder houding, uit iets positiefs, de zorg om Gods volk.

De Heer is altijd en overal die God die het leven mogelijk maakt, en juist in dit uiterste geval dat het leven van sommigen van onze beste kinderen onmogelijk wordt gemaakt, zou hij toezien? En juist in deze algemene verkillung, in deze ijstijd, aan de noordpool van onze grijze samenleving, zou Hij afzijdig blijven? Nee, Hij zal de zoekende harten als bloembollen verbergen in goede aarde en overwinteren doen in Zijn hoede.

Vatten wij dit vooral niet op als een algemene waarheid die ieder kan inzien, als een "eigenschap" Gods! Niemand weet ervan, de gang van het werkelijke leven pleit ertegen, de overhand van het minderwaardige neemt hand over hand toe. Niemand kan iets van deze Behoudenis weten dan die erom *gevraagd* heeft en antwoord verkreeg. Antwoord, dat slaat op de bede: "Behoud, o Here, want de goedertierene ontbreekt, want de getrouwen zijn weinigen geworden onder de mensenkinderen".

Wel kunnen wij een *vertrouwen*, een goede verwachting hebben in deze richting. *Als* wij die hebben en houden, ondanks het zichtbare, hebben wij het te danken aan Jezus Christus die als de volstrekt Goedertierene en de volstrekt Getrouwe onderging onder de mensenkinderen. En God heeft hem opgewekt en de hemelen moeten Hem zolang "bewaren", tot de tijden van de wederoprichting van alle dingen.

Vreemd is dat in deze bede niet gezegd wordt wat of wie behouden moet worden, dat er alleen staat: "Behoud, Here". Maar het is niet zo dat als God het leven mogelijk maakt aan de oprechten en de zoekenden, er *meer* behouden wordt dan een aantal mensen, een aantal harten? Dan is met de harten de kern van het volk behouden, de kiemkracht van het geestelijk leven, de kans op een nieuwe toekomst - dan is deze Behoudenis mede behouden de Zin van het leven, de Verwachting van de gemeente, dan is mede de zin van de schijnbaar onvruchtbare naastenliefde gered. Dan zullen Gods kinderen onder ons blijven, ze zullen het leven blijven verdragen, ze zullen een stille zegen onder ons verspreiden. God moge Zijn verborgen wil in deze tijd bewaren en ons allen, omwille van de uitverkorenen.

Zullen wij deze bede dan niet op zeer innige wijze tot de onze maken? Behoud, o Heer, een verborgen volk (hetwelk het leven onmogelijk wordt gemaakt) in het leven. Het uitbreken in vol vertrouwen (met vers 8): "Gij Here, *zult* hen bewaren, Gij zult hen behoeden voor dit geslacht, tot in eeuwigheid", dat kunnen wij niet *maken*, alleen inwachten en aangrijpen op Zijn tijd, wanneer wij het zien mogen: "om de verwoesting der ellendigen, om het kermen der noodduftigen zal ik nu opstaan, zegt de Here".¹⁶ In deze psalm is het zo dat de vromen meest arm zijn en dat de armen meest vroom zijn, dat geeft aan de klacht, aan de bede en het vertrouwen de diepe kleur. Onder ons is het over het algemeen anders! Evenwel geldt voor ons dezelfde Belofte in dubbele toepassing: voor de maatschappelijk verdrukten én voor de geestelijk verdrukten, maar voor de laatsten bovenal, omdat hun druk zo onuitsprekelijk zwaar is, omdat hun leed vrijwillig om Gods wil wordt geleden. Behoud, o Here, want de goedertierene ontbreekt, want de getrouwen zijn weinigen geworden onder de mensenkinderen.

De rest, die blijft¹⁷

"Doch een nalezing zal daarin overblijven, gelijk in de afschudding van de olijfboom, twee of drie beziën in de top van de opperste twijg, en vier of vijf aan zijn vruchtbare takken, spreekt de Here, de God Israëls" Jesaja 17: 6.

Wie met God in aanraking komt, vindt het kruis in zijn leven. Het is alsof de slagschaduw van Golgotha vallen over zijn aangeboren natuur en over zijn recht op geluk. Dit geldt nu ook van de ware gemeente Christi in haar geheel. Ook op haar leven en bewegen in deze wereld is het diepe stempel en het zinnebeeld van de schatplichtigheid aan het kruis gezet. Zij kan niet heersen, al zou zij het willen, omdat zij daarmee het kruis verloochenen zou. Wat in deze wereld regeert, is van de gemeente niet. Als het christelijke werelds succes geeft, weet dan dat het het christelijke niet is. Maar nu kan dat kruis op twee wijzen zich aan onze ziel voltrekken, ten eerste doordat wij vervolgd worden, ten tweede doordat wij *niet* vervolgd worden. In het eerste geval is de gemeente blijkbaar onderkend als *anders* dan de wereld, dan het mensenleven dat in zichzelf rusten wil, immers met een andere hoop en verwachting aangedaan. In het tweede geval is de gemeente niet te herkennen, haar wezenlijke trekken zijn uitgewist, er gebeurt niets dan wat in de wereld ook gebeurt, er komt een plantaardige gemoedelijkheid, men houdt de zaken gaande. Om de schijn van leven te onderhouden zoekt men leven te *maken*, er worden kwesties gefokt en de arme hoofden maken zich warm, dit dient om het winterse gevoel van zich af te schudden. Dit niet vervolgd worden is een bezoeking, een beproeving, een nood voor de ware vromen. Voor de anderen is het een kans op het kussen te geraken. De gelovigen te midden van deze

¹⁶ Vers 6.

¹⁷ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 145-148.

zakelijke, overzakelijke wereld dreigen schade te lijden aan de ziel, een schade die menselijkerwijs gesproken onherstelbaar moet heten.

Als zij oprecht zijn, kunnen ze zich ook niet verbeelden, gelijk wel getracht wordt hun te suggereren, dat ze eigenlijk *wel* vervolgd worden. Er is feitelijk geen groter huichelarij denkbaar dan dat het huidig christendom enerzijds het land wil regeren en de baantjes bezet naar volkomen wereldse methoden, en anderzijds de martelaarsglans om zich houden wil en met geveinsde lippen spreekt over het lijden omwille van het geloof. De oprechten weten dat dit eenvoudig niet voorkomt, dat de miskennis van onze goede bedoelingen, gelijk die hier en daar gedragen worden moet, samenhangt met allerlei misverstand en naijver, gelijk die tussen "partijen" nu eenmaal onvermijdelijk zijn bij wederzijdse schuld.

Nee, het behoort juist tot de signatuur van onze tijd dat er *geen* vervolging is, meer: het is de nood, de vertwijfeling van een verborgen volk dat het zo is en zo blijft, dat dus de huichelaars niet kunnen ontdekt worden, dat het matte, onbezielde, schimachtige blijft duren. Dat dus de spoorslag blijft: *leven* te maken, leven te *maken*.

O, als men eenmaal scherp gevoeld heeft dat van trouw tot in de *dood* schier niets meer te merken is, als een mensenkind in zijn eenzaamheid *zelf* ook niet meer weten zou *waar* hij eigenlijk voor zou willen sterven, als de toon van Jezus' leven en al het gemor en gesnor van levenslustige of teleurgestelde gemoederen dooreengewoeld worden tot een dompige chaos van geluiden, tot één ketelmuziek van dierbaarheden, kortom als de oneindige *kwaliteitsverschillen* worden samengeklutst tot één pap, één brij van middelmatigheid, waar niemand veel *tegen* kan hebben, maar die ook niemand waarlijk helpt, dacht ge dat de druk van de meerderheid, het *gemak* van de middelmatigheid, de veiligheid van een openbare mening, niet een ontzettende kracht van de verleiding zouden uitoefenen?

De samenhang tussen enkeling en gemeenschap wordt steeds inniger, de wisselwerking tussen tijdgeest en persoonlijkheid, ja zelfs tussen de tijdatmosfeer van een bepaald jaar en ons innerlijk leven wordt meer en meer innerlijk ondergaan.

En zo zijn er dan tallozen die sinds jaar en dag tevergeefs wachten dat het bruidelijke van hun aannemingstijd nog eens terugkomen zou. Zie, als het hun ernst blijft, dan zullen zij merken dat voor *zichzelf* en de anderen, voor het volk en voor de kerk te bidden een en hetzelfde is, dat één kwaal ons gemeen is, dat éénzelfde euvel de veerkracht wegknaagt. Als wij nog eens vervolgd zullen worden, zullen ze - zo staat te vrezen - niet de martelaren van Christus zijn, maar wij zullen voor ons laffe, liefdeloze leven moeten boeten.

Maar nu is de grote vraag hoe wij van de moed van de minderheid kunnen sterken. De meerderheid voelt zich in nood en volgt met welbehagen het verslag van de kerkelijke verrichtingen, ze boekt niet-vervolging als pure winst. Maar de minderheid, van wie de ziel zich nauwelijks staande kan houden, doordat het reine woord Christi in de kerk zelf nauwelijks gehoor, maar (o helse wonderheid) *ook geen weerstand* vindt, de minderheid, die niet-vervolging aantekenen moet als gevaar en teken van minderwaardigheid en verworpenheid, hoe zal zij haar geloofsvermogen in volle krachtsinspanning houden? Zij zijn niet gebaat met een hoog gestemd verslag van de kerkelijke verrichtingen. Statistieken, collecten, vergaderingen, getuigenissen, alles goed en wel, maar het kan de wezenlijke

leegte niet vullen, het grote ontberen niet vergoeden. De twisting van de broederen schokt hen, dat de onsterfelijke frasen, gemeenplaatsen en dooddoeners onder en op de kansel het Woord Gods onschadelijk maken, dat de dorst naar volmaakte zuiverheid in de belijdenis gans vergaan is, drukt hen. Niets is verwoestender voor hun zielsbesef dan de neiging van een zo gunstig mogelijke balans van het christendom op te maken. Zij zijn alleen gebaat met een verregaande *strengheid* en met een bijna wrede *nuchterheid*.

Niets is zo streng en nuchter als het getal, niets is zo uitdagend en onverbiddelijk. Daarom staat er van God: Gij *telt* mijn treden. En wordt het gebed ons op de lippen gelegd: leer mij also mijn dagen tellen.¹⁸ Tellen is *ook* een vorm van het profetisch denken, doch een tellen niet van hetgeen voor ogen is, maar van hetgeen “in de afschudding der olijven” overblijven zal. Zie, de olijven worden afgeslagen, misschien nog *voor* ze rijp zijn, maar enkele vruchten hoog in de top, waar men niet bij kan, die blijven over. Het zijn trouwens de kleintjes, als beziën, onschijnbare besjes... men *laat* ze.

Zie, zulk een streng spreken, zulk een vruchten tellen is heilig, is troostrijk, bemoedigend voor de minderheid - ondanks de schijn van het tegendeel - als het God de Heer *zelf* is die tot zijn verborgen volk zo spreekt, zich nederbuigend in onze telwoorden: zie, dat er nog een nalezing rest, twee, drie besjes aan de opperste twijg, vier of vijf aan de vruchtenrijkste takken, spreekt de *Heer*, de God Israëls. Dit is wel een ander tellen dan het wereldse tellen van de christenheid. Maar Israël herkent in *dit* tellen de waarheid van God en hoort in *dit* tellen toekomst, ziet hier tegen deze winterse lucht die opperste twijg afsteken en telt met God mee en vindt uitzicht, horizon, vrede. Wonderbare levende vrede, omdat dit tellen in heilige nuchterheid geschiedt door Hem die de God Israëls is en blijft.

Zo wemelt voor onze ogen achter die twee, drie beziën de volheid van een nieuwe tijd, de oogst van een nieuw volk. Zo wordt het verborgen volk gans zeer getroost in Hem “die de dingen die niet zijn *roept* alsof zij waren”.¹⁹

De dis des Heren²⁰

“Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijnen naam, daar ben ik in het midden” Mattheüs 18: 20.

Wat kan het ons op vergaderingen vaak droef te moede worden. Het is alsof ons hart en ons hoofd minder persoonlijk voelen, minder oorspronkelijk denken, alsof iets van eigen geestesbezit wordt verslonden door het gezamenlijke, alsof wij minder zijn dan in de eenzaamheid. Wij kunnen dat opvatten en dragen als een offer dat gebracht moet worden ter wille van de gemeenschap, om iets te stichten dat boven al het persoonlijke hoog uitgaat in belang en waarde, iets dat ons kleine zelf in dienst neemt en ons inschakelt in een hoger, heiliger verband. Wanneer wij dat zien, brengen wij, indien wij althans enige liefde in ons

¹⁸ Resp. Job 14: 12 en Psalm 90: 12.

¹⁹ Rom. 4: 17.

²⁰ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 148-151. Vrijwel ongewijzigd herplaatst in *In de Waagschaal* 24 (1968-1969) 16, 307-308.

hebben, gaarne het offer van onze eigenheid, van onze oorspronkelijkheid, ja desnoods iets van onze zuiverheid. Alles om de gemeenschap mogelijk te maken.

Maar toch: droevig wordt het ons om het hart als die vergadering, die gemeenschap zelf op een peil staat en op een peil blijft waarvoor men zich heimelijk schaamt, wanneer de geest die daar heerst niet verdient dat wij onszelf en onze oorspronkelijkheid ten offer brengen voor haar. Wanneer het ons, misschien midden in de hevigste discussie of tijdens de vroomste getuigenis wee wordt om het hart vanwege de kleinzerigheid van de zielen, de traagheid van de geesten en de wrede gedachten van de harten en zij zelf, als vanzelf, en voor we het weten worden meegesleept in dezelfde stemming, in dezelfde geest, in dezelfde dufheid, in dezelfde slaap, dan merken wij dat wij van nature niet anders zijn, dan voelen wij die mislukking van de gemeenschap op een wijze die meer kwelt dan ons persoonlijk falen bij andere gelegenheden. Bitter is het tevergeefs zich aan te passen en onwillend ruim baan te laten voor de dodende gewichtigheid waarmee het aardsgesinde verstand zich breed maakt. Ook schaamte kan een bovenpersoonlijk karakter hebben zoals een van de grootste en edelste mannen die ik gekend heb - onvergetelijke herinnering - soms zijn hoofd vermoeid en verwilderd kon buigen en fluisteren: nee, de mens is niet veel zaaks.

En zo nu is, gemeten aan het ideaal van de gemeenschap, een menselijke vergadering meer of min altijd: óf de persoonlijkheid handhaaft zich, brengt wrijving en scheuring óf er handhaaft zich een harmonie, en de persoonlijkheid moet zich offeren - óf (en dit is het droevigste van al) de persoonlijkheid is *weg* en de gemeenschap die bedoeld werd komt *ook* niet, het instinct van de menigte behoudt het veld.

Overal doet zich dit droeve voor en er is ten slotte geen ontkomen. Behalve waar de gemeenschap... gemeente wordt, waar een middelpunt is dat *zelf* de gemeenschap van de harten voedt en tegelijk aan het enkele hart ruimte geeft. Jezus zegt met groot vertrouwen, met een toon van volstreekte zekerheid: Ik ben bij u, als ge bij elkaar zijt en, waar gij bij elkaar zijt, daar ben Ik bij u, indien gij in Mijn Naam vergadert zijt.

Overal waar Mijn Naam (het teken van de Openbaring in Mij geschied) u samenbrengt, waar gij u verenigt rondom Mijn woord, Mijn offer, Mijn persoon, daar zal gemeenschap zijn, een innig, bovenpersoonlijk ontroeren, een diepe bovenpersoonlijke rust, daar zult gij uzelf zijn én gij zult uzelf kwijt zijn.

Deze belofte van Jezus laat de menselijke grenzen geheel achter zich, want wie kan zich boven tijd en ruimte verheffen? Zo werkt immers alleen God, als Schepper van tijd en ruimte. Dus spreekt hier óf een waanzinnige óf Jezus weet zich gemachtigd tot deze belofte, die alle mensenmaat overschrijdt.

Ook de dood scheidt Hem niet van ons: Geen ervaring in tijd en ruimte *kan* u, Mijn Volk, verwijderd houden van Mijn heerlijkheid. Het is de Liefde die de afstanden overwint, Ik heb *macht* bij u te zijn, omdat Mijn persoonlijkheid eenmaal is ondergegaan in de samenkomst met u, Ik heb mijzelf uitgewist en Mij laten uitwerpen uit de aarde en uit de hemel, hangende tussen hemel en aarde, om zo te kunnen spreken tot elke samenkomst in Mijn Naam, waar ook en hoe ook gehouden: "Zie, hier ben Ik, in uw midden, Mijn liefde was

volstrekt en Mijn liefde doet Mij nu alomtegenwoordig zijn, en alles wat de Vader heeft is Mijn”.

Maar zie, vrienden die dit leest, dan moet Jezus Christus ook waarlijk in het middelpunt staan, wil het een vergadering zijn waarin de persoonlijke ziel en de bovenpersoonlijke gemeenschap beide tot haar recht en tot haar zaligheid komen. Dan moet...

Ja, dat hoort men zo vaak: dat Jezus Christus in het middelpunt staan moet, en dan bedoelt men dat wij Hem in het middelpunt moeten *zetten*. Nietwaar, wij “plaatsen Hem” in het midden, alsof Hij een ding was dat wij kunnen hanteren en op het voetstuk van ons betoog zetten. Men bedoelt het dan ook zo niet, men bedoelt dat in ons *spreken*, het spreken over Jezus de voornaamste plaats moet hebben.

En dat is goed: als we nu maar niet denken dat waar dit geschiedt, Jezus, Hij Zelf, *daarom* in het midden is. Het gevaar is juist groot dat het spreken over Hem Zijn objectieve Naam, Zijn Openbaring, Zijn vrijmachtige Geest uitsluit.

Ons is opgelegd zo over Hem te spreken dat wij met ons woord ruimte maken, een zuivere leegte scheppen, waarin Hij *zelf* inkomen kan. De meeste prediking *over* Hem hoort niet hoe Hij roept: “Ik ben er *zelf*”, dat vergeten we, we spreken en schreeuwen en bazelen over Hem als over een Afwezige, een Heer die is weggereisd in een vergeleggen land.

Dit is niet op te merken bij deze of gene prediking, bij deze of gene richting, dit is in meerdere of mindere mate ons aller doen, ons aller waan, ons aller “geloof”. En nooit is er een samenkomst van christenen waar volledig ruimte gelaten wordt aan Jezus Christus om waarlijk in het midden te *zijn*. Daarom is er ook geen christelijke vergadering zonder bijmaak, zonder teleurstelling, zonder vervreemding voor deze of gene die tot de gemeenschap uitging en geen gemeenschap vond. En dit alles, ondanks de zegen, die er zeker ook gevonden wordt telkens weer. Of liever, de zegen is er ondanks dit alles, want Jezus Christus komt zelf in ons midden, ondanks de averechtse wijze waarop wij Hem, met *woorden* in “het middelpunt” willen plaatsen. Ook waar deuren gesloten zijn, komt Hij, als het Hem behaagt.²¹

Eén samenkomst is er, één heilige vergadering is er waar dit gevaar van *onze* woorden niet geldt, omdat Christus daar, buiten onze woorden om, in het midden staat: het Avondmaal. Daar zien wij pas ten volle dat er, na aftrek van onze woorden, alles overblijft, het wezenlijke zelf dat zich in de tekenen van brood en wijn liefelijk aan ons opdringt. Het Sacrament is de herinnering daaraan dat het heil van God buiten ons bestaat, om te aanschouwen en om te gebruiken, maar ten slotte om bewonderd, geprezen en bemind te worden: alles wat adem heeft love de Heer.²² Daarom zullen wij hier niet menen dat de belofte van Jezus pas in vervulling gaat indien zekere menselijke voorwaarden vervuld zijn, als er een grote schare is, als er helderheid van geloofsvoorstellingen is enzovoort. Deze rijke Christus regeert machtig, waar Hem ruimte gelaten wordt, waar het verlangen van in zichzelf verloren mensen groot

²¹ Naar Joh. 20: 19.

²² Psalm 150: 6.

geworden is, waar teruggeweken is in de waan van ons degelijk geloofsbezit, waar de hardnekkigheid van onze harten gebogen werd en uit de diepte reikhalzend wordt uitgezien naar dat heel Andere dat Jezus Christus door Zijn offerande verworven heeft: de vergevende nabijheid, de verborgen omgang, de voleinding van de gemeenschap, het verzoende leven. Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, daar ben Ik in het midden van hen. Dit is meer dan een menselijke vergadering waarin het peil wel zinken moet, dit is meer dan een christelijke samenkomst waarin de christen altijd weer Christus in de weg treedt, dit is de gemeenschap van twee of drie die hoop hebben verkregen door Zijn Naam, door het Woord van de Vader in Hem en die bemerken: zie, zonder woorden, Hij is in het midden. Zie, Hij is in het midden, als wij nu eens radicaal onze handen thuishouden en ophouden Hem in het middelpunt te “plaatsen”. Zie: Hij zelf spreekt mij aan, vervult mij van de vruchten van Zijn lijden, verenigt mij met alle aanzittenden in een gemeenschap van schuldenaren, verheft ons samen - tot Zijn bondsvolk, Zijn lieve gemeente, die met Hem lijdt en die met Hem verheerlijkt wordt in deze wereld en in de toekomst.

Zo zitten een ieder maar stil in zijn hoekje en letten op de anderen niet, zo zal hij nochtans met de andere begenadigde zondaren die daar zitten, verenigd zijn in één geest, één stilte, één liefde, want waarlijk Hij, Hij zelf is in het midden, en een ieder wordt pas recht zichzelf als hij in zichzelf zegt: Here Jezus, wat zijt Gij goed, en ik heb het niet geweten, want waarlijk Gij zijt *met ons* tot de voleinding van de wereld. Gij zijt ook met mij, heel persoonlijk, tot de voleinding van mijn arme leven, dat vol heimwee hangt.

In de verstrooiing²³

“De Here zal u aldaar een bevend hart geven, en bezwijking der ogen en matheid der ziel; en uw leven zal tegenover u hangen” Deuteronomium 28: 65b, 66a.

Sinds de Hervormingsdag intrad, hebben duizenden het Evangelie beter verstaan, maar tegelijk zijn meerdere duizenden vervreemd die tucht, orde, leiding van stap tot stap nodig hadden en zo bitter misten. En de verscheuring van de volkeren is steeds groter geworden, en de kerk, de verborgen Gemeente kwam in de verstrooiing, gelijk Israël weleer. Wat zijn er gruwelijke fouten begaan door de mensen die, gereformeerd, luthers, anglicaans enzovoort, elkaar bestreden zonder besef van Gods tegenwoordigheid. Ketterprocessen, onderdrukking van de gewetens waren al spoedig weer aan de orde van de dag. Gods levend Woord werd weer tot een wetboek, de rechtvaardiging uit het geloof opgevat als een methode, een manier om zalig te worden, de eredienst weer aan mensengevoelens en menselijke begaafdheden opgehangen. En de geestelijke nood stijgt nog van dag tot dag! De zonden van de vaders worden bezocht aan ons, hun kinderen, dat is de keerzijde van het grote geschenk van een rijke geestelijke erfenis. Och, wij voegen er als kerkelijke mensen nog dagelijks onze godvergeten dwaasheden aan toe en gaan meestal nog prat op zoveel

²³ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 151-154.

christelijke arbeid, die beminnelijk lapwerk is en blijft en die doorgaans maar al te duidelijk het goddelijk zegel mist.

Honderden jaren voor de ballingschap had de profeet van Deuteronomium de wet ontdekt: als Israël het Woord van God niet meer horen wil, dan zal God Zijn eer, Zijn oogappel, Zijn erve, het volk Israël prijsgeven en het zal in de “verstrooiing” komen, in de barre, onbekende werelden waar geen mens naar het Woord vraagt. Van tevoren was het aangekondigd dat de gang van de historie zo zou zijn.

Maar *wij* zien het pas achteraf dat we verkeren in de vreemde werelden die naar het Woord niet vragen: de staat waarvan wij onderdanen zijn, de maatschappelijke klassenstrijd (die niet gepredikt wordt, maar er eenvoudig is), de machtswellustige speculaties van het financieel verkeer, de demonische overmacht van de economische wetmatigheid - vreemde werelden waarop de Hervormers niet hadden gerekend, die de kerk in ballingschap hebben gebracht en de enkelingen in de verstrooiing.

En zo komt er de druk en de angst ook over het persoonlijk leven: niet maar nu en dan, maar in het verborgene bij voortduring kent ons hart een beven en onze ogen durven niet vooruitzien in de toekomst, waar de rook van de ondergang van de goddelozen ons, goddelozen, tegenslaat, en matheid legt zich over onze ziel en “ons leven hangt tegenover ons”.

Of de kerk zal “bloeien” hangt tegenwoordig af van de vraag of zij rustige burgers, steeds meer rustige burgers zal kweken. Een goddelijke zin heeft zij niet meer, ze is aan handen en voeten gebonden aan de machthebbers van deze wereld en onderhevig aan de buien die de “overheden van de macht der lucht”²⁴ believe te zenden. Zij heeft geen wezenlijke autoriteit meer. Zij durft niet eenzaam te zijn. Ze is zelf saamgesteld uit mensen die het hunne zoeken. Nieuwe kerkidealen zijn afhankelijk van het aanwezig mensenmateriaal. En dat is tegenwoordig uitermate zwak in het geloof en in de kennis Gods. De kern is in de verstrooiing en daarom overal zeer klein, en zij slinkt nog steeds. Zo schijnt het, zo is het, voor zover mensenogen reiken. Het komt er niet op aan ons deze wanhopige en eigenlijk belachelijke positie te ontveinzen, maar het gaat erom dat wij bekennen: het is de *Heer* die ons dit aandoet, het is de Heer die in deze tijd een bevend hart geeft. Hij doet onze ogen bezwijken. Hij maakt ons mat. Het is de *Heer* die ons leven doet hangen tegenover ons”, zodat het aan de zijden draad hangt van de vreemde machten, van de willekeur van de wereld en de wankele neiging van de massa. God beschaamt de kerk en maakt haar tot een bootje dat meedrijft in het zog van de grote Oceaanstomer van de moderne wereld. Beken het dan, o ziel, die bezorgd zijt over de kerk van God, die heimelijk lijdt onder het verval alom, buig dan, o bevend hart en beken dat God toch - op *deze* wijze - bemoeienis met ons houdt.

“Wij vergaan door Zijn toorn en door Zijn grimmigheid worden wij verschrikt”.²⁵ De grote ontrouw jegens Christus en zijn wereldomwentelend woord kan haar einde slechts vinden in deze kennis en erkentenis: wat ons overkomt is geen blind lot, maar de straffende

²⁴ Naar Ef. 2: 2.

²⁵ Psalm 90: 7.

gerechtigheid van Hem die wij hebben verraden of verloochend. Wat er in de Duitse kerken gebeuren gaat, dat de massa de kern overweldigt, werd mogelijk door de vermenging van evangelie en natie, christendom en cultuur, waaraan met de grootste geestdrift of diepste gemoedelijkheid de hele 19de eeuw reeds had gewerkt.²⁶ Maar hetzelfde is over de gehele wereld geschied en tot op het zendingsterrein toe. En nergens blijft heilige wraak uit. Zolang wij menen dat wij het heerlijk ver gebracht hebben, zal er geen genezing zijn. En zolang wij de afval wijten aan mensen of groepen of boze invloeden zonder zelf in de schuld te vallen voor God en voor de mensen, zolang zal de kerk geen nieuwe dageraad zien. Zolang wij Gods machtige hand niet reddend en richtend bezig zien juist in de dorheid van de geesten en in de kaalheid van het christelijk leven, zolang wij ons groot houden en het beven van ons hart, het bezwijken van onze ogen, de matheid van onze ziel niet bekennen, zolang hangt ons leven tegenover ons in de handen van de *mensen*, afhankelijk van de gunst of ongunst van de tijdgeest.

Zodra wij echter het beven, het bezwijken, de matheid bekennen als iets dat God ons aandoet, zien wij ons leven wel tegenover ons hangen, maar nu in de wonderbare handen die én doorwonden én helen, die ons loslaten en ons weer opvangen. O! waar is het volk dat geen weg meer ziet dan die ene: ook het leven van de kerk te bevelen in Gods handen? Die zo wreed zijn en zo zacht, en altijd trouw. Het werd langzamerhand een stichtelijk zinnetje, dat we ons tezamen hebben te verontmoedigen en te bekeren. Men achtte de arbeid aan de organisatie eigenlijk honderdmaal gewichtiger. Zie, als dit nu eens echt anders werd, radicaal anders, dat we dat éne in oprechtheid honderdmaal gewichtiger gingen vinden dan alle arbeid (die wij intussen zakelijk en trouw voortzetten) - dan zou de kentering nabij zijn, een nieuw licht aan de kim, iets van de Adventsteken.

Dan zullen er ook weer duizenden nieuwe wegen naar een nieuwe reformatorische tijd zijn, dan zullen er weer werken geschieden die het zegel van het goddelijk welbehagen dragen. Alleen het bevend hart en de bezweken ogen en de matte ziel krijgen uitzicht op de nieuwe Adventstijd van de wereld; alleen een nieuwe gemeente onder het kruis kan tot een zegen zijn, als straks de eigengereide werelden breken en de vertwijfeling van de mensen, verbitterd en verwilderd, de hemel bestormt.

Gods vergezicht²⁷

“Want zo zegt de Here tot het huis der koningen van Juda: Gij zijt mij een Gilead, een hoogte des Libanons, maar zo ik u niet zette als een woestijn en als onbewoonde steden” Jeremia 22: 6.

²⁶ Dit lijkt een latere inlas te zijn - het is helaas niet te controleren met de originele tekst van het Meppelse kerkblad erbij - maar uit Miskottes dagboekaantekeningen blijkt dat de discussies over kerk en (nationalisme en) nationaalsocialisme al in 1929-30 in Duitsland hevig woeden, zoals blijkt uit een interventie van Karl Barth in *Zwischen den Zeiten*, jg. 8. Zie de dagboekaantekening van 14-2-1930 in: *Verzameld Werk 4, Uit de dagboeken 1917-1930*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok 1985, 459v.

²⁷ Meditatie uit *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, z.d. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 154-158.

Al meerderen die vroeger aan zoiets niet konden denken, gaan tegenwoordig 's zomers met vakantie, naar buiten. Maar hoevelen zijn er die uitgaan en niets gezien hebben dan wat zij ook thuis hadden kunnen zien en die thuisgekomen voor de zegen van dat alledaagse geen oog meer hebben!

Nu is er bijna niets dat zulk een verheffende werking op ons hele wezen oefent als het diep indrinken van een vergezicht. Als de vakantiegangers dat althans konden bewaren en meenemen, hoeveel frisser en sterker zou hun geest geworden zijn, zodat zij ook hun oude omgeving met dieper hartelijkheid weer konden ingaan.

Het vergezicht... o, wanneer wij een enkele maal in het jaar van een toren of van een bergtop neerzien op de velden, de akkers, de heiden, op de wonderbare atmosferische *eenheid* die bossen en hutten, steden en fabrieken tot verrukkelijke samenhang verbindt, dan ondergaan wij een verwijding van het hart, dan valt er zoveel kleins van ons af. Wij zien van de mensen en hun bewegen en hun gewichtigdoenerij niets of bijna niets, ze zijn naar hun uitwendige gestalte teruggebracht tot de grootte van rupsen of zelfs van mieren. In de verwijding die wij ervaren, in de verkwikking die wij ondergaan, is dit een *wezenlijk* element, op voorwaarde dat wij ook onszelf als *mens*, als toeschouwer vergeten in het geheel van de schepping, in dit wereldlicht, op voorwaarde dat wij verstaan en beleven dat het *God* is die "de uitgangen van de morgen en van de avond doet juichen".²⁸

En toch (maar het is genade dit te horen, en dit te weten is geheim) *Gods* vergezicht is anders. Vanuit Zijn hoogte ziet Hij niet de bossen en de velden groot en mensen als mieren. Hij, voor wie alles klein is, verlustigt zich niet in het geheel van de dingen. Hij spiegelt Zijn eigen grootheid niet allereerst in de natuur. Hij gaat juist naar de mensen en hun menselijkheid uit. Voor Hem tellen wouden en valleien nauwelijks mee. Zijn Hart behoeft niet verwijd te worden, het *is* wijd, en dat wijde Hart zoekt de mensenwereld en "Zijn vermaken zijn met de mensenkinderen, die spelende zijn voor Zijn aangezicht, in de wereld van Zijn aardrijk" (Spr. 8: 31v.). En in die brede kring van mensenleven zijn, evenals voor ons in de natuur, streken van zeldzame pracht, levensopenbaringen, waarop bijzonderlijk Zijn welgevallen rust. Zo spreekt dan de Heilige Schrift over het volk Gods als een "planting des Heren", als van een "hof Zijner verlustiging", als van een "wijngaard die Hij geplant heeft"²⁹ en zo zegt de Heer door de mond van de profeet Jeremia tot het edelste deel van Zijn verkoren volk: "Gij huis van Juda's koningen, gij zijt mij een Gilead, een hoogte des Libanons, als een cederenwoud voor mijn oog".

Die ontzaglijke en heilige God, die de schoonheid van de wereld zoveel minder acht dan de worstelende schoonheid van Zijn verkoren kinderen, wordt alleen door genade gekend. Welk een schok van ontroering gaat door een mens heen die onder het geklank van het Woord gekomen is en die nu, dwars door zijn eigen minderwaardigheidsgevoel, waar hij met zijn ziel nog stoffig van de strijd om het bestaan terneder zit, hoort: in deze mensen is Mijn vermaking, vanuit Mijn vergezicht zijn zij mij als de heerlijkste vlakte van Gilead vol

²⁸ Psalm 65: 8.

²⁹ Naar Jes. 61: 3, Jes. 5: 7 en Luk. 13: 6.

onuitputtelijke mogelijkheden en met een rijkdom van levensvormen gesierd... die arme schaar daar, in hun strijd en leed, dat is Mijn "buiten", daar verlustig Ik Mij in, dat zijn *Mijn* rijke bossen en Mijn wijde velden.

Het is niet te geloven: die mensenwereld die wij zo gaarne ontvluchten, die de besten onder ons zo vaak tegen de borst stuit, welke een ogenblik geheel kwijt te zijn mede de eigenlijke smaak geeft aan onze vakantie, die mensenwereld, die in ons eigen gezin, in onze eigen kring ons voortdurend ergert en teleurstelt, die mensenwereld die, óók waar ze vroom is, ja daar misschien het meest, ons terugjaagt in onze beslotenheid en ons aan de zin van het leven vertwijfelen doet - die mensenwereld ligt voor Gods Vergezicht, als Zijn heilig panorama, als Zijn Gilead, als Zijn Alpen, Zijn wit schemerende bergen van de Libanon, Zijn dierbare "buiten".

Maar nog dieper wordt ons hart geraakt als wij nu verder luisteren, de moed hebben verder te luisteren, want wat lezen wij daar? "Zo zegt de Here: gij zijt Mij een Gilead, een hoogte des Libanons, maar zo ik u niet zette als een woestijn en als onbewoonde steden".

Datzelfde wijde hart van God is vol dreiging, want het heeft gezien dat ook deze voorhoede van Zijn verkoren mensheid ten slotte tot alles in staat is, ja zelfs (lees het verband van de tekst) tot moorddadige plannen en bloedvergieten toe. Hoe schuilen de velden van dit Gilead van de geheime aderen van het onrecht, dat tot een stroom worden gaat die buiten de oevers treden zal. Zelfs die vorsten en prinses tot wie dat heerlijk woord allereerst gezegd werd zijn handlangers van donkere machten, die het onrecht beschermen en bewust bestendigen, onder een schijn van traditionele vroomheid en maatschappelijke ordelievendheid. En juist omdat zij oorspronkelijk zo schoon waren en nog naar hun gestalte en geestesgaven zoveel verheugends tonen, juist *daarom* gaat Gods oordeel over zijn eigen vergezicht: als een woestijn (nutteloos en gevaarlijk, buiten de stroom van het historisch leven) als onbewoonde steden (onnoemelijk triest, omdat al die moeizaam opgetrokken gebouwen daar nu staan als een zinneloze pronk) zullen zij worden... Gods uitzicht is aan ons niet *gebonden*. Hij roept een nieuw volk aan de kim van de heilsgeschiedenis.

De goddelijke voorkeur voor de mensenwereld, voor Zijn volk, voor de edelen en ingewijden van dat volk heeft zijn keerzijde. "Wie veel gegeven wordt, van die zal veel geëist worden".³⁰ Is dit dat niet meer tegen te houden, deze verwoesting, dit ontzettende einde, waar het mensenleven in zinneloosheid ten onder gaat? Zie, in God te geloven dat is niet hetzelfde als in het Noodlot te geloven. God is de Vrijmachtige en de Bewogene. Ook ons is de last en de heerlijkheid van de creatuurlijke vrijheid opgelegd, waardoor wij tot bekering worden geroepen.

De vraag is: wie zullen zich bekeren en uit welk motief zal die bekering geschieden? Wij, wijzelf, zullen wij ons omwenden van onze oude wegen? En waarom zullen wij dat doen? Wat zal os tot God heen drijven? Niet de angst als een woestijn te worden, niet het voorgevoel dat ons geestelijk leven in dorheid en zinneloosheid zal ondergaan. Want daar geloven wij van nature niet in. Wij kunnen niet inzien dat het God werkelijk volstrekt ernst is met dit Zijn Woord.

³⁰ Luk. 12: 48.

Nee, wat ons drijven zal is juist dit, dat wij voor Gods Vergezicht, voor zover wij, zijn schepselen, blijven liggen in het licht van het Welbehagen, Zijn Gilead, Zijn heerlijke bergen, Zijn onvergelykelijke heerlijke werken. Wat ons drijven zal ons *om* te wenden met onze wil (want er is niets boos op de aarde dan alleen de boze wil), dat is het inzicht in de geheimenis dat die heerlijke, heilige God zich verlustigt in hetgeen uit Zijn kracht en uit Zijn wijsheid geboren werd. Dat werk van God in ons gaat door, ondanks onze zonde, ondanks onze kwade bedoeling en het misbruik dat wij van Zijn gaven maken.

Welnu, het feit dat dit werk van God *doorgaat*, ondanks al, dat wij, als schepselen beschouwd, voor Gods aanschouwing liggen als een verlustiging, als een cederenwoud, van hoog opgaande krachten, *dat* drijft ons tot bekering. God is bezig en Hij blijft bezig, ieder mensenhart waar genade in werkt is een werkplaats van wonderbare goddelijke kunst. “Gij zijt schoon, daarom, als gij niet schoon *leeft*, zal Ik u zetten tot een woestheid”.

Zie, de geweldige woudreuzen, ook zij arbeiden niet en spinnen niet³¹, zij leven met hun sterke wortel in een bodem die hun wonderbaar deze krachten toevoert. En wanneer nu *heel* onze bewustheid, heel de toeleg van ons streven en heel de wijze waarop wij ons leven naar onze lust inrichten, eens niets anders was dan het langzaam wegnagen of plotseling weggappen van onze wortels, die God, ondanks onze zonde, niet wilde wegsnijden?

De *ernst* van Gods oordeel is voor ons alleen te vatten in verband met Zijn onbegrijpelijk Welbehagen in het mensenleven. Juist omdat wij in Hem schoon zijn, is onze wil zulk een ontzettend donker geheim. Alleen omdat wij van Hem zijn, is onze afval werkelijk onze *val*, de val waarmee we aan onszelf ontvallen.

Wilt ge groeien en bloeien, geef dan uw zelfstandigheid tegenover God prijs. Wilt dan drinken uit het Woord van Zijn Welbehagen en verzinken voor het woord van Zijn dreiging. Laat het dan alles voor u *gelden* wat Hij aan u, dag en nacht, doet. Weet dan dat de rechtvaardige leeft door het geloof³² en dat alle geestelijke wasdom hierin bestaat, rechtvaardig dat is: in de rechte verhouding tot God te staan. Al het andere is er al, ligt gereed en blijft gelden, van eeuwigheid en tot eeuwigheid.

't Rechtvaardig volk zal bloeien
gelijk op Libanon
bij 't koestren van de zon
de palm en ceder groeien.
Zij, die in 't huis des Heren,
in 't voorhof zijn geplant
zien door des Hoogsten hand
hun wasdom steeds vermêren.³³

³¹ Naar Mt. 6: 28.

³² Hab. 2: 4, Rom. 1: 17.

³³ Couplet 7 van Psalm 92 psalmberijming 1773.

Opstanding³⁴

“Ik zal hetgeen mijn volk niet was mijn volk noemen en die niet bemind was mijn beminde”
Romeinen 9: 25.

Als de mens zijn ogen opslaat en rondom overziet de perverse volten en leegten van zijn leven, in één ogenblik, bij de echo van de laatste bazuin - wanneer hij al de bloei en al de weemoed van de wereld, die neerhangen over zijn klein bestaan, ondergaat en als verslonden wordt door het voorgevoel van het Einde, dat in een dreunende galop aanstormt om alle eindige tegenstellingen te beslechten, dan zullen, in het volgend moment, als de ontdekkende flits en het dreunen vergaan zijn, de slappe zinnen zich oprichten, de mens zal zijn slapend geloof in het leven met eigen, nog bevende hand wekken, hij zal zich vermannen en met een stil, heldhaftig gebaar de komende ontzettingen groeten. En hij zal sterk zijn, sterker dan ooit tevoren, omdat hij de kracht vond zelfs na dit ogenblik nog te leven, te werken en te strijden weet hij zich voor de toekomst in al de vormen van zijn heroïsche vitaliteit gerechtvaardigd. Wat te allen tijde in vele harten, die hongerden naar liefde, werd doorstreden en doorleden, de vernietigende, nee sterkende ontdekking: “niemand houdt van mij, niemand geeft ten slotte om mij”, wordt in deze tijden door groep bij groep en volk bij volk, als het ware in een massale ervaring doorleden en doorstreden. Dat ons leven, dat ons werk, onze deugd, ons geloof, onze geestdrift tevergeefs zouden zijn, werd tot voor kort als een abnormale en moordende gedachte gebrandmerkt, waartegen een nobel en gelovig mens, een edel en dapper volk zich nauwelijks teweer behoefde te stellen. Nu staat het in de harten van duizenden anders. Het is of het leven hun heimelijk een verschrikkelijk iets gezegd heeft, wat het aan een vorige generatie niet gezegd heeft. Maar hun harten hebben het woord niet onthouden, omdat het aangezicht van de werkelijkheid te dichtbij, te dicht voor hun ogen was gekomen, zo dicht dat er alleen een instinctief verweer overbleef. En van nu voortaan horen zij niets meer, kijken alleen, staren, turen. En zij worden zich voor het eerst in hun mensenleven bewust dat zij volstrekt alleen zijn. Maar het is niet erg, het doet er allemaal ook niet toe. Zij zijn sterk, zij hebben de eigenaardige, ontembare kracht van de onbeminden.

Tegenover “God” hebben wij deze eigenaardige kracht zeker min of meer allen. Want Hij is zo lang bezig geweest ons aan te moedigen, ons perspectieven te geven, ons te troosten in deze wereld, ons te verzoenen met ons lot. Daar hebben we “een en ander” ontdekt - banale weergave van het ontzettend geheim. Maar er *is* niet over te spreken dan banaal - dat de wereld in een kringetje ronddraait en dat een mens zijn karakter *toch* niet veranderen kan en dat je zelf feitelijk levenslang tot niets *komt* en dat je eindelijk begrijpt: ik word ook *nooit* Gods kind. Daar hebben we een en ander ontdekt, zie, het heeft ons *getroffen*, niet geraakt, getuchtigd, maar niet gedood. Demonisch wonder! We hernemen onze baan, troosten ons, verzoenen ons ook met dit ons lot. Het is blijkbaar ons lot *geen* “Schicksal” te hebben. Ons is dit gebeurd dat er niets wezenlijks meer gebeuren kan: want alleen liefde, liefde te geven en

³⁴ Meditatie uit *Eltheto*, mei 1933, opgenomen in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 248-252.

te ontvangen, kan ons een eigen, persoonlijk, eeuwig lot bereiden. Dit is het geweldige van deze tijd dat wij ook tegen het Niet opgewassen zijn. Onbemind, liefdeloos, sterk: alsof een legioen donkere engelen ons beschermden, van nu voortaan, in de komende eeuwen van onze eenzaamheid.

Maar God neemt ons niet *au serieux*. In zijn grote barmhartigheid blijft Hij ongelooflijk jegens onze betuiging dat wij het best redden. Alzo zegt de Heer: "Ik zal hetgeen mijn volk niet was mijn volk noemen en die niet bemind was mijn beminde". Die hier spreekt is niet onze God van daareven, niet de God van de stijgende lijn, van de ontwikkeling van de kringloop, niet de God die gebonden is aan Zijn eigen principes en ontwerpen. Hier spreekt Hij die Jezus Christus uit de doden opgewekt heeft. Hij die een heilig spel drijft met alle lijnen en ontwerpen, die de doden levend maakt en roept de dingen die niet zijn alsof zij waren. Die spreekt en het is er, die gebiedt en het staat er, die het losgebroken leven zichzelf stuk laat leven, die vertwijfeling bereidt aan zijn afkerige schepselen, aan mensen en volken. Hij die *in* dit alles, dwars door dit alles heen, scheppende bemoeienis met ons houdt, die, om de eigenaardige kracht van de onbeminden te breken, ons, zonder overgang en zonder grond, begint aan te spreken als Zijn beminden en als Zijn volk. God is het die ons begraaft in de onherbergzame streken van dit leven, God is het die ons doet opstaan in een nieuw leven. Waar Hij zich bekend maakt, waar Hij ons zeggen gaat de rijkdom welke voor ons geldt, daar voelen we als de grootste schuld van ons leven het geheimzinnig ogenblik dat we ons hebben vermand en voorgoed besloten hebben als de onbeminden, als niet-mijn-volk sterk te zijn, met het nochtans van het *ongeloof*. Waar Hij de lijnen van de geleidelijkheid doorbreekt en ons zegent met Zijn Woord en met Zijn Gemeenschap, daar weten we dat onze vitaliteit haat was en onze resignatie rebellie. En daar weten we ook hoe waar het is dat niets ons uit de wilde vervoering van deze eenzaamheid terug had kunnen roepen dan alleen de stem van de Heer, die bij ons binnenvalt en eenvoudig zegt: "mijn kind". En dit is de stem van God, en er is niets meer in ons dat Hem zou kunnen weerstaan. Het is gebeurd, en er is niets maar aan te doen.

God zendt de krachten, de vreemde krachten, die zijn als wateren die opwaarts vloeien in de bergen en als lichten ontstoken aan de duisternis. Hij is het die tot de liefde en tot de gemeenschap ons brengt, terwijl Hij door de Geest ons leidt in de woestijn. Hij is het die nergens is en overal spreekt en door dit spreken een zalige, onuitputtelijke aanwezigheid ons wordt. Zie, dit uur van nu draagt op zijn vleugelen de witte schaduw van het Andere. En lichte engelen zingen dat het er allemaal niets toe doet, zij lachen omdat gij meende sterk te zijn en gij was dood, zij lachen omdat gij geloofd hebt met een bittere ernst dat er dingen zijn onmogelijk bij de mensen en daarom onmogelijk bij God. Dit lachen is de bazuin van voorspel en begeleiding bij het Evangelie: Ik zal hetgeen mijn volk niet was, mijn volk noemen en die niet bemind was mijn beminde.

"U heeft mij mede levend gemaakt, daar gij dood waart door de misdaden en de zonden, in welke gij eertijds gewandeld hebt, naar de eeuw dezer wereld, naar de overste van de macht

der lucht, van de geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid”.³⁵ Ongeacht onze kracht en de kracht van deze eon, ondanks al de geestespracht van Lucifer, op dezelfde plaats waar wij ontdekten dat wij niet bemind waren en dit einde trots aanvaardden, spreekt de Eeuwige, de God der goden, Zijn *maar...*: “Maar God, die daar rijk is in barmhartigheid, door Zijn grote liefde, waarmee Hij ons liefgehad heeft, ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levend gemaakt met Christus en heeft ons mede opgewekt en heeft ons mede gezet in de hemel in Christus Jezus, opdat Hij zou betonen in de *toekomende* eeuwen de uitnemende rijkdom Zijner genade, door de goedertierenheid over *ons* in Christus Jezus”.³⁶

Voordat de werkelijk laatste bazuin zal slaan, gaat het Woord uit en noemt ons anders dan we onszelf zien, *anders* dan we ons bejegend voelen, anders dan we, op zichzelf beschouwd, zijn. God echter beschouwt niets op zichzelf, maar uit Zichzelf. Hij neemt redenen uit Zichzelf om “een afgesnedene zaak te doen op de aarde”.³⁷

Daarom geloven wij niet meer in “God”. Wij kunnen alleen geloven in Hem tegen wie onze weerstand en trots tevergeefs zijn, werkelijk tevergeefs. Wij geloven niet meer in de wetmatigheid, in de curve van onze menselijke op- en ondergangen. Wij kunnen, *als* wij geloven, alleen geloven in Hem die Jezus Christus uit de doden opgewekt heeft. Wij geloven niet meer in het gelaat van de werkelijkheid, dat zich dreigend neerbuigt over onze opengesperde ogen, wij geloven in het Woord van de vergeving, dat wij horen mogen en dat ons in de ruimte zet. Wij geloven niet meer in de wijsheid die ons een uitweg wijzen wil uit dit benard bestaan, wij kunnen, *als* wij geloven, alleen geloven in Hem “die de gevangenis zelve gevangen genomen heeft”.³⁸ Wij geloven niet meer in de ontzettingen waarvoor onze verwachting bezwijkt, wij kunnen alleen maar geloven in het Gericht van Hem die een eeuwigheid *tevoren* gezegd heeft: “Ik heb u bij uw naam geroepen, gij zijt de mijne”.³⁹ Wij geloven niet meer aan de oneindigheid van de godmenselijke mogelijkheden, wij kunnen alleen geloven in Hem die een grens gesteld heeft aan onze ellende, die waar wij, verslagen en triomferend, dachten: “niemand houdt van mij, niemand geeft er ten slotte om mij”, ons heeft *gekend*. Wij geloven niet meer in onze vroomheid noch ook aan de goddeloosheid en onverschilligheid van de anderen, omdat wij geloven in God.

Zullen wij elkander uitnodigen op te staan uit de eenzaamheid waarin we ons weren met de kracht der onbeminden? Zullen we opstaan? Maar we zijn *opgewekt*! We *zijn* bemind in Christus Jezus, die is opgewekt opdat wij rechtvaardig verklaard zouden zijn en vrijgesproken van de schuld van de zonde, van de afzondering, van de eenzaamheid, van de kracht. Ons *horen*, ons geloven, *dat* is ons opstaan. Waar wij laten gelden al hetgeen van Godswege over ons geldt, daar zijn wij opgestaan, daar lacht ons het nieuwe leven aan. Wij hebben weer een lot. Het is ons toegevallen! Ons is dit gebeurd: te mogen weten dat al het wezenlijke

³⁵ Ef. 2: 1-2.

³⁶ Ef. 2: 4-7.

³⁷ Rom. 9: 28.

³⁸ Ef. 4: 8.

³⁹ Jes. 43: 1.

gebeurd *is*. En al ons kijken, staren en turen is omzongen van hetgeen wij *horen*, van de heuglijke tijding, het Woord van eeuwig leven, dat niet zal wijken, al veranderde de aarde haar plaats en al werden de bergen verzet in het hart van de zeeën, het Woord, dat is opgekomen uit hetzelfde Niet waaruit God eenmaal hemel en aarde schiep.

“Ik zal hetgeen mijn volk niet was, mijn volk noemen en die niet bemind was, mijn beminde”.

Dit is dan nu ons lot. Ons lot, zo eigenaardig losgemaakt van “ons” lot dat het in de Schrift ook belofte heten kan, testament en erfenis. “Gij onderhoudt *gestaag* het heuglijk lot, dat Gij zo mild voor mij hebt uitgelezen”.⁴⁰ Ook de duurzaamheid is gewaarborgd bij Hem.

Wij verheugen ons, Heer, met beven. Wij geloven, Heer, kom onze ongelovigheid te hulp.⁴¹

Gelijk het geschiedt in de verbittering⁴²

“Daarom, gelijk de Heilige Geest zegt: Heden, indien gij Zijn stem hoort, zo verhardt uw harten niet, gelijk het geschied is in de verbittering, ten dage der verzoeking, in de woestijn.”
Hebreeën 3: 7, 8.

Ten slotte hebben maar drie dagen voor een mensenkind vol gewicht: de geboortedag, de trouwdag, de sterfdag. Die weven tezamen het heden. Dat is heel nuchter, maar het is waarachtig en het blijft waarachtig, hoewel juist de zogenaamde nuchtere mensen het niet verstaan. Deze zijn niet eenvoudig genoeg, zij hebben geen deel aan de eenvoudigheid van het kind, van het genie, van de profeet, van de gemeente.

Maar hoe vreemd moeten deze oneenvoudige zielen opkijken, als zij lezen dat de Heilige Schrift *nog* eenvoudiger is, want de Heilige Schrift zegt dat er maar één dag vol gewicht heeft: de *dag* dat wij Gods Stem horen, de dag van onze roeping.

Boven de geweldige eenvoud van een mensenleven, dat rekt met het gans zeer uitnemend gewicht van geboorte, huwelijk en dood, staat de nog geweldiger eenvoud van een leven dat rekt met het oneindig gewicht van Gods Stem: *heden*, zó rekt de gemeente. Zij weet dat het maar op één ding aankomt: of wij Gods Stem - heden - horen. Dan (als wij, heden, horen) zijn wij niet meer eenzaam, dan zijn we verzoend, dan lezen wij een zin in ons lot en vernemen het gebod wat wij, hier en nu, te doen hebben, dan zijn we thuis. Dan wordt beleefd wat de psalm zegt: “welzalig, die Gij hebt verkoren, die G’uit al ’t aards gedruis doet naderen en Uw heilstem horen, ja wonen in Uw huis”.⁴³ En daar breekt de jubel uit: “Eén dag in Uwe voorhoven is beter dan duizend elders”.⁴⁴

Maar waar en wanneer is dan die Stem te horen? Sommigen zeggen: God spreekt overal en altijd. Dat is niet waar! Geloof het niet! God is God! *Geest* is God en niet natuur. Zijn Woord

⁴⁰ Uit couplet 3 van Psalm 16 psalmberijming 1773.

⁴¹ Naar Mk. 9: 24.

⁴² Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 230-234.

⁴³ Uit Psalm 65: 2 psalmberijming 1773.

⁴⁴ Psalm 84: 11.

geschiedt waar het Hem behaagt en op de dag die Hij verkiest. Het ligt nergens, maar het komt.

Juist daarom is het leven van zulk een aldoordringende ernst. Het komt erop aan dat wij merken waar en wanneer Hij komt en in ons leven inspreekt. Het komt erop aan dat wij ons niet verhardden, juist op het ogenblik dat het Woord ons treft.

En als wij nu letten op het verband van de tekst uit Hebrëen 3, dan zien wij daar staan dat Gods Stem nergens zo te horen is dan in *het hogepriesterlijk lijden* van Jezus Christus. “Hij moest de broeders in alles gelijk worden, opdat Hij een barmhartig en getrouw hogepriester zou zijn in de dingen die bij God te doen zijn, om de zonden des volks te verzoenen, want in hetgeen Hij zelf verzocht zijnde geleden heeft, kan Hij degenen die verzocht worden te hulp komen.”⁴⁵ Dit lijden wordt ons als voor ogen “afgeschilderd”, maar het is eigenlijk niet geschikt om te beschouwen, er is een *stem* in, een roep, een “hemelse roeping”. En daarom zegt de schrijver ineens, midden in zijn spreken over het hogepriesterlijk lijden van Christus: heden, indien gij daarin Gods Stem hoort, verhardt uw hart niet! Want dat is *de* afval waarvoor gij u niet veilig wanen moet, omdat ik u aangesproken heb als “broeders, die de hemelse roeping deelachtig zijt”. Dit is de afval waarvoor ook heilig broeders hebben te duchten, want het leven is niet een gesloten, maar een open werkelijkheid. Heden, indien gij Zijn Stem hoort in de *lijdensprediking*, verhardt uw ziel niet (!) nu de Liefde met u gelijktijdig worden wil.

Hebben wij deze vermaning niet erg nodig? Voelt ook gij niet het gevaar dat het Woord Gods in de lijdende Heiland u niet zal verweken, vertederen en bewegen tot bekering, omdat het u wel bereikt, maar op het laatste moment bij u *afstuit* op een hardheid, een koelheid, die het “wel gelooft”, een zelfgenoegzaamheid? Och, daar wil dan de Heilige Geest ons bepalen bij de trouw van Jezus Christus, “de apostel en hogepriester onzer belijdenis” (vers 1), bij Hem die de tempeldienst voor Gods eeuwig Aangezicht verricht heeft ons ten goede, tot het einde toe, “want Mozes is wel getrouw geweest in geheel zijn huis, als een dienaar, tot getuiging der dingen die daarna gesproken zouden worden, maar Christus is getrouw geweest als de Zoon over Zijn eigen huis. *Wiens huis zijn wij?*” (vers 5, 6). Door het lijden heeft zich de Heer zo nauw aan ons verbonden dat Zijn huis ons huis is geworden. Zijn gemeenschap met de Vader *onze* gemeenschap, maar ook omgekeerd, dat onze levenswoning Zijn woonstee werd. Dit is “heden” geschied, in een tijdsorde die door geen klok of kalender of herhaling gewezen wordt.

Maar hoe weinig dringt dit in waarheid tot ons door: wij zijn eigenlijk Zijn huis, Zijn gebouw, Zijn tempel. Deze vertrekken, onze hartekamers, zijn bewoond, de tegenwoordigheid van de lijdende Heer trekt door ons heen. Och, wat blijven wij toch eigenlijk toeschouwers. We vergeten dat wij bestemd zijn te leven als “huisgenoten Gods”. Daarom, juist in de lijdensweken, daarom omdat wij geroepen zijn, daarom omdat wij horen het Woord Gods dat uit het verzoenende lijden van Jezus tot ons komt, daarom, juist in *de lijdensweken*: *verhardt uw hart niet!* Hier is de grote kans én het grote gevaar.

⁴⁵ Hebr. 2: 17, 18.

Hoe zou het tot die verharding kunnen komen? Door de *verbittering* die in uw ziel leeft. “Verhardt uw hart niet, gelijk het geschied is in de verbittering”. Zijt gij misschien ook heimelijk verbitterd, omdat u zoveel tegenslag overkwam? Ge moest altijd tegen de stroom oproeien, nooit bloeide uw geluk voluit, ge hebt het gevoel dat u te kort is gedaan, dat ge niet tot uw recht gekomen zijt, dat uw arbeid en uw huwelijk ten slotte zijn tegengevallen, dat uw leven en uw geloof eigenlijk zo weinig betekenen. En het blijft maar zo, jaar in jaar uit, de honger, de honger van het hart, werd groot in u en de leegte der dagen. “Is de Here in het midden van ons of niet?” vroeg Israël op de plaats Massa en Meriba, toen water bleef ontbreken.⁴⁶ En ze werden verbijsterd met een wilde of een verdrongen wrok. Waar is God? Waar is die God aan wie ik iets heb? Hij is boven in het licht en wij zijn beneden en tobben voort. Zie, wij trekken voort en luisteren naar Zijn zwijgen en worden het ten slotte moe te luisteren naar Gods zwijgen. Zo geschiedt het in de verbittering, omdat dit zwijgen dan voor ons enkel negatief blijft.

Maar als gij verbitterd zijt, dan zijt ge op de *rand* van de verzoeking, dan heeft de boze in u een breed trefvlak, dan suist hij u de oren vol: dat gij gelijk hebt, groot gelijk, dat ge om het geluk en de vrede bedrogen zijt, dat de Heer het u niet gunt. Dan wil hij u diets maken dat het Woord dat gij hoort, heden, verbeelding is of een oud verhaal dat ge al lang kent. Dan zijt ge in de woestijn, waar geen gebaande wegen zijn, in de ontzettende uitgestrektheid van het aardse, doelloos met uzelf bezig, met uzelf begaan. Dan zijt ge ver van huis. Want waar het Woord is, daar is ook het Huis, daar staan ook de veilige wanden van Gods Nabijheid, opgericht midden in de wildernis der aanvechtingen. En waar het huis van de gemeenschap Gods is, daar hoort gij ook Zijn Stem. Waar het Woord van het *Kruis* u *niet* vertedert, daar zijt ge eerst recht *ver van huis*.

Christus is getrouw geweest als de Zoon over Zijn eigen huis, Wiens huis wij zijn. Daarom, gelijk de Heilige Geest zegt: “Heden, indien gij Zijn Stem hoort, zo verhardt uw harten niet, gelijk het geschied is in de verbittering, ten dage der verzoeking, in de woestijn”.

Wat kan ons in deze gevaren helpen? Wat kan ons baten in deze verzoeking ons te verharden, ook zelfs tegen de lijdende Christus? Dit, dat wij de ogen van ons stil gemoed heffen en letten op het kruis, op het *heden-van-het-kruis*, heel opnieuw en van voren af aan. Dit, dat wij “de vrijmoedigheid en de roem der hoop vasthouden”⁴⁷, omdat de Heilige Geest het ons *beveelt*. Eenvoudig... beveelt! En hij *kan* het ons bevelen, omdat zijn bevel niet inhoudt dat *wij* de weg terug, naar huis, betreden, maar veeleer dat wij indachtig worden hoe dicht de Heiland bij *ons* gekomen is en bij ons gebleven is. Daarom, geen verbittering, maar vrijmoedigheid - en daarom in dit heden geen verharding, maar een nieuw gehoor! voor het eeuwige! woord van toen! ... heden. Doch dit zal ons zeker onmogelijk zijn, zolang wij vergeten dat onbegrijpelijke, dat volledige, dat volbrachte: “Christus, Wiens huis wij *zijn*”. Konden wij dat maar weer weten, dat wij bij Hem behoren. Konden wij dat maar

⁴⁶ Ex. 17: 7.

⁴⁷ Vers 6.

vasthouden, dat het al maar diep, in de verborgen mens van ons hart, verstaan dat wij, *met* al onze zonden nochtans “de hemelse roeping deelachtig zijn”, enkel door het geheimenis van Zijn lijden.

Als wij onze roeping en verkiezing maar niet telkens vergaten... Wee deze bezetenheid, wij zijn van de neiging-tot-vergeten bezeten!

Maar zie, het Woord gaat onvermoeid uit. Reken erop dat het juist voor *u* bestemd is, heden, op deze dag der dagen, die gewichtiger is dan uw geboorte-, uw trouw- en uw sterfdag tezamen, heden worde uw verbitterd oog ontsluierd om Jezus Christus te aanschouwen - dan is het of alle verbittering van u afvalt als een arme waan, dan is het of alle stugheid in u breekt, dan storten de wanden in, de wanden van uw zelfverkozen eenzaamheid.

Daar is de stem, dan is er ook het huis waarin gij *zijt*. Daar is het huis, dan is er ook de stem, die oneindig troost, die u veilig stelt, en die doorzongen is van het *positief* zwijgen der Liefde. Het huis staat tegenover de woestijn, de vrijmoedigheid tegenover de verbittering, de roem van de hoop tegenover de verzoeking, het horen tegenover de volharding. En dit alles *heden!* En ge viert opnieuw uw thuiskomst en ge weet het weer (het is uw sterfdag, uw geboortedag, uw trouwdag): ik ben de Zijne, ondanks alles. De bitterheid is van mij geweken, met al het aards gedruis, en mijn boos vergeten is nu genadiglijk vergeven en vergeten. Zo gij Zijn stem dan heden hoort, gelooft Zijn heil- en troostrijk woord, verhardt u niet... Het is scheppingsdag, het is opstandingsdag, het is een hemeldageraad als het historisch en eeuwig gebeuren van Golgotha stem krijgt, Zijn stem: sta op, gij doden uit uw verbittering! Ge zijt aangeland in het heelal van Mijn kruis, van Mijn hart!

De middag⁴⁸

“Gij zult niet vrezen... voor het verderf, dat op de middag verwoest” Psalm 91: 5, 6.

De wereld is hard van geluiden. De mensen, de harten stoten tegen elkaar. De ruimten van de levens lijken te klein, er ontstaat een gedrang door de vele begeerten, door de vele grimmige noodzakelijkheden. En over alles heen wolkt de sluier van de eentonigheid en de druk van het moeten, o! het ontmoedigende van de strijd om het bestaan! om, voorgoed, weg te vluchten!

Geestelijken hebben mooi praten van de wijding over de dag, door het morgenrood en het avondoffer. En het zal ook wel waar zijn dat het mooi is zo te leven tussen de ernst en de wijding die van de godvruchtige uren aan het begin en aan het einde van de dag uitgaat, maar wij, die geen tijd hebben voor de heerlijkheid van het denken en al de gloriën van geest en gemoed, wij, die moeten vechten om ons brood in het blikkend licht, die de gehele dag om de dode dingen moeten bekommerd zijn, wij dragen 's avonds de herinnering aan zoveel

⁴⁸ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 199-201.

triestheid mee dat ons gebed gedrukt wordt, zonder vleugelen. En 's morgens gaat het vaak evenmin, omdat we tegen de dag opzien, omdat het nimmer licht wordt in dit alledaagse. Het kan ons hinderen en prikkelen als van de hoge troon van een of andere kansel een fijnproever van het leven over ons, armen, gericht houdt, zulk een praatvaar die zelf het leven, het leven dat *wij* het werkelijke moeten noemen, niet kent.

Welnu, de Heer zegt: "Gij zult niet vrezen voor het verderf dat op de middag verwoest". *Ik* weet dat het allebei waar is, de morgen en de avond beïnvloeden de dag, maar ook de dag beïnvloedt en ach zo vaak ten kwade het morgengebed en het avondoffer, doch Ik ben uw Schuilplaats en uw hoog Vertrek.⁴⁹

Dat behoort inderdaad tot het zwaarste van ons leven dat er op de middag, als de zon omtrent het zenit staat en jubelt, als het leven pas voluit opschiet en een schone wilde groei maken wil - ach, dat er in die volheid van de tijd de meeste verwoesting wordt aangericht in onze weerloze ziel. Gelijk ook de psalmist in zijn wereld en in de gevaren van zijn tijd een climax ziet: de schrik 's nachts, de pijl die 's daags vliegt, de pestilentie die in de donkerheid wandelt - en... het verderf dat op de middag verwoest. Zoals wij met klem van verbazing spreken van een beroving of een inbraak "op klaarlichte dag", zo overvalt ons met ontzetting dat juist de dag, de volle dag zo veel, zo ontzettend veel in de harten van de mensen verwoest en verminkt.

En allereerst is het de harteloze concurrentie die mokkend en duwend rondwoedt voor het aangezicht van de God Mammon die alle geestelijke ernst en geestelijke vreugde ons dreigt te ontroven. Inbraak op klaarlichte dag! En elk is zichzelf het naast, *moet* zichzelf het naast zijn, zo is de wet van deze wereld. En de speelruimte van de liefde is zeer klein, als een smal gangetje tussen de bankpaleizen, als een toevallig oponthoud in de verblinde strijd. En de idee dat het zo *hoort* ligt in de lucht! De mensen zijn ervan bezeten, merken niet dat zij de strijd eigenlijk moesten voeren tegen de "geestelijke boosheden in de lucht".⁵⁰ Ja, ze ligt in de lucht als een leger bacillen, als een verderf dat op de middag verwoest, deze epidemie van de begeerlijkheid, deze verwerping van de liefde van God.

"Gij zult niet vrezen voor het verderf dat op de middag verwoest!" Maar natuurlijk, als het het geestelijk leven u dierbaar werd, vreest ge toch voor dit zenit. Het is een grote verzoeking. Een aanvechting waarbij het u door het hoofd vaart: "morgen- en avondgebed zijn ijdelheid en romantiek. De werkelijke God is niet in morgen- en avondstemming, de werkelijke God is de God der werkelijkheid en de werkelijkheid is de daverende middag, geesteloos en liefdeloos, griezellig zelfstandig".

En wat zullen wij zeggen? Moeten we niet toegeven dat de Mammon, god van de middag, van de al-dag, mede de morgen en de avond verwoest, gebed en offer zal meesleuren? Op mijn vroegere dorp luidde iedere middag om twaalf uur, diep en plechtig, de kerkklok, even plechtig en even diep als 's zondags voor de heilige dienst. En riep over de winkels, de smidse, de hoeve, de haven, de velden: "Gij zult niet vrezen voor het verderf dat op de

⁴⁹ Naar Ps. 94: 21.

⁵⁰ Ef. 6: 12.

middag verwoest. Die u straks het maal bereidt is Dezelfde die gisteren u het Woord bereidde”.

Konden wij ook op de hoogte van de dag, in de weelde van te leven, in de gevaren van de dag even stilstaan en de verborgen Nabijheid Gods bedenken, dan zouden wij vrezen, maar voor Gods aangezicht gekomen op onze eigen vrees neerzien, als een vogel boven de storm van binnen evenwicht vinden.

Want zie, de ziel die kent des Vaders wezen
Vreesloos getuige van zijn eigen vrezen
Drijft stil in triomferend evenwicht.⁵¹

Uw hart kan zijn de vreesloze getuige van uw eigen vrezen, in het hernieuwde heden, terugzien naar de morgen, uitzien naar de avond, weten van het Aangezicht. Het werkelijk leven is wezenlijk leven voor zover uw wezen verband heeft met Gods Wezen, dat door de tegenstelling des te helderder uitkomt boven het verderf dat op de middag verwoest. En *hoe* hebben wij verband met Gods Wezen? Enkel en alleen door het *horen* van Zijn Woord dat Hij tot ons spreekt, dat hij de verborgen mens van ons hart oproept tot een nieuwe gehoorzaamheid, stilt met verse troost. Zodat het belangrijkste van onze tekst (gelijk van elke tekst) is: “*God sprak*”, zodat wij niet vrezen, enkel en alleen omdat *Hij* zegt dat het verkeerdt is en onnodig bovendien. “Zo spreekt de Here!” *Hij* heeft het Woord. Hij hebbe altijd het laatste woord! Hij regeert te midden van de leegten en door de vertwijfelingen heen. Ik herinner mij hoe een vriend met een razend druk kantoorleven in de razendste van de steden als telegramadres boven zijn briefpapier liet drukken: “Undisturbed, Londen.” Ons adres zij: “Ongestoord, Haarlem, Oosterkwartier”. Vreesloze getuige van ons eigen vrezen! Stil in triomferend evenwicht! Stil in het Woord! dat u heden ten leven riep.

Met gekruiste handen⁵²

“Maar Israël strekte zijn rechterhand uit en legde die op het hoofd van Efraïm, hoewel hij de minste was en zijn linkerhand op het hoofd van Manasse; hij bestierde zijn handen verstandelijk, want Manasse was de eerstgeborene” Genesis 48: 14.

Een ontroerend uur. Jakob voelt het ogenblik naderen dat hij “tot zijn volken zal verzameld worden”. Maar voor zijn dood wil hij eerst zijn zonen nog zegenen. Daar staan zij nu allen, de hoofden van de twaalf geslachten van Israël, rondom dat ziekbed geschaard, waarover de schaduw van de dood al begint te vallen. Jozef heeft ook zijn beide zonen Manasse en Efraïm

⁵¹ Een door Miskotte vrijelijk aangepast citaat van J.A. Dèr Mouw uit ‘De zee schuimt wolken naar de wolkenlagen’ in: *Brahman* 2. Amsterdam: W. Versluys 1920, 266. Daar luiden deze regels: ‘Maar ’t vrije Zelfbesef van Brahman’s Wezen | Vreesloos getuige van zijn wereldsch vrezen, | Drijft stil in triomferend evenwicht.’

⁵² Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 204-206.

meegebracht. Doodse stilte is er in de aartsvaderlijke tent. Ieder is vol gespannen verwachting welke zegen hem zal ten deel vallen. Aan deze zegen van hun vader is deze stoere mannen veel gelegen, geheel anders dan thans, waar menig kind zich om de vaderlijke zegen weinig bekommert. Eén voor één staan zij gereed om bij het bed van hun vader neer te knielen, opdat hij hun de handen oplegt. En Jakob wordt geleid door de Geest van de profetie. Het wordt hem geopenbaard wat het lot van de twaalf stammen wezen zal en al lezende in het boek van de toekomst spreekt hij zijn zegen over zijn zonen uit, daar waait het gordijn van de toekomst open. Zegenen is hier van God uit deel geven. De beide zonen van Jozef gaan aan de anderen vooraf. Jozef leidt ze zelf voor zijn vader. Manasse is de oudste, volgens het recht van de eerstgeboorte zal hij dus naar Jozefs mening de rijkste zegen ontvangen. Jozef zal zijn vader wat behulpzaam zijn, misschien dat hij door de ouderdom al minder goed van gezicht was en zo zou hij zich licht kunnen vergissen. Daarom plaatst hij Efraïm met zijn rechterhand tegenover Jakobs linkerhand en Manasse met zijn linkerhand tegenover de rechterhand van zijn vader. De rechterzijde was altijd de meest begunstigde en met de rechterhand werd de rijkste zegen uitgedeeld. Jozef meende alles wel goed in orde te hebben gebracht, zijn vader had niets anders te doen dan zijn handen op te heffen en dan zou de rechterhand *vanzelf* terechtkomen op het hoofd van Manasse, de oudste, en zijn linkerhand op het hoofd van Efraïm, de jongste. Dan zou alles in orde zijn.

Maar wat ziet Jozef nu tot zijn verrassing? Dat zijn vader zijn handen *kruist*, zodat Efraïm de grootste zegen zal ontvangen. Hij haast zich om tussenbeide te komen, de ontroering van dat ogenblik heeft zijn vader zeker in de war gebracht, hij zal hem terecht helpen. “Niet alzo, mijn vader”, zo spreekt hij, “want deze is de eerstgeborene, leg uw rechterhand op zijn hoofd”. Jakob wist echter heel goed wat hij deed, daarom weigerde hij het en zei: “Ik weet het, mijn zoon, ik weet het. Hij zal *ook* tot een volk worden en hij zal ook groot worden, maar nochtans zal zijn kleinste broeder groter worden dan hij en zijn zaad zal een volle menigte van volkeren worden.” Zo zette hij Efraïm vóór Manasse. Zo nam hij deel aan Gods grootmachtig doen.

“Hij bestierde zijn handen verstandelijk”, zo staat het in vers 14, maar in dit alles werd hij zelf immers bestuurd door de Geest van de Heer. God had het zo bepaald dat de jongste van Jozefs zonen gezegend zou worden boven de oudste. Hij had aan Israël wel de wet over het eerstgeboorterecht gegeven, maar God zelf was daardoor niet gebonden. Hij is de vrijmachtige, Hij ontfermt zich over wie Hij wil. Zo heeft de Heer in Israël vaak tegen alle regel en alle verwachting in gehandeld. Hij heeft Abel bevoorrecht boven Kaïn, Jakob gezegend boven Ezau en Juda boven Ruben. Tegen alle verwachting! Israël was het volk van het verbond, rijk bevoorrecht boven andere volken en tóch (zo zei Christus): “er waren veel weduwen in Israël in de dagen van Elia en tot geen van hen werd Elia gezonden dan naar Sarepta-Sidonis, het heidenland, tot een vrouw die weduwe was, en er waren veel melaatsen in Israël ten tijde van de profeet Eliza, en geen van hen werd gereinigd dan Naäman de Syriër, de heiden, de ongelovige”.⁵³

⁵³ Luk. 4: 25-27.

God laat zich niet binden door onze gedachten en de regels die wij zouden willen vaststellen. Zo zien wij dat kinderen van godvrezende ouders zich van de Heer afkeren en dat kinderen die buiten dit erf zijn opgevoed Hem zoeken. Wij zien dat degenen die de Heer getrouwd dienen met veel tegenspoed hebben te worstelen en dat het de kinderen van de wereld voor de wind gaat. Dan menen wij ook dat God het niet goed doet. Wij hadden het alles al ten einde gedacht. Wij hadden in onze gedachten deze, wie wij de rijkste zegen waardig keurden, geplaatst aan Gods rechterhand en de ander, de minder begunstigde in onze ogen, aan Gods linkerhand. Maar wat doet de Heer? Hij stoort zich niet aan onze berekeningen, Hij kruist zijn zegenende handen en Hij bestuurt die handen verstandelijk. En als wij dan in ons onverstand tussenbeide willen komen en spreken: niet alzo, Heer! dan gaat de Heer toch verder. Hij weet wel wat Hij doet, waarom Hij deze zo rijkelijk zegent en gene niet. Laat Hem dan maar besturen, waken, 't is wijsheid wat hij doet.⁵⁴ Hij vergist zich nooit, Zijn wegen en Zijn gedachten zijn hoger, wijzer en beter dan de onze. Zo zal hij alles maken, dat g'u verwonderen moet, want "vele eerst eersten zullen de laatsten zijn en vele laatsten de eersten".⁵⁵ Buigen wij ons onder de gekruiste handen, dan groeit ons deel en lot uit tot heerlijkheid. Maar "een ander is de heerlijkheid der zon en een andere is de heerlijkheid der maan en een andere is de heerlijkheid der sterren, en de ene ster verschilt ook in heerlijkheid van de andere ster".⁵⁶ Zo dan, wanneer het u dunkt dat de linkerhand op uw hoofd rust, zo troost u dat het *toch* de hand van de Heer is die alle creaturen bij name roept en omdat Hij sterk van vermogen is, wordt er niet één gemist. Onfeilbare boekhouding! Op het einde van het wereldjaar komt alles uit. Tot op een Melkweg en een kindertraan. Want de gekruiste handen omvatten de wereld. "Milde handen, vriend'lijk' ogen zijn bij Hem van eeuwigheid".⁵⁷

Vergeefs!⁵⁸

"Waarom woeden de heidenen en hebben de volkeren ijdele dingen bedacht? ... tegen de Here en tegen Zijn gezalfde" Psalm 2: 1-2.

Ijdele dingen zijn vruchteloze, vergeefse dingen. Ijdel betekent leeg, zinloos, zó leeg dat men met alle winst niets gewonnen heeft. Als wij toch weer konden leren van voren af aan, in volle ernst en met onze gehele kracht, in te zien dat werkelijk alles wat in haat tegen God of in onverschilligheid gezegd en ondernomen wordt, vergeefs is. Beide, de haat en de onverschilligheid, hebben nieuwe krachtige, ontzettende vormen aangenomen. Wij horen het woeden van volkeren en partijen, wij horen de leuzen en kreten aanstormen. Wat valt hier te doen? Wij zuchten misschien, wij werken en verweren ons, wij strijden voor het

⁵⁴ Deze regels en de volgende uit 'Beveel gerust Uw wegen', gezang 180 hervormde bundel 1938, couplet 7.

⁵⁵ Mt. 19: 30.

⁵⁶ 1 Cor. 15: 41.

⁵⁷ Uit Ps. 25: 3 psalmberijming 1773. Tekst heeft 'U' in plaats van 'Hem'.

⁵⁸ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 206-208.

geloof, aanvallend en verdedigend. Dat is menselijk en misschien ook goed. Misschien bidden wij ook, dat zal het beste zijn, vooral wanneer het in de stilte geschiedt. Maar wat wij ook zeggen en doen mogen, het zou, om ernstig en werkzaam te zijn, moeten gebeuren vanuit dit *ene* en sterke inzicht dat menselijke haat en onverschilligheid tegenover God werkelijk *vergeefs* is. Wel te verstaan, wij moeten dit inzicht niet allereerst gebruiken tegen de anderen, om hen als het ware uit te dagen, maar wij hebben het zelf nodig om waarlijk getroost te zijn en met moed beziel. Zonder dit inzicht dat de haat en de onverschilligheid werkelijk vergeefs zijn, zal ons klagen en schelden op de tijdgeest, ons werken en strijden tegen deze nihilistische wereld, een droevig, een krampachtig iets zijn, waarvan wie scherper ziet ook wel merken zal dat wij zelf niet zo zeker zijn van deze zaak als wij wel gaarne zouden voorgeven.

Maar hoe komen wij tot zulk een sterk inzicht, tot de zekerheid dat het woeden van de volkeren vergeefs is? Er is maar één weg: wij moeten de godlozen beter verstaan, hun verscheurdheid, hun verborgen wanhoop, hun geprikkeldheid en hun eeuwige onrust. Wij moeten hun hete haat of hun koude onverschilligheid van zeer nabij leren kennen. En daartoe zijn wij bij machte, ook al gaan wij niet naar hun vergaderingen en samenkomsten. Want hun opstandigheid en hun blindheid is dichtbij, omdat ze ook in *onzelf* zijn, het is mede *onze* opstandigheid en onze blindheid. Och, als wij nu eindelijk eens ophielden de rebellie allereerst in Rusland, of in fascistische geweldenarij *of* in de geest van de proletarische jeugd te zoeken, en liever tot onszelf inkeerden, om te zien dat zij in onszelf schuilt, in onze christelijke huizen en gestichten en programma's, in de hoogmoed en de lafheid van het kerkelijk bedrijf.

Waarom moeten wij het in onszelf zoeken? Omdat wij daar, juist *daar* tot het inzicht zullen komen dat dit woeden tegen God *tevergeefs* is. Daar, in ons eigen leven, daar merken wij wel dat het zinloos is, dat wij er niets mee bereiken, en van daaruit weten wij met absolute zekerheid dat het in de grote wereld evenzeer vergeefs en zinloos is. Tot dit inzicht, dat ons sterk maakt, komen wij niet als wij de goddeloosheid *eerst* bij anderen zoeken. Doen wij dat, dan worden wij juist onzeker, dan twijfelen wij aan ons eigen geloof en onze eigen belijdenis, dan schijnen ons dat grote woorden die tegen de werkelijkheid niet opgewassen zijn. Deze knagende twijfel is de straf *daarvoor* dat wij de goddeloosheid bij anderen zoeken. Zien wij haar bij onszelf, dan worden wij wel een ogenblik bedroefd, maar al spoedig lachen wij weer, want wij weten dat onze opstandigheid en verblinding waarlijk tevergeefs zijn. De Heer wint het toch, Zijn troon staat onbewogen. Zijn hand is niet verkort, de zeer heimelijke triomftocht van Christus gaat ongestoord voort. Wee ons indien wij de splinter in het oog van de communistische broeder zien en de balk die in ons oog is merken wij niet. Want de overwinningskracht van het geloof hangt juist daaraan dat wij deze balk bij onszelf bemerken. Als het goed is, spotten wij met het ongeloof, want het is het domste dat ooit werd uitgevonden. Evenwel niet ieder heeft recht tot deze spot, en niet ieder heeft de kracht daartoe. Zij die het konden, dat waren steeds diegenen die, wanneer zij anderen in dit opzicht uitlachten, tegelijk *zichzelf* uitlachten. Immers zij zagen hun eigen ongelovigheid (en dit is droevig) maar tegelijk de vergeefsheid van dit ongeloof (en dat is om te lachen van

verbazing en blijdschap!). Onmachtig is de mens, en dubbel onmachtig in zijn ongeloof. Nog nooit heeft het ongeloof in ons leven iets goeds uitgewerkt, evenmin in de wereld, het heeft ten slotte alleen kunnen woeden en kapotslaan. Dat weten wij niet allereerst uit de wereldgeschiedenis, maar uit de geschiedenis van ons eigen hart. “Waarom woeden de heidenen en hebben de volkeren ijdele dingen bedacht?” Ja, waarom? Waartoe? Het is tevergeefs! En *dat* het tevergeefs is, blijft de grote troost van de ware kerk, van de verborgen gemeente. Het ongeloof van onze tijd wacht, gelijk het ongeloof van alle tijden niet op de overwintering van onze christelijke “beginselen”, maar zij wacht op de lentelijke kracht van de boodschap van de vergeving. “Vergeefs” hangt samen met vergeving. Uit kracht van de goddelijke vergeving is het woeden van de volken tevergeefs. Het is Gods genade, die niet toelaat dat zij de wereld in zichzelf gans bederven en naar de kelder helpen. God was in Christus de wereld met zichzelf verzoenende, hun zonde hun niet toerekenende, en Hij heeft het woord van de verzoening in ons gelegd.⁵⁹ Zo is dan de kerk de gezant van Christus, alsof God door haar bad: wij bidden u van Christuswege: laat u met God verzoenen. Waar dit gehoord wordt, *verandert* het leven.

De grote vraag die ook aan onze kerk gericht wordt is deze: of zij de draagster van deze boodschap wil worden. Het is een boodschap die alle menselijke partijdigheid uitsluit, het is een getuigenis van Hem die de godlozen, hier en ginder, rechtvaardigt, dat is: vrijspreekt, als zegel op Zijn zekere zegepraal.

De duivel als Messias⁶⁰

“Wederom nam hem de duivel mee op een zeer hoge berg en toonde hem al de koninkrijken der wereld en hun heerlijkheid. En zeide tot hem: al deze dingen zal ik u geven, indien gij, nederknielende, mij zult aanbidden” Mattheüs 4: 8v.

Waarlijk, de duivel is een *genie*. En hij heeft vele dingen, ja (volgens eigen aankondiging) alle dingen te geven. Al zijn het dan ook dingen - geen leven, geen vrede, geen triomf voor het mensenhart - deze dingen zijn bij hem door een verbluffend raffinement met ondoofbare glanzen omgeven.

Daarom is de historie, voor zover ze een ruilhandel van grote en kleine *dingen* is, het rijk van de duivel, daarom heet hij in de Schrift kortweg: “de Overste van deze wereld”. Wij merken dat zo niet, daarin ligt namelijk de opperste genialiteit van zijn duivelse majesteit dat hij zich weet onzichtbaar te maken. Het gaat alle menselijke verstand te boven hoe hij, zonder ooit aanwijsbaar te zijn, de “dingen” van deze eon beheerst en uitdeelt. Hij doet daarbij een appel op de godsvrucht en de logica van de godsvrucht, want hij fluistert ons in het hart de slinkse vraag: “zou het geen belediging zijn van de almacht Gods ook maar één ogenblik te denken, dat ik, duivel, werkelijk besta?” Zie, dat is de echte toverij, zichzelf te loochenen, de wereld tot deze loochening te bewegen, ja kon het zijn, ook de kerk tot deze loochening te

⁵⁹ 2 Cor. 5: 19.

⁶⁰ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 209-215.

doen overnemen. De kunst van de boze is zichzelf weg te toveren en toch tegelijk en juist *daardoor* de harten en zinnen van de mensen eerloos aan zijn toverkunsten te onderwerpen. Want hij is geest, en waait waarheen hij wil, en nooit komt hij in het vlees. Zonder lichaam, zonder huis, zonder gebied, altijd nog engel en toch draak tegelijk, zonder naam, zonder gelaat, een losse vlammenbundel, een protuberans van de zon losgerukt en door de storm van Gods Raad (die blijft bestaan!) door de grenzeloze ruimte gejaagd, met brandende tong lekkende naar alles wat bestaat: “want alles wat bestaat is waard dat het te gronde gaat”⁶¹, zo luidt zijn wilde denken en zijn daad dorst onverzadigbaar om het metterdaad te bewijzen.

Sinds hij viel, om te willen zijn “als God”, is hij prijsgegeven aan de lach van de eeuwigheid, ligt de vloek van de belachelijkheid op hem: van nu voortaan eeuwig te willen wat hij in eeuwigheid niet kan. Luther heeft een zeer diep vermoeden grotesk omschreven toen hij de duivel “de aap Gods” noemde.⁶² De duivel speelt voor Messias. Minder doet hij het niet, met minder kan hij niet toe. Ook hij is een “God” en zendt een “Christus”.

De loochening van de duivel, of althans de loochening van zijn persoonschap, de neiging van de verlichten liever over “het boze” dan over “de Boze” te spreken, is allesbehalve onschuldig. Ook dat behoort tot de welgeslaagde zetten die ons moeten verblinden. De persoon toch is de zetel van de geest die macht heeft. En daarom leert dit genie ons wel terdege “God” vereren, de “Idee”, de “Universele”, de “absolute” geest. Het inspireert de besten onder ons tot al die denkbeelden waarin de persoonlijkheid Gods verdampt. Immers dat is hem de eerste winst, want dat hij, de duivel, in waarheid *persoon* is, *dat is het wat hem de macht geeft* over ons hart. Maar omdat hij ons tegelijk leert met onze rede zowel zijn als Gods persoonlijk bestaan te ontkennen, dekt hij het geheimenis van zijn macht voor onze ogen toe. Wij spreken van de goddeloosheid van de moderne wereld. Intussen was de wereld nog nooit zo volgepropt met goden als in onze dagen, een *tohuwabohu*,⁶³ een chaos van godsmachten, waarvoor wij ons prosternerden zonder dat wij het wisten. *Zó is zijn opvoeding:*

1ste klas: het inzicht dat de duivel niet bestaat,

2de klas: het inzicht dat God, de absolute, onpersoonlijke Geest is,

3de klas: het inzicht dat God überhaupt niet bestaat.

Dat is het *voorbereidend* onderwijs en dan komt de eigenlijke school, de lering van deze tijd, de kennis: dat het grote Luchtledige, ontstaan door de ontkenning van God, bevolkt is met vele goden, die *wel* zullen gelden, niet naar hun waarde maar naar hun macht. Achteraf zien wij het misschien dat de mensheid nog steeds de duivel heeft geloofd, omdat zij in haar hart steeds twijfelde aan God. Heerlijke vorst, verrukkelijke heiland van het boze, messias van alle dingen! Hoe ademen wij op als er niemand meer ons in de nek zit en wij het veld van de wereld nu voor ons *alleen* hebben tot een eindeloos exercitieterrein en speelplaats voor onze plannen - zo is de eerste ontdekking, die schier snel overgaat in het besef: leeggezogen

⁶¹ Naar Goethe: ‘Alles was entsteht, ist wert, dasz es zugrunde geht’. *Faust I*, r. 1338f.

⁶² In zijn *Tischreden*, I ‘Das Wort Gottes’.

⁶³ Het ‘woest en ledig’ van Genesis 1: 2.

ligt de wereld, rondom niets meer, geen God, geen duivel, geen hoog, geen laag, geen oorsprong, geen doel, geen evenbeeld van God in de mens, geen zin in het mensenleven. De verblinde mens staat ontsteld: heer geworden is hij tegelijk gek geworden. Tussen de dingen, de dingen razend als zelf een ding-gelijk mechaniekje. Tussen de goden, de goden, de donkere maskers van macht, zelf een gemaskerde die zichzelf verloor.

Maar hoe komt het dan dat deze toeleg lukken kan? *Het komt van de angst*. Het is niet alleen de genialiteit van de duivel, maar ook de zelfbescherming van het menselijke hart tegen de dodelijke straling van de helse zon, o! deze angst voor de angst.

Wij zijn bang voor de boze, omdat hij oneindig machtiger is en begaafder dan wij allen tezamen, want hij was de hoogste engel in gaven en in stand (de stand is verloren gegaan, maar de gaven zijn gebleven). En nu is ook hier de wens de vader van de gedachten: maar ál te graag geloven wij zijn gefluister: "ik besta niet". Wee! Voor het gorgonenhoofd, wanneer het zich verheft, gelijk Dante beschrijft, barsten de stenen, wankelt de aarde, versplinteren de wouden. Onder de adem van deze werkelijkheid van één die bijna-God is en nooit-God en Gods tegenpool (en tóch werkelijk) verpulvert de steen der wijzen tot as, verliezen de hoogste stellingen van het denken hun zekerheid, kromt zich de mens tezamen, als een worm die op een gloeiende plaat valt. Want in deze werkelijkheid is *meegesteld* de waarheid van de verlorenheid van de creatuur. Daarom, uit angst voor zijn macht én uit *angst voor de kennis van onszelf* geloven wij maar al te graag dat hij niet *bestaat*. Zoals de ontkenning van de erfzonde zelf een gevolg is van de erfzonde, zo is de loochening van de satan *zelf* een gevolg van Satans macht. En daarin ontwapenen wij niet alleen onszelf, maar, voor zoveel aan ons ligt, ook de Heilige, de verborgen Vorst, die te prijzen is tot in eeuwigheid. Want de zo ontwapende kan niet bidden. De angstige, die kan bidden, maar dan heeft hij reeds beleden dat de boze een werkelijkheid is. Maar de ontkenner van deze werkelijkheid heeft *met* zijn angst ook het gebed begraven. Want zonder Christus is het weten dat wij van nature "verloren" zijn, verkocht onder de zonde, ondraaglijk.

En zo vervallen wij van leugen tot leugen. De belogene wint een betrekkelijke bestaanszekerheid, doordat hij de leugen van de leugenaar ("ik besta eigenlijk helemaal niet") voor waarheid houdt. Op hetzelfde ogenblik echter moet de waarheid van de Verlosser als leugen worden gebrandmerkt en daarmee voor *ons* deel in de wereld onwerkzaam gemaakt worden. De duivel schendt de schepselen, de lichamen allereerst. Hij verteert ze en laat een lege droomwereld achter. Hij verstoort de werkelijke wereld tot er voor ons besef geen kop of staart meer aan te vinden is. *Werkelijk* is de "werkelijkheid" alleen voor God, die begin en einde en de wegen stelt, de jaren en het welaangename jaar des Heren, de geboorten en de *ene* wonderbare Geboorte, de tijd en de eeuwigheid in de tijd. De duivel slokt de wereld in en wekt de valse profetie, om ons burchten, torens en hangende tuinen in een onwereldse manen- en sterrenschijn voor te toveren. Ieder brok eenvoudig leven dat nog *nabloeit* maakt hem razend en door *elk* kinderlijk wezen voelt hij zich uitgedaagd. Hij begeleidt ieder goddelijk onfeilbaar Ja met een te voorschijn gewrongen nee, iedere belofte verdonkert hij met een dreiging, ieder nieuw vertrouwen met een

nieuwe grond tot twijfel, elke levensingang met een angstdroom van gevaar en alle roerselen van liefde met een lavastroom van haat.

De leugen - want dit alles leren wij geloven - is geen spel, maar een dodensprong. Dat heeft onze tijd, alweer onder de inspiratie van de duivel, ogenschijnlijk geheel vergeten.

Overal ontwijkt hij de waarheidsvraag, in de staat en helaas ook in de kerk. Dat de minste afwijking van de waarheid dodelijke gevolgen kan hebben voor vele geslachten, dat de openbaring van God - *als* er een openbaring van God is - haar eigen logica heeft en haar eigen consequentie voor het leven, dat het heil ook van ons zogenaamde natuurlijk leven, onze gezondheid, ons huwelijk, ons normale denken, ons schoonheidsgevoel ten slotte afhangen van de kennis van de liefde van God voor de levens, de lichamen die Hij geschapen heeft, dit alles tezamen is onder ons ganselijk verdonkerd. Een onwaarheid meer of minder, dat lijkt ons een bagatel, en wij verstaan in onze verblinding al minder dat de leugen de schepping verwoest. God, in de nacht in welke Hij verraden wordt, houdt de schepping vast, daarom zijn al Zijn woorden *dadens*, daarom is Zijn openbaring omgeven van tekenen die nederdalen in het diepe dal van onze verblinding. De duivel is een filosoof, maar God is een Minnaar. Het messianisme van de duivel dicht sofismen, God, deze God, de God van de Openbaring, inspireert het "Hooglied", het lied der liederen.

God zoekt het *lichaam*. De Heilige Geest overschaduwde het lichaam van Maria. Wij begrijpen dat niet, omdat wij de liefde niet begrijpen. De duivel, die grote geest, kan zich niet klein maken. Hij is een nihilist tegenover alle waarden, daarom wil hij alles zijn in de dingen en ons *diets* maken dat hij niets is in de dingen. Hij zou geen mens willen zijn, ook al zou hij het kunnen. Maar God huwt zich aan onze toevalligheid, aan onze verderfelijke en *bezoekt in dit éne lichaam* van de maagd Maria *de menselijke natuur* van ons allen. Daarom heet het van Christus: in Hem (geboren te Bethlehem in het jaar 1, daar en daar, zo en zo, toen en toen) in Hem woont al de volheid van de Godheid lichamenlijk.⁶⁴

Onder de verhulling van de "geschiedenis van de dingen" voltrekt zich de strijd van de verborgen God met de onzichtbaar makende duivel. De totale aanspraak op heerschappij is hun gemeen. De goddelijke totaliteit echter is concreet, de duivelse abstract, de goddelijke dient de mensen, de duivelse gebruikt de mensen. God *geeft* Zijn bloed, de duivel eist het bloed van de gehele mensheid. God verheerlijkt het heden door de inschijnende Toekomst, de duivel vernietigt het heden ter wille van een illusoire toekomst. Overal waar een aards messianisme, hetzij rood of zwart, hetzij wit of bruin, zich voordoet, daar is het aanbod aanvaard: "al deze dingen zal ik u geven, indien gij, nederknielende, mij zult aanbidden". Daar is het collectivum, zonder erbarmen, zonder verantwoording of rekenschap. Een tijd lang kan men het verval tot het zinloos massale, tot de cultuur van de dingen-om-de-dingen nog versluieren met leuzen als: "nieuwe ordening" of "wedergeboorte van de natie". Een tijd lang spreekt men nog van recht tot het openbaar wordt dat voortaan als recht zal gelden wat partij of natie voordeel brengt. Alle politiek messianisme wordt onvermijdelijk mammonisme. Een tijd lang zal men nog spreken van "huwelijk", tot de "nieuwe zedelijkheid" van het seksualisme niet meer verheimelijkt worden kan en de trouw in het

⁶⁴ Kol. 2: 9.

openbaar en algemeen bespottelijk wordt gemaakt. Alle abstracte vrijheid staat in dienst van de ordinaire wellust! Een tijd lang kan men nog van “kerk” spreken en zelfs dwepen, tot haar opgaan in de totaalstaat, haar verval naar de sekte of (het ergst van al) haar karakterloos karakter van religieuze federatie openbaar wordt. Elke niet belijdende kerk wordt gebruikt tot steun van het bestaande! In dit alles keert weer de zelfverheimelijking van de Boze, het geniaal vermogen neutrale zones te scheppen, gebruik makende van de angst van de mensen, de angst én voor zijn majesteit ‘en voor de kennis van de eigen verloren staat. Wij weten niet hoe bedreigd we zijn.

Elke abstracte Idee is een vlucht voor God en een vlucht uit de werkelijkheid van het leven, en juist langs deze weg een verkapte aanspraak op de “koninkrijken van de aarde”, om te beginnen op de wereldstof. Achter de “messiaanse” idealiteiten verbergt zich klasse, ras, massa, grond en bloed. “Wetenschappelijk” heet dat heel onschuldig bijvoorbeeld: de economische wetmatigheid. Er zijn staten, bonden *met* elkander en *tegen* elkander, maar zowel het *met* als het *tegen* draait om de exploratie en exploitatie van de olievelden. Door de roes van steeds gevoede geestdrift wordt de ontmaskering van de messiaanse leugenbelofte verhinderd.

En toch is de Boze “die Kraft, die stets das Böse will, und stets das Gute schafft”.⁶⁵ Dit goede namelijk is: zijn zelfvernietiging, de schone god Lucifer wordt een ordinaire tiran, de “gruwel der verwoesting”⁶⁶ richt zich gedrochtelijk op. Weliswaar houdt de rechtsstaat naar Gods bestel de naakte zelfontplooiing tegen, gelijk Paulus reeds getuigt van de Romeinse staat (2 Thess. 2: 6,7), maar slechts tot een bestemde tijd namelijk totdat hij “in de tempel Gods als een God zal zitten, zichzelf vertonende dat Hij God is”(2 Thess. 2: 4), want de ontwapende kerk wordt *de* operatiebasis van het historisch genie, doordat haar *ledig erf* zijn strategie noodzakelijk opmerkzaam maakt op de laatste kans, zijn hoogste troef. Dan heeft ook het uur geslagen van de grote beproeving en heeft het lichaam Christi uit te gaan uit de heilige stad om “buiten de logeerplaats” het laatste lijden op zich te nemen.

De geschiedenis hebben wij dus te zien als het rijk van de demonische vrijheid, in welks onberekenbaar wezen de goddelijke vrijheid op verborgen wijze ingrijpt. De kerk moet het evenwel wagen uit de kracht van haar belijdenis naar uitwijzen van Gods Woord de tekenen der tijden te verstaan en te duiden voor het volk. Zet de staat echter aan de profetie van de kerk de domper op, dan houdt deze in hetzelfde ogenblik op rechtsstaat te zijn, verkondigt het Rijk-der-dingen als heilsstaat, drukt het volk neer tot massa, dwingt de kerk met hem te hoereren - en werpt zich op tot voorloper en heraut van de antichrist - “maar te middernacht geschiedt een geroep: zie, de bruidegom komt, gaat uit hem tegemoet!”⁶⁷ Het gaat spannen in de wereld.

Christus is ons vlees, dragende onze druk, leefde veel te diep om de boze niet te ontmoeten. Ja, *Hij alleen* heeft hem doorzien dwars door zijn wereldglans heen. Hij alleen kwam, ongeschonden, van de “hoge berg” van de visioenen en ideeën. Hij alleen kan ons verlossen

⁶⁵ Uit *Faust I* van Goethe.

⁶⁶ Mt. 24: 15.

⁶⁷ Mt. 25: 6.

van de angst voor de straling van satans majesteit. Deze Jezus, Gods en Maria's zoon, heeft de wereldwaan doorbroken. Hij heeft van de gaven van de duivel geen gebruik, ook geen "goed gebruik" voor de goede zaak willen maken. Hij geloofde God. Hij hield zich aan de werkelijkheid. En ging terug tot de mensen of (wat hetzelfde is) Hij ging naar het kruis. Boog zich niet voor de Vorst van deze wereld, maar boog zich onder de last van de goddelijke Toorn. "Al deze dingen" liet Hij varen om de leugenaar als leugenaar aan de dag te brengen, in Zijn lijden, dit allerpersoonlijkst, onvervangbaar, onherhaalbaar, eeuwig geldend werk. Niet de minste toverij, alles arbeid, reine "arbeid der ziel" (Jes. 53: 11), niets geroofd, alles verdiend, pure verdienste. En geen wijsheid of wijsbegeerte (alle systemen zijn op Golgotha gebroken), naakt *geloof*, op hope waar niets te hopen viel, heeft Hem in zijn bezwijken staande gehouden. Zo is het waar geworden, *heils*waarheid voor al de gekwelden "dat de Overste dezer wereld geoordeeld is", gelijk de Heilige Geest ons influistert (Joh. 16: 11). Er is ons reeds uitzicht gegeven.

In het grote mysterie van Gods openbaring wordt de "omgekeerde wereld" nog eenmaal omgekeerd, opdat zij weer schepping zij, gelijk in den beginne. God maakt zich "klein", opdat wij, in 's duivels naaigaren verstrikt, Hem toch vinden mochten, dicht in de buurt, opdat wij Hem zouden grootmaken in de kennis van Zijn heerlijkheid in het aangezicht van Jezus Christus.

Christus is *mens* geworden. In vlees is God geopenbaard. *Daarin* is God iets anders dan de "absolute geest", daarin is Hij ons geworden een Vader, een Rechter, een Leider, een persoonlijke Tegenwoordigheid. Door mensen bedient Hij Zijn Woord aan de mensen. Hij geeft ons brood en beker, opdat wij Zijn dood verkondigen, het oog gericht op Zijn toekomst. O, sacrament, o kostbaarheid, o zichtbaarheid! Bij Hem bestaat in het tegenwoordige geen onzienlijkheid zonder zichtbare tekenen en zegelen, en deze bestaan met het oog op Zijn verschijning in heerlijkheid, die straks niet minder zichtbaar zal wezen dan de verheerlijkte natuur, eertijds door Lucifers macht bedreigd.

"De Heer nu is de Geest"⁶⁸, de Geest die als zodanig *macht* is, de Geestesmacht, de Schepper. De duivel zegt: ik besta heus niet, maar intussen mergelt hij u uit. Christus zegt: Mij is gegeven alle macht, in hemel en op aarde, maar intussen is Zijn juk zacht en Zijn last is licht.⁶⁹ Zo vloeit uit Hem en keert tot Hem een andere geschiedenis dat die van de dingen en van de mythen, namelijk de geschiedenis van de harten, of beter gezegd: het leven van Zijn heilige Kerk, die bewaard wordt over de ganse aarde "tegen het woelen der gehele wereld". En zie, nu is het de tijd - zo ver is de verborgen strijd reeds gekomen - dat een mens die dit uur verstaat, tegenwoordig moet zijn óf atheïst óf christen, een diep vertwijfeld óf een diep verzekerd menskind.

De Heer kastijdt en loutert, "Hij scheldt de zee", Hij geselt met erbarmen dit vale vlees van ons. Zinledig wee krijt over de aarde. Maar "de lofzang is in stilheid tot U, o God, Gij hoort het gebed, tot U zal alle vlees komen".⁷⁰

⁶⁸ 2 Cor. 3: 17.

⁶⁹ Resp. Mt. 28: 18 en Mt. 11: 30.

⁷⁰ Ps. 65: 2-3.

“Vreselijke dingen zult Gij ons in gerechtigheid antwoorden, o God onzes heils, o, Vertrouwen aller einden der aarde. Die op de einden wonen, huiveren voor Uw tekenen, maar Gij doet de uitgangen des morgens en des avonds juichen”⁷¹ - Gij die de alfa zijt en de omega, het Begin en het Einde, geduldige God die alle tussentijden overziet, om Uw geduchte Dag over al de leeggebloede zomers van deze bedeling te doen aanbreken.

Paaslicht over de Schrift⁷²

“En zij zeiden tot elkander: was ons hart niet brandende in ons als Hij tot ons sprak op de weg en als Hij ons de Schriften opende?” Lukas 24: 32.

Het leven van Jezus eindigt met Zijn begrafenis. Deze wereld is Zijn graf. Deze onze wereld is het grote graf waaraan Hij ontrees. Nu is *daarna* en *daarom* deze verschrikkelijke wereld klein geworden, iets dat verouderd is en nabij de verdwijning. Ziedaar het geloof van de kerk, dat zo wonderlijk klinkt in de woorden van hen die nog niet gezien hebben dat deze wereld niet anders kón zijn dan Jezus’ graf. Zij ergeren zich en hebben liedjes van ontwakend lenteleven nodig om het eigenlijke Pasen te groeten en te omzeilen. En wij? Laat ons proberen onze verborgen gedachten te omschrijven.

Wat een grote woorden op Pasen! De hel verslagen, de dood vernietigd! Wij kunnen vrolijk grafwaarts gaan! Als wij het kunnen, is het werkelijk een schande dat niemand het doet. O, wat kan het vooral jonge mensen (en met name in deze wankele tijd) ergeren op hun levensweg deze en dergelijke woorden op geregelde tijden, naar de data van de kalender toegebazuind te krijgen. Dit bombardement van klanken, waaraan niets in de werkelijkheid beantwoordt en dat maar voortduurt ondanks al de bittere teleurstellingen die wij zowel in het geestelijke als in het stoffelijke moeten verteren, bezegelt onze neerslachtigheid. Wij spreken met elkaar op de *ene* weg van ons gemeenzaam levens- en stervenslot. Zoals die twee jongeren op de weg naar Emmaus: “Wij hoopten dat deze Israël verlossen zou”. Is het niet zo? Denken we niet zo, als we tenminste de werkelijkheid ons aantrekken? Zijn die Emmausgangers niet juist het beeld van de kerkgangers op de *eerste* Paasdag, op die dag waarop alleen maar *verkondigd* wordt en gezongen, niet geredeneerd en betoogd! Daar gaan ze samen, ieder met zijn uitgebrande hart. De Godsheerschappij, het Koninkrijk dat zij met recht op grond van de Heilige Schrift verwachtten en van welks komst Jezus’ woorden, werken en wonderen hun een onderpand waren geweest, is als weggewist van de horizon. Dat er raadselen zijn en zovele, is al erg genoeg, maar dat het raadsel raadsel *blijft* ondanks de verschijning van de Messias, dat is het raadsel aller raadselen. Wijsheid is geen artseneij voor zulk hartenleed, alleen een feit, een *daad*, een echt, nieuw begin in de werkelijkheid zou hun kunnen baten.

Is er dan geen bericht dat het raadsel kan doorlichten? Och ja: “Enige vrouwen hebben ons ontsteld, ze hebben een visioen van engelen gezien, die zeggen dat Hij leeft”. Vrouwen!

⁷¹ Ps. 65: 6, 9.

⁷² Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 219-223.

Engelen! Woorden en nog eens woorden! Nuchtere mannen hebben het ook alzo bevonden, maar “Hem zagen zij niet” En zo wij: daar liggen de opstandingsberichten, maar welk een eindeloos kerkhof is de wereld, welk een dodenwereld de cultuur en welk een praalgraf heeft de kerk voor haar Christus gebouwd. Om aan de vermoeienis en aan de wanhoop te ontkomen, gaan wij “christenen”, wandelaars op deze kale weg, de belofte van God in het “oude verbond” vergeestelijken, wij maken onszelf wijs dat de verwachting van het koninkrijk een valse verwachting was en de lichamelijke opstanding een antieke voorstelling. De grote woorden van Pasen zijn ons *te* absurd. En wij preken over het voortgaande leven, over de blijvende hoop van de mensheid of ook over de geestelijke heerlijkheid waarin Christus is ingegaan, en de geestelijke macht van de vergeving die Hij ons heeft verworven. Alles goed en wel, maar dit komt voort uit de gekrenkte hoop. Wij vluchten uit de wereld. En zie, dan wordt ons de Schrift, met name die van het oude Verbond, een boek gesloten met zeven zegelen. Daar laten wij de radicale belofte los, daar vergeten wij dat het einde van de wegen van God naar de Schriften altijd de lichamelijke is geweest en altijd zijn zal. Het hart vol dove sintels, waar geen vlam van messiaanse verwachting meer uit oplaait, bevindt zich tegenover een stom geworden Schrift.

Daar heeft zich een Wandelaar bij hen gevoegd. Die heeft meegesproken, meegeluisterd, mee gevraagd... en de Schrift “verklaard”. “Moest de Messias niet alle deze dingen lijden en alzo in Zijn heerlijkheid ingaan? En uitgaande van Mozes en al de profeten legde hij hen uit, in al de Schriften, hetgeen van Hem geschreven was”. Hoe nu? Staat er ook maar ergens iets over de opstanding van de Messias in de oudtestamentische Schriften? En het zou staan in *al* de Schriften, in het totaal, in het symfonisch geheel, hier en daar en overal? Wonderlijke wandelaar, die te midden van al de raadselen van zonde en dood zich verdiept in een boek. Een *boek!* Te midden van de stormen van het bloed, de razernijen van de waan, te midden van de “heilige” rijken die op dit ogenblik gesticht worden in deze wereld. Wonderlijke exegese, die in dit boek vindt het onderpand van Gods heerschappij en triomf over alle demonen. Wonderlijke verwekking van alle “grote woorden” tot bericht van Godswege, van alle doodoeners ten leven, van alle onmogelijkheden tot werkelijkheid. *Dat* is Pasen! Dat heel de geschiedenis is tot verleden gemaakt, ook de hedendaagse, ook de toekomstige, en dat Gods woord is gesteld tot een alverzoenende werkelijkheid *in* alle geschiedenis. De werkelijkheid is niets, tegenover de waarheid. En deze waarheid juist is *werkelijkheid*, lichamelijke, alomtegenwoordige werkzaamheid. Wij leven voortaan altijd in een nieuwe tijd, van *God*.

“Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde”.⁷³ Maar wat houden wij van deze hele werkelijkheid in handen? De Schrift! “De grote woorden” van de Schrift. Dat is Pasen!: werkelijkheid “vernietigd”, het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebracht. Bewijs, onderpand, polis, bestek: de Schrift, de Schrift en nog eens de Schrift. Wij *hebben* niets anders. Een paar uur later sloegen de vlammen van geloof en hoop en liefde uit de dode harten van deze Paasgangers, toen ze Hem herkend hadden aan de “breking van het brood”. Maar toen ook zagen ze elkander aan met een verbaasde herkenning van hetgeen reeds

⁷³ Mt. 28: 18.

uren in hen bezig was: “Was ons hart niet brandende in ons, toen Hij met ons sprak op de weg en ons de Schriften opende?” O, wat was dat geweest dat de grauwe sintels gingen trillen en blauwe vlammen van leven begonnen te spelen in hun verkleumd binnenste? Dat was HIJ! En dat was de Schrift! Hij was nabij: de Schriften gingen open. En toen deze opengingen, waren ze bij Hem. Zonder Zijn nabijheid bleef de Schrift voor hen dicht. En de dichte Schrift verduisterde Zijn nabijheid. Al wat in de Schrift stond, het waren “grote woorden”, ergerlijk, tergend met alle werkelijkheid in strijd. Ze meenden het nu eens goed, nuchter en eerlijk in te zien - en toen viel inderdaad *alles* dicht in die Schrift. Afgezien van de Opstanding, tot rechtvaardiging van een zondige wereld, tot verheerlijking van Gods Eengeborene, tot hernieuwing van al Gods beloften, afgezien van de Opstanding - is de Heilige Schrift... *grootspraak en niets anders*. Wij doen haar dicht, nee, zij valt vanzelf voor ons dicht. Gezien daarentegen in het licht van de werkelijke lichamelijke opstanding van Jezus Christus krijgt alles zin en kleur en leven, blijft het hoogste, heerlijkste en onmogelijkste gelden van de messiaanse beloften, voor ons armen die alles verspeeld hebben, worden verhalen, wetten, spreuken, klachten, jubelsalmen, geslachtslijsten en orakels een éénheid, één woord, aanspraak, getuigenis van God aangaande zichzelf, opdat wij horen hoe zalig realistisch Hij alles voor ons, die met moede voeten ons voortslepen langs de weg, wil in het reine brengen. Hij laat geen onbevredigde verlangens achter. Wat Hij gewekt heeft, dat zal Hij ook verzadigen. De Schrift bevat geen grootspraak.

De Heer is waarlijk opgestaan! In Hem is Israëls verwachting opgestaan. In Zijn belofte is onze hoop opgestaan. In Zijn goede boodschap is Gods heilige wet opgestaan. In zijn nabijheid is ons vertrouwen opgestaan. In Zijn spreken is... de Schrift opgestaan. Zoveel beloften van God als daar zijn, die zijn in Christus ja en amen. Het is het welbehagen van de Vader geweest dat in Hem al de volheid wonen zou en dat Hij door Hem alle dingen verzoenen zou tot Zichzelf, hetzij de dingen die op de aarde, hetzij de dingen die in de hemel zijn. En wij zien weer de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem neerdalende van God uit de hemel, toebereid als een bruid die voor haar man versierd is. En die op de troon is zegt: zie, ik maak alle dingen nieuw!⁷⁴

Wat zouden wij zonder de “grote woorden”? En hoe zouden ze alle in de lucht hangen zonder de opstanding van Jezus Christus uit de doden! Komt het niet precies uit dat wij, als de echte Paasboodschap klinkt, ons ergeren? Want wij willen óf *deze* wereld redden óf haar ter helle zenden om zelf naar de hemel te gaan. Maar God wil deze werkelijke wereld *anders*, daarover gaat het Oude Testament ruig, geweldig, vol bloed en tranen en schijnbaar waanzinnige verwachtingen. En wij *kunnen* er niet aan geloven, tenzij wij aan de opstanding van Jezus Christus geloven. Zo heeft de kerk van alle eeuwen het ervaren op de ontzaglijke weg der eeuwen en ieder godvruchtige op zijn eigen, kleine, maar bijna ondraaglijke weg. Zo: het hart begint te ontbranden, want Jezus Christus is nabij, en de Schrift gaat *open*. En deze twee zijn één! De sintels ontgloeien. De Schrift wordt Woord, het Woord waarborgt alle waarden van de toekomst die waard zijn dat wij ervoor leven en sterven. Ook gij kunt het vandaag nog ervaren, die heilige samenhang dat, waar de Schrift u opengaat, Jezus bij u is en

⁷⁴ Opb. 21: 2 en 5.

waar Jezus bij u is, de Schrift voor u opengaat. En daarmee komen de beloften van het tegenwoordige en het toekomstige leven ook op u persoonlijk toe.

Natuurlijk, dit veronderstelt een en ander. Geen levensvorm of geloofsgestalte, geen schat van vroomheid en deugd - maar dit, dat wij de weg van onze teleurstellingen eerlijk lopen, dat wij de raadselen niet eigenwillig "oplossen", dat wij hebben *geleden* aan deze wereld en haar verlorenheid, aan onze droom en haar vergeefsheid, dat wij ernst hebben gemaakt met de waarachtige bekentenis van onze troosteloosheid en vertwijfeling. Het betekent dat wij de hoop, de menselijke hoop hebben begraven. Het veronderstelt dat wij niets, maar dan ook niets anders zien dan deze wereld als het noodzakelijk graf van Christus, dat wij met geen bokkensprongen van levenslust, met geen extasen van mythisch gevoel of wat ook trachten te verbergen dat wij geen mogelijkheden meer hebben in onze eigen hand. Ook, dat we erkennen hoezeer de Schrift *onvergeestelijkt*, *onversneden* voor ons een gesloten boek is, hoe we, vluchtend in het persoonlijke, stichtelijke, dierbare, een goed heenkomen zoeken en niet willen blijven op de plaats van de wanhoop waar God ons gesteld heeft, op het pad van de vragen waarop Hijzelf ons ontmoeten wil. Doch dit is nog maar het minste van wat verondersteld is, de eigenlijke en ware *vooronderstelling* is het feit, de waarheid en de kracht van Jezus' opstanding, die één zijn met het geheimenis van de Heilige Schrift, samen zowel de Schrift als de Opstanding zijn opgekomen uit de genaderijke macht van God over alle vlees, ons ten goede, *tegen* de tijd, *tegen* de dood.

Gij kent natuurlijk ook dat angstige gevoel dat wij en ons hele volk geestelijk verarmen. In dit uur van verbittering, onder de as en de sintels van zoveel gedoofde verwachtingen, waarbij ook zovele goede en edele verwachtingen waren. Weet ge ook al dat er naar het getuigenis van Gods gemeente niets in staat is dit triest proces te keren dan het wonder van Hem die alle dingen draagt door het Woord van Zijn kracht? "Laat ons saâm met Jezus leven"⁷⁵, dat kan men eigenlijk niet zeggen bij wijze van besluit. Jezus moet bij ons komen op de weg. Maar wat we wel kunnen zeggen is dit: "laat ons toch met de Schrift leven". Vroeg of laat wordt dan het Woord aan u bediend, zo dat ge zeggen moet: "was ons hart niet brandende in ons, als Hij met ons sprak op de weg en ons de Schriften opende?" Om onzentwil wordt het Woord ook bediend in de gestalte van het sacrament, het "zichtbare woord" door welks aanvaarding wij de dood van de Heer verkondigen, "totdat Hij komt", met het oog op Zijn wederkomst. En zo zijn we wel getroost, met niets in handen dan de Schrift, maar die in Paaslicht. Geen stipje van Gods beloften valt ter aarde. En boven het machteloze schreeuwen, boven onze eigen doofheid en boven het boze lot, boven de marteling van de eeuwen stijgt de bevrijde kreet tot God. Dan laait voor ons geloofsoog de vlam van de eeuwige belofte de hele wereld rond en smeult als veenbrand verder in de grond en flitst als bliksem boven onze hoofden. Dan weten wij: dat was Hij! en bij dat licht ligt de Schrift... open. Dan weten wij: de Schrift is *open* en *daarin*, in dat wonderfeit is Hij nabij. In alle raadselen, tot de opstanding der doden en de wederoprichting van alle dingen. Nabij, "alle de dagen" dat is: een klein restant, tot de "voleinding van de wereld", dat is: een glorieuze toegift, en in de toekomstige eeuw het eeuwige leven, dat is dan eindelijk de grote wereld

⁷⁵ Eerste regel van het derde couplet van Gezang 215 hervormde bundel 1938.

van God. Eerst *dan* wordt de Schrift gesloten, opgeheven, omdat ze vervuld is, omdat al haar “grote woorden” oneindig overtroffen zijn, in een andere Tijd, maar op deze eigenste aarde.

Kom Schepper, Heilige Geest!⁷⁶

“God zeide: Gij zult u geen beeld maken noch enige gelijkenis” Exodus 20: 4.

“En God zeide: Laat ons mensen maken naar ons beeld en naar onze gelijkenis” Genesis 1: 26.

Dat aan Israël verboden wordt niet alleen andere goden te vereren, maar ook van de *ware* God een beeld te maken, wil zeggen dat God de Onzienlijke, de Heilige, de Andere is, houdt dus reeds in wat later in het Johannesevangelie staat: Geest is God en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid.⁷⁷

En toch is er in dit verbod iets bevreedends. Immers: God zelf drukt zich uit in duizenderlei gestalten. God zelf is de opperste kunstenaar en juist Israël wist het: de ganse aarde is van Zijn heerlijkheid vol. En is niet in de mens diezelfde drang om aan zijn voorstellingen gestalte te geven? En zijn onze voorstellingen niet op zichzelf reeds gestalten?

De zin van het tweede gebod is in zijn diepte alleen te verstaan vanuit het scheppingswoord: laat Ons mensen maken naar Ons beeld en Onze gelijkenis. God zorgt voor Zijn eigen beeld. Hij drukt inderdaad Zijn wezen uit, namelijk in de mens. *Daarom* zal de mens zich geen beeld van God maken, omdat God de mens maakt naar Zijn beeld.

En dit is de *zonde*: een beeld van God te maken naar *onze* gelijkenis, omdat wij niet meer zijn een mens naar Zijn gelijkenis. O, wij moeten knielen, hetzij voor onszelf, een godheid of een droom, de drang tot verering en aanbidding is niet te doven. En we moeten God dichtbij hebben, in onze menselijke voorstellingen gevat, in het vlees, in de werkelijkheid gekomen. Maar alleen omdat de mens gevallen is, zoekt hij en tast om het Godsbeeld te vormen. In de staat van de rechtheid is hijzelf drager van Gods beeld, en in Christus kan hij het weer zijn: een nieuw schepsel.

Wil hij zich God voorstellen, dan heeft hij slechts te letten op wat God aan hem en in hem doet, dan heeft hij slechts te volgen hoe God bezig is zijn wezen te vormen naar Zijn smaak. Het is ermee als in het verhaal van Jakobs worsteling in Genesis, waar Jakob vraagt de man die het hem zo moeilijk maakt: “Geef toch uw naam te kennen”, maar Hij antwoordde: “Waarom is het dat gij naar mijn naam vraagt? Die is toch boven alle voorstelling. Mijn openbaring is alleen in hetgeen Ik aan u doe”. Er volgt dan ook in de tekst: “En God zegende hem aldaar”, *daarin* namelijk dat hij, Jakob, een nieuwe naam krijgt, dat hem een nieuw karakter wordt verleend, een nieuw wezen, en macht, wezensmacht.⁷⁸

En nu komt het mij voor dat de moeilijke vraag wat de Heilige Geest is, niet beter en eenvoudiger kan beantwoord worden dan zó: Hij is de sprake Gods: laat ons mensen maken

⁷⁶ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 224-226.

⁷⁷ Joh. 4: 24.

⁷⁸ Naar Gen. 32: 29.

naar ons beeld en naar onze gelijkenis. God is immers degene die spreekt en het is er, die gebiedt en het staat er. Pinkster vieren betekent geloven en vertrouwen dat wij geroepen zijn “aan het *beeld* van Zijn Zoon gelijkvormig te zijn”⁷⁹, met onuitsprekelijke vreugde voorvoelen dat er een verrassende mogelijkheid is, waar wij “met ongedekt aangezicht de heerlijkheid van Jezus als in een spiegel aanschouwende, naar hetzelfde *beeld* in gedaante veranderd worden van heerlijkheid tot heerlijkheid als van des Heren Geest”.⁸⁰

Hoe minder *mens* we zijn, des te *meer* goden we hebben, hoe *meer* mens we zijn, des te minder goden hebben we. Waar God God mag zijn, daar wordt de mens *mens*. Hoe bitter beschamend is het in de kerk met en onder de prediking van het Woord te horen: laat ons *mensen* maken. Wij zijn dus nog geen mensen. En we hebben niets anders als doel voor ogen dan: *mens* te worden. Bitter beschamend! Pinksterschaamte! Wat wil toch dit zijn? Wat zullen wij doen? Maar ook, hoe verrukkelijk is het te horen als een goddelijke begeleiding achter het geklank van de prediking: laat ons *mensen* maken, naar ons beeld en gelijkenis. De goddelijke Bemoeienis gaat door. Pinkstervreugde! Uitbundige zekerheid: zo wete dan zekerlijk het ganse huis Israëls dat God...

Gij hovaardig mensje, ge zijt nog slechts een krom embryo, een scheef wanproduct, en verdorven levenskiem - en gij, met al uw goden en al uw idealen en al uw beelden, *gij* juist zijt gesteld onder het goddelijk bruisen van de Schepperskreet: laat ons *mensen* maken. Gij hebt niets anders te doen dan u als stof, als leem te geven in de scheppende, boetserende handen van de Heilige Geest. En dit is Pinkster: *dat het kan*. En dit beduidt een nieuw Pinkster: dat het nog altijd kan, in deze “welaangename” tijd. Een nieuw leven wordt daar dan ingeluid: niet meer beelden maken, maar zich tot een beeld laten maken! Niet meer vragen: waar en hoe is God? Maar vragen waar en hoe wil God mij hebben. Begrijpen dat het eind van alle openbaring is: het werk van de Heilige Geest. Zijn spreken is doen en zijn doen een spreken: gij zogenaamde mens daar, Mijn scheppingsdrift wil u te lijf, om waarlijk een *mens* van u te maken, die de trekken maakt van Mijn wezen, Mijn liefde, Mijn heerlijkheid.

En de gemeente, die ertoe kwam zich over te geven aan dit heilig gevaar, breekt uit in liederen en gebeden:

‘k Heb Jezus lief! Hij reinigt mijn gemoed
door Woord en Geest van mijn onreine vlekken,
die Hem tot smart en mij tot schande strekken,
daar hij zijn beeld in mij herleven doet.⁸¹

En ze meent wat zij zegt, als zij zingt van de Geest:

Gij, gij zijt de beste gave die een hart verlangen kan

⁷⁹ Rom. 8: 29.

⁸⁰ 2 Cor. 3: 18.

⁸¹ Couplet 3 van Gezang 170 hervormde bundel 1938. Daar staat ‘all’ onreine’ in plaats van ‘mijn onreine’.

...

Kruisig gij mijn ouden zin, neem geheel mijn boezem in
En vernieuw mij telken dage, dat ik Jezus' beeldnis drage.⁸²

En ze tracht, stamelend, het uiterste van haar verlangen te uiten:

Maar blij vooruitzicht dat mij streelt:
Ik zal ontwaakt uw lof ontvouwen,
U in gerechtigheid aanschouwen,
Verzadigd met uw godlijk beeld.⁸³

Waarlijk, elke ontroering, elke vervoering, alle heilige doorgronding en alle zalige verwondering ligt in de knop van dat *ene*, enige ogenblik van Gods nieuwe Schepperswil, telkens weer klinkende over ons: Laat mij een mens van je maken naar Mijn beeld en naar Mijn gelijkenis. Dat is ook de eerste en de laatste zin van de prediking van de kerk, zondag aan zondag. Zijn er geen "mensen", moe van hun slechtheid, moe van hun vroomheid, moe van zichzelf, moe van de gelijkenis van Adam, zijn er geen mensen die roepen gaan: Kom Schepper, Heilige Geest?

Er gebeuren elke dag wonderen, en bijzondere wonderen op de zondag: "deze die een dochter Abrahams is, moest die niet genezen worden op de dag van de sabbat?"⁸⁴

De laatste vijand⁸⁵

"De laatste vijand, die teniet gedaan wordt, is de dood" 1 Corintheërs 15: 25.

Het verzet van onze ziel tegen de dood is groot. Van na de zondvloed, toen de jaren kariger werden toegemeten, tot na de jongste overwinning van de moderne geneeskunst en hygiëne, blijft het in de mensen woelen en woeden. De dood *voelen* wij als onze vijand. Er zijn vele vreemde machten die enkel om hun vreemdheid ons toch niet tot vijand worden, maar de dood is een eeuwig vreemde, die in zijn vreemdheid, ja, zelfs als hij door langdurige nabijheid vertrouwd wordt, een dreigende vijand is en blijft. De schaduw van zijn gestalte werkt beklemmend.

Eigenlijk werd heel dit gevoel uit een primitief denken geboren, want de dood is geen persoon, alleen kinderen en primitieven personifiëren alles. De dood komt niet op ons *af*, maar groeit met ons mee. Alleen naïevelingen zien in de wereld buiten zich bij duizenden evenmensen kwalen waarvoor zij zelf immuun menen te zijn. En de dood heeft geen bedoelingen, geen vriendelijke, maar ook geen vijandelijke. Dit alles is mythologie, de dood

⁸² Uit couplet 3 van Gezang 81 hervormde bundel 1938. Daar staat 'wezen' in plaats van 'boezem'.

⁸³ Couplet 8 van Psalm 17 psalmberijming 1773.

⁸⁴ Uit Luk. 13: 16.

⁸⁵ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 239-243.

is nergens apart, hij loopt niet, komt niet, doet niets. Hij *is* zoals het leven *is*, hij is de keerzij van het leven, natuurlijk en noodzakelijk, verschijnende in de grote ommezwaai van het gebeuren van het leven, op zijn tijd, en deze tijd is steeds tegelijk een stuk van onze *levens*tijd. Dood en leven zijn verweven, inniger dan welke tegenpolen ook, inniger dan geest en stof, dan ziel en lichaam. Wie dat ontdekt gaat zich wellicht met de dood verzoenen, allengerhand wordt hem de dood, zoal geen vriend, dan toch een vertrouwde gezel door al de dagen die God hem geeft onder de zon. Met bittere melancholie of bitterzoete weemoed gaat hij in tot een staat van berusting. En voelt de dood in zich groeien als een stille vrucht. Pasen verkondigt dat ook en vooral deze rijpe, uiteindelijke levenshouding *verkeerd* is, een verloochening van de kinderlijke waarheid, en dat het primitieve verzet beter is, redelijker en eerlijker. Pasen verklaart wederom en van voren af aan dat de dood een *vijand* is, een schennis van de hoogste schepping. Pasen zegt dat de klachten van de mens recht zijn en zijn verzet zuiver. Het Woord van God veronderstelt een nood als die Tolstoi biecht in zijn dagboek: "Ik kan mijn kinderen niet meer aanzien zonder te denken: waartoe? Ik denk: nu goed, je zult 6000 hectare hebben in het Samarse Gouvernement en 300 paarden - en wat dan? Of ik zal aan het volk de ware welvaart brengen en een rustig geloof - en wat dan *nog*? En zolang ik niet weet waartoe, kan ik niet *leven*, want of ik mijn lusten bevredig of niet bevredig, of ik Napels gezien heb eer ik sterf, het komt alles op hetzelfde neer... ik *kan* niet meer."⁸⁶

De engel, de drager van de Paasboodschap, begrijpt Tolstoi, begrijpt hem beter dan hij zichzelf begrijpt. Want niet dit wordt als beslissend verkondigd, dat de dood *onze* vijand is, maar dat hij *Gods* vijand is. Dat wisten wij niet, dat konden wij niet denken, dat is bericht, boodschap van buiten, evangelie! God openbaart zich daarin als *God*. En de machten, die wij vrezende vereren als waren zij goden, worden daarin negatief openbaar, dat is: zij worden ontmaskerd als afgoden. De natuur en het noodlot, Baäl en de Nornen brengen de dood, erkennen de dood, spelen met de dood. Maar God de *Heer*, de Vader van onze Heer Jezus Christus, is *daarin* God dat Hij de dood haat en *teniet* maken wil. Van Hem is gezongen dat Hij "in mensen een welbehagen" heeft. Hij stelt Zijn eer in het schepsel dat in Zijn beeld en tot Zijn gelijkenis werd geschapen. Hij heeft Jezus opgewekt, die het uitgedrukte beeld van Zijn wezen is. "En gelijk wij het beeld van de aardse Adam gedragen hebben, alzo zullen wij het beeld van de hemelse dragen" (1 Cor. 15: 49).

En toch - het blijkt op elke bladzij van de Heilige Schrift - neemt God de dood weer niet zo gewichtig als wij, of althans niet op onze manier. Hoe zou Hij anders de vromen van de oude dag zozeer gelaten hebben in onkunde aangaande het toekomstig leven? Aartsvaders, psalmisten en profeten spreken het eerlijk uit dat zij "tot hun vaderen verzameld worden", dat allen naar hetzelfde "dodenrijk" gaan, waar geen onderscheid is en een "stilte" heerst waarin niemand God loven kan. Ze zijn nuchter en rekenen op niets bijzonders. Ze zijn met de Heer in een *verbond* en Hem laten zij verder over wat van hen worden zal. Het gaat in de

⁸⁶ Miskotte had in zijn bibliotheek (nr. 4044) een Duitse uitgave van de dagboeken van Tolstoi, in twee banden, Jena 1923.

godsdienst altijd om *ons* en ons lot, maar in het geloof om de Heer, Zijn Eer en Zijn Rijk! Zo hebben de godvruchtigen de eeuwen door geleefd en “hebben de Raad Gods in hun tijd gediend” (Hand. 13: 36) of (gelijk men ook vertalen kan): zij hebben in de Raad Gods hun tijd gediend. Dit ingetogene, dit schijnbaar arme en voor ons, religieuze egoïsten, zo “onbevredigende”, behoort mede tot de kenmerken van de openbaring van God en de waarmerken van Zijn volk.

Want wel is de dood Gods vijand, maar niet Gods *eerste* vijand, veeleer de *laatste*. Het is de macht die hij het langste leven laat, met wie Hij het *laatste* afrekent, namelijk nadat andere vijanden het veld hebben geruimd. “Dan zal het einde zijn, wanneer Hij zal teniet gedaan hebben alle heerschappij en alle macht en kracht, want Christus moet als koning heersen, totdat Hij al de vijanden onder Zijn voeten zal gelegd hebben, de *laatste* vijand die teniet gedaan wordt, is de dood” (1 Cor. 15: 24v.).

Stuiten wij daarmee niet op een van de oorzaken waardoor de verrijzenis van de Heer ons zo weinig tot zegen strekt, een van de oorzaken ook van zo menig misverstand aangaande de zin van de Paasboodschap? O, nee, niet dat wij het reëel nemen en letterlijk, niet dat wij de hele wereld en de toekomst, wederopstanding en eeuwig leven erin betrekken, is fout. De dood is onze vijand, mag, ja *moet* onze vijand zijn, en wat nog meer is: hij is *Gods* vijand. Maar hij is onze *eerste* vijand en Gods *laatste*! Dat maakt een geweldig verschil. Dit is waarlijk niet slechts een verschil van volgorde, het is een tegenstelling van orde, van menselijk en goddelijk oordeel. Wij halen alles naar ons toe wat in onze kraam te pas komt. Ons levensinstinct werpt zich onvermijdelijk ook op de Paasboodschap. En daarin ligt nu juist precies de scheiding tussen de Heer en ons. Want de Here Jezus is *eerst* “gestorven om onze zonden” en daarna “opgewekt tot onze rechtvaardigmaking”. De *eerste* vijand van God is de zonde, die immers in wezen niets anders is dan rebellie tegen de eeuwige orde, die een orde van de liefde is en van de gemeenschap.

Zie, daartoe is de Here Christus in het “*vlees*” verschenen, waarin dood en leven *zozeer* verweven zijn tot één doodleven, dat het zogenaamde leven mee getroffen wordt als God de dood wil treffen. Hij, Gods beeld, heeft geleden, is gekruisigd, gestorven en begraven, “tot zonde gemaakt” (2 Cor. 5: 21). Hij werd getroffen door de triomf van de laatste vijand, om de eerste te doden heeft Hij de laatste laten leven. De *eerste* vijand die teniet gedaan wordt, is de zonde. Wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen⁸⁷, want gelijk de aparte dood een mythe is, zo is ook de zonde op zichzelf een abstractie. Die *eerste* vijand, dat is een leger van wezens, dat zijn *wij*. Daarom zegt de Schrift “dat Christus voor ons gestorven is, toen wij nog vijanden waren”!⁸⁸ Het Kruis van Jezus Christus maakt openbaar dat ik, zoals ik ben voor God, de *eerste* vijand ben die moet worden teniet gedaan. “Deze Jezus, die *gij* gekruisigd hebt, heeft God opgewekt!” (Hand. 2: 36) Willen wij dat horen? Waar de mens niet buigen wil onder dit gericht, daar is Paasblijdschap ijdel, niets dan een gloriëren van ons ontembaar levensinstinct. Daar is onze belijdenis en ons lied, al zouden ze nog zo orthodox en nog zo innig gemeend zijn, niets dan een leugen, ja *zelf* een rebellie en

⁸⁷ Mk. 8: 35.

⁸⁸ Naar Rom. 5: 8 en 10.

blasfemie, want wat de Heer tot Zijn *eerste* vijand verklaart, verklaren wij voor de laatste, en wat de Heer aanwijst als de laatste, dat houden wij voor de eerste. Hier gaapt heel de afgrond van de verdrijving en van de vervreemding uit het Paradijs. De mens is immers niet uit het paradijs verdreven om zijn zonde op zichzelf, maar omdat hij uit kracht van die zelfhandhaving zou grijpen naar en eten van de boom des Levens (Gen. 3: 22). Wat is het Paasgeloof van velen anders - ook als wij van lentegevoelens, hernieuwde idealen en dergelijke duffe dubbelgangers afzien - dan een grijpen naar de vrucht van de boom des Levens, een dringen om aan de engel met het vlamvend zwaard voorbij te komen, een halsstarrig volhouden - met het kruis van de Heiland voor ogen! - dat de *eerste* vijand die teniet gedaan moet worden, de dood is?

Moet dus de dood in het vervolg niet meer onze vijand zijn, moeten we ons dan toch met hem verzoenen? Nee! Duizendmaal nee! Onze weerzin heeft veeleer een goddelijke sanctie gekregen door de opstanding van Jezus Christus uit de doden. Maar alles in zijn orde, en alles op Gods tijd. Eerst de verzoening, dan de verlossing. Het ene is niet zonder het andere, maar het ene gaat *voor* en het andere volgt, naar de ordening van Gods eeuwige heilsraad: de dood wordt *mede* verslonden...

God laat zijn schepping niet los, God is niet tevreden met hier en daar een "ziel". Het eind van de wegen van God is altijd de lichamelijke. Wij zullen allen veranderd worden. "Zie, ik schep nieuwe hemelen en een nieuwe aarde!"⁸⁹ Zelfs met een hemel mag een christen - om Gods wil - niet tevreden zijn. De dood is weliswaar de *laatste* en niet de *eerste* vijand, maar hij is niettemin *Gods* wezenlijke vijand, die op een goddelijke wijze overwonnen wordt. *Dus* - een andere mogelijkheid is ondenkbaar - dit hele doodsleven van ons wordt door de dood van Christus, de gemeenzame dood, gevoerd tot een eeuwig leven, een leven van eeuwige kwaliteit, "onverderfelijk, onbevlekkelijk, onverwelkelijk", en dat leven wordt voor ons "bewaard" (1 Petr. 1: 4b, 5a). En er gaat niets waardevols verloren, de apostel kan juist op grond van de opstanding zeggen: "zo dan (conclusie!), mijn geliefde broeders, zijt standvastig, onbewegelijk, altijd overvloedig zijnde in het werk van de Heer, als die weet dat uw arbeid *niet ijdel* is in de Heer" (1 Cor. 15:58).

En juist wanneer ik mijzelf heb ontdekt als de *eerste* vijand van God (maar die is nu verslagen), kan ik in een nieuwe en hogere zin de woorden van het Israëlitische Paas-hallel Ps. 118 aanheffen: ik zal door 's vijands zwaard niet sterven, maar *leven!*⁹⁰ Want de dood zal niet meer zijn noch rouw noch gekrijt, noch moeite zal meer zijn, want de *eerste* dingen, die zijn weggegaan" (Opb. 20: 4).

Het vorstelijk dienen⁹¹

⁸⁹ Jes. 65: 17.

⁹⁰ Uit couplet 8 van Psalm 118, psalmberijming 1773.

⁹¹ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 243-248.

“Ik heb knechten te paard gezien en vorsten gaande als knechten op de aarde” Prediker 10: 7.

Ach, waarom gaat het in de mensenwereld zo vreemd, van buiten zo ordelijk, van binnen zo veelszins waanzinnig? Is dit lot ons opgelegd, nog naast de last van de vergankelijkheid en vergeefsheid van de natuur? Is er geen ontkomen aan de tragiek van eeuwig heen en weer tussen slavenopstand en -tirannie, democratie en dictatuur? Waarom waarschuwt ons de Prediker: “wees niet al te rechtvaardig, waarom zoudt ge verwoesting over u brengen?”⁹² De Prediker geeft ons zelf het antwoord: omdat in de wereld niet de vorsten regeren, maar de knechten, wat *boven* drijft komt niet dan bij hoge uitzondering uit de edele geesten, maar in de regel uit de slaafse zielen. Wie dienstknechten zijn van de ongerechtigheid (dat is: van die houding waarin men in zijn geweten weet dat het bestaande niet goed is en het toch zo gaarne handhaven zou, omdat het strookt met ons persoonlijk of gemeenschappelijk belang) laten zich gaarne regeren door even zulke knechten: “Ik heb knechten te paard gezien en vorsten gaande als knechten op de aarde”. De mensheid heeft de regering die zij verdient. Zij komt aan de goddelijke eisen niet toe. Zij wordt ook nimmer uit zichzelf een rijk waar *menselijkheid* heerst. Zij lijkt altijd meer op de dieren die in Daniël 7 opkomen uit de zee dan op het rijk dat verschijnt “als eens mensen zoon”. Zij brengt binnen de formele afrastering van de staatkundige ordinantiën haar eigen lieden te paard, zij helpt in de zadel haar eigen vlees en bloed. Zij verstaat onder vrijheid steeds iets negatiefs. Zij houdt de stijgbeugel voor hen van wie met reden te verwachten is dat zij haar driften zullen ontzien. Daarom is het zo treffend waar te nemen dat de steunpilaren van de maatschappij door alle eeuwen heen het offer schuwen en dat de hoog bevoorrechten nimmer vrijwillig ook maar iets van hun voorrechten hebben willen prijsgeven. De “maatschappelijke” mens was steeds vrijwel in alle dingen het tegenbeeld van degenen die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid. Hoe meer wij nu door onze diepgewortelde machtsinstincten worden bezeten en bereden (dus knechten zijn), des te meer komen wij vooruit in de wereld (voorondersteld dat wij zekere grenzen respecteren), *des te meer* beheersen wij het leven (zijn dus: vorsten). Uitwendig zitten wij dan fier in de zadel en geven ons paard de sporen. Het is de omgekeerde wereld! En in die omgekeerde wereld kunnen de wezenlijke vorsten geen vorstelijke plaats vinden, want de knechten kunnen hun liefde niet verstaan, maken voortdurend misbruik van die liefde en gebruiken de vrijheid, die de vooronderstelling van alle liefde is, tot “een oorzaak voor het vlees”.⁹³ Het eigenlijke regeren: *boven* de dingen staan, vrij van alle eigenbaat en toch met grote warmte en sterk intellect de dingen van deze bedeling in liefde ordenen - dat eigenlijke regeren moet in deze onze tussenwereld van de zonde, de dienstbaarheid, grotendeels mislukken. Die het zo zien worden niet gezien, die het bij benadering zo zouden kunnen worden niet gekozen. En zo ze al invloed hebben is het, ondanks de blindheid van de anderen, als door een wonder van Gods algemene genade geschied. Daarom zijn de ware vorsten moeilijk te herkennen, in een verschoven hoek gaan

⁹² Pred. 7: 16.

⁹³ Gal. 5: 13.

zij en leven hun onschijnbaar bestaan, volleerd in die ongewone kunst van *ongewoon zijn in gewone schijn*, vorsten te voet te midden van regimenten knechten te paard.

Is dit nu zo erg? Och, op zichzelf moet men dit, al voedt het onze weemoed, niet al te tragisch nemen, dunkt ons. Maar het heeft één fatale zijde, namelijk dat de Godsvoorstelling door de levenservaring in deze mede bepaald wordt, dat de menselijke geest zich de goddelijke macht dus niet anders kan voorstellen dan in *analogie met de politieke machten*, en de goddelijke Eer, waarvoor de kerk terecht alle terreinen van het leven opeist, verstaat naar de gelijkenis van het maatschappelijk eerbegrip. Dit is verschrikkelijk naar twee zijden: ten eerste ontstaat zo een godsdienst die boven bedelen en kruipen in beginsel nooit uitkomt, ten tweede wordt zodoende een sanctie, een opperste rechtvaardigheid gevonden voor de bestaande orde. In plaats van haar te laten gelden, eist men voor haar een geestdrift die verhullen moet dat het ten slotte toch de orde is van de knechten te paard. De Openbaring van God is daarom *ook* te beschouwen onder dit gezichtspunt dat God zelf door Zijn Woord deze doem van de verkeerde godsvoorstelling doorbreekt. Wat heeft God, de Vader van de eeuwigheid en de Vorst van de tijd, nu gedaan om ze te bekeren van het begeren naar paardrijden, om hen terug te brengen van het buigen voor de knechten te paard, dat hun ziel al meer verderft, om hen te trekken uit de duisternis van de instincten tot het wonderbaar getuigenis van Zijn liefde? *Hij is zelf als een knecht over de aarde gegaan*. Als iedereen, hoewel hij een knecht is, juist omdat hij een knecht is, innerlijk onvrij en gekneveld te paard wil zitten, ook Israël, ook de synagoge, ook de partij van de levende God, als niemand dienen wil dan gedwongen, als niemand gelooft in de wondermacht van de liefde, dan zal Hij het *zelf* doen. Als niemand meer weet dat God te denken in de gelijkenis van de blote macht dwaasheid en godslastering is, dan zal Hij als een weerloze op aarde verschijnen. En zwijgen en *lijden*. Daarom is dit Jezus' verzoeking en dit Zijn strijd dat Hij Zijn innerlijke vorstelijkheid, Zijn Koninklijke wil om te zegenen, Zijn recht om te regeren moest intomen, de koninkrijken van de wereld niet bemeesteren door een knieval voor de Overste van deze wereld, niet eventjes "knecht" zijn, om daardoor op het blanke paard van de Messias te komen, maar voortdurend dienen, buigen als een knecht, zich tot de voetwassing begeven. Jezus Christus heeft in die ontzettende verzoeking (immers Hij *was* wezenlijk de eerste en de laatste en de eigenlijke Koning onder de mensen en Zijn zorgeloosheid op zichzelf wijdde Hem tot dit ambt) overmocht, Hij "die in de gestalte Gods was, heeft zichzelf vernietigd, de gestalte van een dienstknecht aangenomen hebbende".⁹⁴ Daarin heeft God ons geopenbaard dat de ware macht de macht is van het Lam. Ten slotte kan het niet waar zijn, wat waar schijnt in onze ervaring, dat de macht liefdeloos en de liefde machteloos is. De aan het kruis verhoogde Jezus heeft macht "ze allen tot Zich te trekken".⁹⁵ Dat verkondigt het Evangelie boven alle ervaring uit.

En sindsdien, nietwaar, hebben wij door het Evangelie iets anders "gezien" midden in deze wereld, en ieder voor zich zegt: ik heb een vorst gezien gaande als een knecht op de aarde, daarom juist heb ik de paardrijders doorzien. Knechten zijn ze van het vlees, van deze arme

⁹⁴ Fil. 2: 6-7.

⁹⁵ Joh. 12: 32.

menselijkheid, zij rijden voor zover zij bereden *worden*, zij bezitten naar de mate waarin zij bezeten worden. Maar tegelijk schrompelt het wijde of quasiwijde uitzicht samen en de kritiek naar buiten valt naar binnen als een oordeel. Wij worden op onszelf teruggeworpen, tegen de posten van de deuren van ons eigen levenshuis aangeduwd, opdat wij de stijl daarvan speuren aan den lijve in onze lendenen, opdat we zouden merken hoe onze ellebogen staan - voor *anderen* - en hoe onze hakken gaan op de levensverwachting - van *anderen*. Of - om in het beeld te blijven - wij zien onszelf op een wijd, eenzaam veld ("ons" leven), tegen een lege hemel, hoog in de zadel. Er gaat een late Voetganger langs de weg. Hij vertraagde zijn tred. Hij zag ons aan. Quo Vadis? Waar gaat gij heen? Toen heeft een duizeling ons gegrepen: o! deze waanzin, deze omgekeerde wereld: de Vorst te voet en wij te paard. Menigeen werd aan zichzelf *ontdekt*, in zijn stevige overtuiging geschokt, in zijn vrome wereldzin ontmaskerd, menigeen viel in de heilzame duizeling Jezus te voet - wee mij! ik heb ook mijzelf "gezien" op het paard van mijn braafheid en geestelijke bravoure, ik ben eraf getuimeld toen Jezus, de vorst, mij voorbijging. Hij gaande als een knecht over de aarde, Hij heeft mij door de offerande van Zichzelf het hart geraakt, het Lam eenmaal verschenen in mijn leven heeft mijn leeuwnaard belachelijk gemaakt. Waarlijk niet tevergeefs is het Woord van het Evangelie, de verkondiging van het kruis tot mij gekomen: ook ik ben geworden "ik, maar niet ik", een koning in het verborgene, gaande als een knecht op de aarde, speurende waar ik zou kunnen dienen "gelijk de Zoon des mensen niet gekomen is om gediend te worden, maar om te *dienen* en Zijn ziel te geven voor een lofprijs voor velen".⁹⁶ Daarom verstaan wij nu ten volle waarom de Here Jezus in de lijdensweek zei: "gij weet, dat degenen die geacht worden oversten te zijn der volkeren, heerschappij voeren over hen en hun groten gebruiken macht over hen, maar also zal het onder u niet zijn, maar zo wie onder u groot zal willen worden, die zal uw dienaar zijn; en zo wie van u de *eerste* zal willen worden, die zal *aller* dienstknecht zijn".⁹⁷ Dit geldt van de kerk en van haar dienst aan de wereld. En ik weet wel dat wij juist in deze tijd als kerk slechts de keus hebben óf met de meest geraffineerde knechten te paard te pacteren óf uit de voorste stellingen verdreven te worden. Hopen en bidden wij dat al meerderen de kracht vinden het laatste te kiezen, dan krimpt de kring van de mogelijkheden, maar des te helderder zal het u worden en dat *vlak om u heen* ligt het gebied van uw vorstelijk dienen, het terrein van deze vreemde heerschappij, de kans van dit nieuwe koningschap. Het leven, dat althans een morgenschemer heeft van de nieuwe menselijkheid die God uit de Hoge geopenbaard heeft in de "Zoon des Mensen", wordt in het heden geleefd vlak aan de aarde, op de begane grond, in het gewone samenleven van burens en genoten, in het platvloerse van de zorgen, in de donkere loopgraaf van de huidige druk.

Wel u als de Here Jezus uw hart door Zijn geest regeert, *wel* u als gij zijt dienende en in stilte zingende het nieuwe lied: "gij hebt ons Gode gekocht en gij hebt ons *Gode* gemaakt tot koningen en priesters"⁹⁸, *wel* u als Hij u zo regeert dat uw priester-koninklijke waardigheid

⁹⁶ Mt. 20: 28.

⁹⁷ Mt. 20: 25-27.

⁹⁸ Opb. 5: 9-10.

incognito rondgaat, in de gestalte van de manlijke mens, in het deemoedig kled van een knecht, die gaat over de aarde en die weet dat men nooit *te* rechtvaardig kan zijn en dat een mens in Gods Naam dan maar verwoesting over zich moet brengen. Ja, letterlijk in *Gods* Naam. *Wel* u, als gij mag zien dat vanuit het naastbij liggende van uw eigen omgeving, in de loop van de ontwikkeling, telkens een nieuw gebied van de wereld vraagt om zulke volgelingen van het Lam. Met het internationale vraagstuk van oorlog en vrede wordt het nu reeds al meer zo dat er geen “oplossing” is, dat er slechts de keus blijft tussen tweeërlei ondergang: die van de leeuwenwelpen: “Bergen, valt op ons en verbergt ons van het aangezicht Desgenen die op de troon zit en van de toorn van het Lam”⁹⁹, of die van de lammeren Christi, die ondergaan ter wille van het Lam, dat zij zien “staande als geslacht”.¹⁰⁰ Maar telkens verder gaat de tocht van Jezus Christus over alle terreinen van het leven, om die te “veroveren”, ja, maar door hen die het Lam volgen overal waar het heengaat. Voor hem uit gaat de blijde boodschap: Zie, uw Koning komt tot u zachtmoedig... en de echo van de aarde: uw Zion strooit u palmen en twijgen voor de voet.¹⁰¹ Zo wordt de omgekeerde wereld omgekeerd! God is in de nederheid in het negatieve. Hij openbaart zich in het omgekeerde van wat in deze wereld voor flink, groot, zakelijk en redelijk geldt: het dwaze van de wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij de wijzen beschamen zou en het zwakke, opdat Hij het sterke zou beschamen. Het roemloze en het verachte heeft God uitverkoren en hetgeen *niet* is, opdat Hij hetgeen *is* teniet zou maken.¹⁰² Zo alleen komt er eenmaal een eind aan de wereldparade van de knechten te paard. Zo alleen zal Gods geweldloze macht *triumferen*, zal Zijn stilte alle tumult dempen, zal Zijn rust alle rebellie van de menselijke natuur vernietigen, zo alleen zal openbaar worden dat er in het Lam leeuwenkracht schuilt en dat Hem gegeven is alle macht in hemel en op aarde.

De goede herder¹⁰³

“Ik ben de goede herder; de goede herder stelt zijn leven voor de schapen. Maar de huurling, en die geen herder is, ziet den wolf komen en verlaat de schapen; en de wolf grijpt ze en verstrooit de schapen. En de huurling vliedt omdat hij een huurling is, en heeft geen zorg voor de schapen.” Johannes 10: 11-13.

Jezus Christus is het die dit “Ik ben” niet alleen uitspreken kan zonder overdrijving en zelfoverschatting, maar die dit ook uitspreken *moet*, in wiens mond het vanzelfsprekend is. Jezus Christus is het die dit beeld: “de goede Herder” waarmaakt. Jezus Christus is degene die met en in dit zijn woord nu en hier in ons midden vertoeft, die op dit ogenblik onze goede Herder is en ons allen: de gelovigen en de wereldsgezinden, de nadenkenden en de

⁹⁹ Opb. 6: 16.

¹⁰⁰ Opb. 5: 6.

¹⁰¹ Naar Mt. 21: 5-8.

¹⁰² 1 Cor. 1: 27-28.

¹⁰³ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d. (1934)

oppervlakkigen, de nieuwsgierigen en de onverschilligen, de openhartigen en de achterdochtigen *maakt* tot wat zij, wat wij zijn, namelijk: zijn volk en de schapen zijner weide, iets dat wij uit onszelf in geen geval zouden kunnen worden, noch zijn, noch blijven. Dat is Jezus Christus, die ons met zijn woord: "Ik ben de goede Herder" tegemoet treedt als Heer, die, of wij het weten dan of wij het niet weten, als de Heer midden in ons aller leven staat, gelijk het ons allen door de doop, die wij ontvangen hebben, van tevoren gezegd werd en gelijk het uiteindelijk *waar* blijven zal, die - en weer: of wij het weten dan of wij het niet weten - als Heer midden door de volkeren, de wendingen en catastrofes der geschiedenis schrijdt om zijn heilige kerk te roepen, te vergaderen, te verlichten en te vertroosten, de heilige kerk waarvan de leden - Hij zegt het ons heden - ook gij en ik zijn en blijven eeuwiglijk.

De goede Herder stelt zijn leven voor de schapen. En vlucht niet als de wolf komt. Hiermee worden wij allereerst daaraan herinnerd dat wij niet slechts een herder, maar ook een *vijand* hebben, en wel een vijand waartegen we onmachtig en weerloos zijn. En een vijand waarvoor wel soms ons een instinct, een vermoeden waarschuwt, die we echter van tevoren niet kennen, maar alleen wanneer hij ons overvalt en wanneer het dus voorgoed te laat is. Laten wij dus niet proberen over hem te filosoferen, maar houden wij ons eenvoudig aan het feit zoals het ons hier wordt voorgesteld: zo iemand bedreigt ons. Wanneer wij ons hele leven bij elkander rekenen, zijn goede en slechte uren, zijn moedeloosheid en zijn vreugde, de verwachtingen van de lente en de weemoed van de herfst, de kracht en het tekort van de menselijke geest in al zijn inspanningen en verkwikkingen, de stijging en de neergang van ganse volken en culturen - dan rest daar nog steeds als rand en grens van dit geheel: de afgrond, de duisternis, het laatste *gevaar* waaraan dit geheel vervallen is. Wie denkt aan dit laatste gevaar? Niemand van ons denkt eraan! Wij hebben immers allen op de hoogten en in de dalen van ons bestaan zo veel anders om aan te denken. En om eraan te kunnen denken, moesten we bovendien het gevaar *kennen*. Maar wij kennen het even weinig als de schapen de wolf kennen, zo lang hij nog niet gekomen is. Als dat laatste intreedt, als het te laat zal zijn, dan zal het gevaar een vraag zijn waarop wij niets te zeggen zullen hebben, het zal een storten zijn, een neerstorten, neer in het Niet, zonder rem, het zal een pijn zijn, zonder stilling. Zo verschijnt het ons toch wel menigmaal, dit uiterste gevaar van verre, als een onweerslichten aan de horizon, aan de rand van onze gedachten. Zo kan het ons soms tot een aanvechting worden midden in het nuchterste overleg: wat nu? Wat nu verder, met mijn leven? En wat nu verder met dit hele bonte, raadselachtige, oneindig onbegrijpelijke mensenbestaan? Maar kennen, nee, kennen doen wij het gevaar niet! Ware het ons wel mogelijk het gevaar te kennen, dan zouden wij er zeker zonder ophoud aan *moeten* denken. Nee, reeds de eerste gedachte eraan zou ons van binnen verbranden en doen verteren. Het "bestaat" alleen maar, dit gevaar, of wij eraan denken dan of wij er niet aan denken. Mens-zijn betekent: aan dit gevaar vervallen zijn. *Hoe* weten wij dan dit? Wij hoorden: de goede Herder stelt zijn leven voor de schapen. Hij laat zijn leven waarlijk niet voor niets. Het Gevaar waarover wij spraken *is* ingetreden, *werd* werkelijkheid. En hij, hij onderging dit gebeuren, en deze werkelijkheid kostte hem het leven. Wij horen hem roepen:

“Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?” - Dat was ons aller uiterste, dodelijke levensgevaar, wat *daar* doorgebroken is in de mensenwerkelijkheid en wat hij daar onderging. En van *daaruit* weten wij dat dit gevaar bestaat, dat ons mens-zijn daaraan vervallen is, ook al kennen wij het niet en al is het waar dat wij aan dit gevaar niet eens ernstig vermogen te denken. Hij, hij heeft zich voor ons in dit gevaar begeven en hij, hij is daarin omgekomen. En van daaruit, zo van achteren gezien, weten wij nu iets van dit gevaar - nu het eigenlijk voorbij is. Vanuit de redding weten wij het gevaar, niet omgekeerd. Niemand anders zou zich voor ons in dit gevaar hebben begeven. Wij hoorden van de *huurling*, die in het aangezicht van het laatste gevaar ons in de steek laat. Wie zou dat zijn? Eigenlijk komt hier maar één in aanmerking, al kunnen wij ons de gestalte van deze éne niet menigvoud genoeg voorstellen. Het is de mens zélf, voor zover hij over anderen en over zichzelf in zijn eigen bestaanskring zijn eigen heer en hoeder is. Ziet hoe rijk, sterk en levendig is hij! Hoe verstaat hij de levenskunst, de kunst om in *steeds gewaagder curven* zijn leven te vormen en te regeren. Hoe weet hij de raadselen van zijn bestaan op het spoor te komen en zich ten nutte te maken (!) en hoe de verborgen schoonheden van het aards bestaan aan het licht te brengen en met jubel te genieten! Wat kan hij niet alles doorstaan, een last van leed en pijn en vertwijfeling! Hoe weet hij zich, in gevaarlijke momenten, voor zichzelf te verbergen, ja, hij weet - herder en schaap in énen - als herder ervandoor te gaan door de hand aan zijn eigen leven te slaan. Maar hoe goed kent hij ook de nog grotere kunst om in elkaar te zakken, eenmaal, tweemaal, driemaal en altijd weer op de been te komen, of bij een definitieve nederlaag toch altijd nog de geste van de held te behouden. De mens! De Mens! Zullen wij ons *hem* niet toevertrouwen, die zo veel, die - in ernst! - zo ver het oog reikt, eigenlijk alles, *alles* kan? Misschien vertrouwen we ons aan de Mens niet toe, omdat we eigenlijk nog niet gemerkt hebben hoe ver inderdaad zijn macht reikt: van het hemelhoge juichen tot het ten dode bedroefd zijn, eigenlijk alles wat men zich uitdenken kan. Dit moeten we in deze tijd eerst goed zien, om te kunnen zien waarom wij ons dan toch deze herder en hoeder, deze aardse almachtige *niet* toevertrouwen. Er kan maar één houdbare grond zijn dit niet te doen, namelijk deze: voor het laatste Gevaar zal hij ons *niet* bewaren! Hij is wel op zijn wijze een voortreffelijke herder in het geheel van ons leven, maar wanneer het om dit geheel *als* geheel, wanneer het om de *zin* van dit geheel gaat, wanneer de dreigende *grens* van dit geheel openbaar wordt, die afgrond, die donkerheid, die vraag en aanklacht, dat neerstorten en dat eindeloze vergaan dat achter en boven dit geheel is - dan, dan laat hij ons in de steek, dan neemt hij generlei verantwoording op zich, dan wordt hij opeens onzichtbaar, en wij staan op onszelf teruggeworpen, met onze eenzame adem voor het Onontkomelijke, het Ontzettende. “De huurling ziet deze wolf komen en verlaat de schapen en vliedt.” Wat gebeurt er dan? Zie, hoe de mens die zichzelf een herder en hoeder was, zichzelf radeloos prijsgeeft aan de vijand. Hij is zo *geschrokken*! Daarom is hij zo laf. Veracht hem niet *te* zeer. De huurling is nu eenmaal niet de herder. De schapen horen hem niet toe. Welnu, zo behoort de mens niet aan de Mens en aan het Menselijk Genie. Zo behoort de mens niet aan zichzelf. De mens die zijn eigen heer is, is hoogstens een schrale en onbekwame plaatsvervanger van zijn werkelijke Heer. En daarom weten wij: elke

menselijke instantie over ons, om ons, in ons, is een "huurling". *Hoe weten wij dat?* Wij weten ook dat niet uit onszelf, evenmin als wij uit onszelf ware kennis hebben van het laatste Gevaar. Uit onszelf zouden wij geneigd zijn altijd weer te menen dat wij natuurlijk onszelf toebehoren, wie dan anders? Zelfbeschikkingsrecht is met het begrip 'mens' gegeven, en dat het, hoe dan ook, onder alle omstandigheden en tot in alle eeuwigheid goed zal gaan. Wij zullen toch onszelf niet ontrouw worden en vluchten voor onszelf, wij zullen toch tot het bittere einde onszelf blijven omhelzen - zo denken wij, want wij kennen onszelf niet. Maar omdat wij de goede Herder hebben, die dit voor ons doet wat wij zelf niet voor ons doen *kunnen*, die zijn leven stelt voor de schapen, daarom en van daaruit weten wij van dat laatste Gevaar en weten wij ook van het uiterste Heil, namelijk dat wij onszelf niet toebehoren, en dat wij onder de hoede van de huurling er dus slecht *voorstaan*.

De goede Herder is bovenal degene wie wij toebehoren. Laat ons nu ophouden met alle onvruchtbare tegenwerpingen tegen deze grote Waarheid. Hem behoren ook de eenzame mensen, die menselijk gesproken zowel uitwendig als innerlijk van niemand zijn. Hem behoren ook de trotsen, de vrijheidslievendenden wie het een wezensvreemde gedachte schijnt dat zij van iemand anders het bezit zouden zijn. Hem behoren ook zij in wier wereldbeschouwing voor deze goede Herder als hun Bezitter niet de minste plaats is. Want, zoals wij allen, zonder persoonlijk gevraagd te zijn, aan het laatste Gevaar vervallen zijn, zo behoren wij, zonder persoonlijk gevraagd te zijn, aan Hem die *nog* groter is dan dit laatste Gevaar. Precies daar, tegenover dit laatste gevaar, waar het blijkt dat wij onszelf niet kunnen bewaren, omdat wij aan onszelf niet behoren, precies daar wordt ook openbaar aan wie wij wel behoren. Nu moeten we ons weer heel duidelijk voor ogen stellen dat we ook dit uit onszelf niet weten of ontdekken of ervaren kunnen. Geen wonder, wanneer iemand zou willen zeggen: deze gestalte van de goede Herder komt in mijn wereldbeschouwing niet voor! Hoe zou het anders? De goede Herder is het eeuwige *geheimenis*, dat alle tijden en alle geslachten verborgen gebleven zou zijn, wanneer het zich niet, toen de tijd vervuld was, geopenbaard had - en dat nog heden voor de scherpzinnigste en diepzinnigste mens geheim zou moeten blijven, als het zich niet openbaarde, en wel zo dat het ook voor een kind geen geheim behoeft te blijven. Laten wij ons dat Geheim voorhouden, gelijk het in de Heilige Schrift onthuld is, gelijk Gods Kerk het belijdt en verkondigt, gelijk het in Doop en Avondmaal wordt betuigd en bezegeld: groter dan de ganse wereld met al haar hoogten en diepten en groter ook dan het laatste Gevaar is Hij die alles en allen... geschapen heeft. Omdat wij hem, God, vergaten, omdat wij Hem niet gehoorzaamden, daarom zijn wij aan dat uiterste Gevaar vervallen. Dit is het leven van de hel. Maar voor dit leven waaraan wij eigenlijk al vervallen zijn, zijn wij in waarheid reeds bewaard. Want zo groot was zijn Liefde voor ons dat Hij niet dulden kon dat wij "buiten" zouden zijn, dat wij aan onszelf zouden toebehoren. Zo groot was zijn Liefde voor ons dat Hij zijn godheid verborg. En voor Hem zelfs brak het laatste Gevaar los - de Zoon kwam in de nood van het mensenleven zonder God. Jezus Christus kwam *om* in ons gevaar en zo werd dit *gevaar ongevaarlijk*. Zijn lijden was het geboorteweek van het nieuwe, het bevrijde mensenleven. De *grens* die ons bedreigde is geen grens meer. Zij is in het midden, zij is in Zijn godheid verslonden. Zo heeft Hij zich de goede Herder

betoond, aan wie de schapen, de weerlozen behoren. En *dat* is het Evangelie, het geopende Mysterie, de boodschap van het Leven. God zij lof en dank daarvoor dat wij dit geheim en deze boodschap altijd weer mogen uitrichten en mogen horen. God zij lof en eeuwig dank dat zij *meer* waar is dan alles wat wij van *ons* uit voor waar houden, dat zij *waar* is en hoog boven onze twijfelingen en onze vertwijfeling uit, maar ook boven een ganse zee van menselijk ongeloof, half geloof, dwaalgeloof, bijgeloof in de wereld en in de kerk. God zij lof en eeuwig dank dat ervoor gezorgd is dat het licht van deze boodschap altijd weer lichten zal over onze duisternissen en vooral ook over de vele kunstlichten door ons ontstoken om onszelf aangaande de werkelijke duisternissen te bedriegen. Wij behoren niet aan onszelf, maar wij behoren Jezus Christus toe.

Ons echter blijft, omdat en voor zover wij instemmen met deze lof Gods, de heilzame ontzetting die *hen* in hun diepste wezen bewegen moet die hebben ontdekt dat zij gered worden, nog voor zij wisten en verstonden dat zij bedreigd werden en wat hen bedreigde. Wie dit gezien heeft, staat op de weg van de deemoed en van de wijsheid, hun is de wet Gods geschreven in het hart. *Zij* houden de wet die verstaan hebben: wij kunnen onszelf, als het erop aankomt, alleen maar tegenvallen. *Hij* ontvangt leiding en raad op zijn levensweg wie het vertrouwen in zichzelf werd afgenomen. Vanaf dit verlies leert hij het binnen de grenzen van Gods gebod te wandelen. Zo blijft ons de vrijheid waarin *zij* en slechts zij leven die weten: de Heer is mijn Herder en deze goede Herder stelt zijn leven voor de schapen. Want alle merkbare en alle verborgen angstigheid komt voort uit de *onzekerheid*. En deze is onvermijdelijk zo lang wij menen dat wij onszelf moeten regeren en beschermen. En alle misverstanden en scheidsmuren tussen ons, de boze onverschilligheid waarmee wij aan elkaar voorbijgaan als mensen en vooral ook als volken, de heidense haat en strijd van allen tegen allen, het komt alles hier vandaan dat wij nog niet weten of steeds weer vergeten dat wij, als *mensen*, als bedreigden, als weerlozen, dat wij als zodanig behoren aan de Zoon van God. Wanneer de wereld leven zal, dan moet er de kerk zijn als de plaats waar dit alomvattend Geheimenis onvermoeid en onvertroebeld verkondigd wordt. Dit is ons deel en onze taak, zodra wij instemmen in de lof Gods. Maar dat wij dit werkelijk *doen*, dat onze ogen open zijn voor dit wonder van de barmhartigheid, dat is *zelf* barmhartigheid, dat behoort *zelf* tot datgene wat God de Vader de Zoon en de Heilige Geest in vrijmachtige, onbegrijpelijke liefde aan de zijnen gegeven heeft.

[In het bovenstaande heb ik getracht de preek¹⁰⁴ die Karl Barth 15 april j.l. (tijdens zijn Franse lezingenserie) gehouden heeft in de “Église du Christ” in de Rue Blanche te Parijs te vertalen, dat wil zeggen in hoofdlijnen, fragmentarisch, en hier en daar zo dat de vertaling overgaat in “bewerking”.]

¹⁰⁴ Preek van 15 april 1934, samen met een drie dagen later in Osnabrück gehouden preek + een *Wort zur Lage* gepubliceerd in *Theologische Existenz heute* nr. 10. In: *Predigten 1921-1935, Karl Barth Gesamtausgabe* III/1998, 305-313.

Men lacht¹⁰⁵

“Toen viel Abraham op zijn gezicht en hij lachte” Genesis 17: 17.

De lach is het eerste levensteken van de geest, daarom zitten we te gluren naar ons kindeke of het nog niet lacht, zitten we te knikken en gezichten te trekken om *dat* te wekken waartoe de gehele benedenmenselijke schepping zich niet kan opwerken, daarom zitten we te bedelen bij een onnozel besefloos wezentje om een lachje en nog een lachje. Het dier lacht niet, lacht nooit, want de lach is het privilege van de geest.

En toch is de wereld - zie, o mens, waartoe gij vervallen zijt - vol van dierlijke lach. Men zou kunnen zeggen: de zondige mens is het dier dat lacht. *Lach* is triomf van het zuivere begrip dat zich boven de verwarring van de ervaringswereld verheft, triomf van het zuivere geweten dat de wezenlijke machteloosheid van alle geweld doorziet, triomf van het zuiver gevoel dat, opgeweld uit een adellijk zijn, aan alle koude en aan alle sentimentaliteit voorbischrijdt. Maar, stel u nu *voor* de werkelijkheid (helaas, wij zijn eraan gewend): dat de zonde, de waan, het egoïsme, de godverlaten vrijheid wordt opgevat en uitgeroepen als een triomf van de menselijke natuur - de mens die de buit onder zich voelt, die zijn zin heeft, *lách* - denk u in dat het starre blijven of luchtig verwijlen in de godverlatenheid van het blote bestaan, dat het kweken en koesteren van het blinde vlees, wordt geheven op het schild van de lach, dat de traagheid van de geest wordt gesierd met het tintelend kleed van de lach, dat de moord op het gevoel de heerlijke vleugelen van de lach aanschiet en opwiekt met donkere vlerken van triomf, zodat het dierlijke, dat uiteraard niet lachen *kan*, de lach rooft en zich verbindt als een mom van goddelijkheid - is het dan niet te begrijpen dat de mens die nog een herinnering aan het verloren paradijs meedraagt, de mens die siddert voor de majesteit van zijn Oorsprong, de mens die lijdt aan het leven, het lachen vergaat? Tot hij ontdekt dat ook in hemzelf die onrechtmatige, die gestolen lach is, al was het maar in een glimlach, een lippenplooi van morele zelfvoldaanheid - en tot hij ontdekt hoe uiteindelijk al dit lachen de mens *vergaat*, hoe het in alsem en grimmigheid verkeert, hoe hier met zijn volle gewicht de spreuk geldt: “gestolen goed gedijt niet” - hoe van dit met doemschuld getekende leven letterlijk geldt wat de mens zich zo vaak laat ontvallen: het is om je *dood* te lachen.

En dan? Dan keert hij misschien in tot een radicaal pessimisme, hult zich in een trappistenzwijgen, geselt zich met de striemen van een nieuw rigorisme, rekt zich uit naar een bekering, wil tot elke prijs anders zijn dan de anderen, prijst het kruis, vervalt tot alle vormen van zelfkwellen en zelfbestrafing - of ook - dit is de *gans andere*, onmogelijke mogelijkheid! - hij hoort het Woord van God, hij hoort het lachen van de hemelen, en verstaat de Geest van de belofte en gelooft het absurde evangelie.

Van deze mogelijkheid van God, die van *ons* uit een onmogelijkheid is, getuigt de Heilige Schrift bijkans op iedere bladzijde, als zij aan de grens van onze geestesverdorring en lachversterving de goddelijke wending stelt, de grote ommezwaai in het treurspel van onze

¹⁰⁵ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 201-204.

gestolen lach en onze zelfkwellende ernstigheid, als zij het goddelijke *maar* stelt: “alle wegen des mans zijn goed in zijne oogen, *maar* de Heere weegt de geesten”, “in een kleinen toorn heb Ik u een oogenblik verlaten, *maar* met eeuwige goedertierenheid zal Ik u vergaderen”, “zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods, *maar* worden om niet gerechtvaardigd uit Zijne genade door de verlossing die in Christus Jezus is”.¹⁰⁶ Van deze mogelijkheid spreekt (als bestemd voor een aanschouwelijk wereldonderwijs aan vromen en goddelozen) de gestalte van de vader van alle gelovigen, wiens kind genoemd werd Jitschak (Isaäk) = “men lacht”. Waarom lacht Abraham, als hem de geboorte van een zoon, van een toekomst, van een gemeente der heiligen uit zijn oud geworden vrouw wordt aangekondigd? Lacht hij omdat hij het gelooft, of omdat hij het niet geloven kan? Hij lacht in de Geest, omdat hij het “natuurlijk” niet gelooft, omdat het naar natuurlijke maat belachelijk is, omdat er een zo schrijnend *contrast* is tussen dat jonge zaad en de verstorven schoot, en toch is er in die lach tegelijk het nochtans-des-geloofs verborgen. “Abraham geloofde God en dat rekende Hij hem tot gerechtigheid”¹⁰⁷.

Ik maak u tot “de vader van de jubelende schare onder de volkeren”. Het is om te lachen. Als het gebeurde zou het daarbij zo wonderlijk moeten toegaan dat een mens alleen maar lachen kan om het absurde, het stuitend absurde, het goddelijk absurde van het geval. Er is plaats voor de lach van de gevallen mens: het kan toch niet, natuurlijk kan het niet, misschien gelukkig! kan het niet, maar *uit* die lach, die toch nog vertwijfelde lach, rijst de vrijheid van het geloof en klapwiekt in onweerstandelijke opvaart zijn zegepraal.

Als eindelijk dit wonderkind, dat door het woord van de belofte uit het *niet* is uitgetogen, voortbreekt in dit aanzijn en verschijnt, dan zegt Sara (die een jaar geleden nog gelachen heeft met een lach waarin *geen* breuk was, geen geheim, geen verborgen geloof): “God heeft mij een lachen gemaakt, al wie het hoort, zal met mij lachen”.¹⁰⁸

Er is niets dat de geroofde lach en de zelfgekozen ernst kan *verslaan* dan de vrijheid, de vrijmachtigheid van God, “die roept de dingen, die niet zijn alsof ze waren”, van de Heer, de Bondsgod, die “een afgesneden zaak doet op de aarde”.¹⁰⁹ Daarom, er is een lach van de vromen, er is een triomf, een vrijheid die aan Gods kinderen verleend wordt, er is een humor die speelt als tintelend zonnelicht door wonden van treurnis, ja, er is bij ogenblikken een schielijk geschal in verkoren harten, die zich levend lachen bij het verrukkend gezicht dat Gezelle, de strijd van zon en wolken aanschouwende, aldus bezingt:

*De zonne vecht! Zij duwt den spiet,
den overwonnenen gaffel
des zonnelichts, de reuzen in
den zwart gezwollen naffel;*

¹⁰⁶ Resp. Spr. 16: 2, Jes. 54: 8 en Rom. 3: 23-24.

¹⁰⁷ Gen. 15: 6.

¹⁰⁸ Gen. 21: 6.

¹⁰⁹ Resp. Rom. 4: 17 en Rom. 9: 28.

*ze bersten, en ze bulderen
malkander slaande, intween;
en, hersens in de kele, valt
het reuzenrot ineem.*¹¹⁰

Zie, Abraham, “die hoopte, waar niets te hopen viel” (Rom. 4: 18), heeft als “vader van alle gelovigen” gelachen. Dit is een eeuwig teken dat niet uitgeroeid zal worden! Altijd is geloof een lach van vertrouwen, die zich uit de lach van de vertwijfeling wonderbaarlijk omhoogworstelt. Ware het Evangelie, de schuldvergeving, de opstanding uit de doden, ware de geboorte van de gemeente en haar verwachting van een nieuwe wereld niet belachelijk, het zou de moeite niet waard zijn erin te geloven. En houden wij niet vast aan de verkondiging dat bij God alle dingen mogelijk zijn, wij zullen verstijven in de kramp van de dodelijke zekerheid: bij de mensen is het *onmogelijk*. De lach komt *weer*, al is het maar in één flitsende seconde, één ademtocht. Dit is de wil van God in Christus Jezus over u, dat ook gij ervaren zult: “als de Here de gevangenen Zions wederbracht, waren wij als degenen, die dromen, toen werd onze mond vervuld met lachen”¹¹¹, dat ook hij het teken, de sier, de ridderorde van de geest niet prijsgeeft, maar u afkerende van uzelf en van al het zichtbare, op uw aangezicht valt om te betuigen: God heeft mij een lachen gemaakt, want ik weet dat “niet alleen anderen, maar ook mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid geschonken *is*, uit loutere genade, alleen om de verdienste van Christus” (Heidelb. Cat. v. 21). Dan staat ook op uw leven die naam geprent: Jits-chak, men lacht!

De Antichrist¹¹²

“Kinderkens, het is de laatste ure, en gelijk gij gehoord hebt, dat de Antichrist komt, zo zijn ook nu velen antichristen geworden” 1 Johannes 2: 18.

Uit de toon van het woord “kinderkens” horen wij de moederlijke gezindheid van de kerk voor heel haar kroost over de breedte van de aarde. In wat dan volgt: “het is de *laatste ure*” komt een mannelijke en vaderlijke zin voor de werkelijkheid aan de dag, in overeenstemming met de nuchterheid van de kerk, die de mensen nimmer met blauwe idealen heeft om de tuin geleid, die hun liever nog onaangenaam was met de voorspelling van de ondergang dan hen te vleien. Maar nu horen wij het *samen*, dat moederlijke, warme en dat mannelijke, nuchtere en wij horen het als tot *ons* gericht. Allicht is onze eerste indruk dat men althans tot *jonge* mensen niet moet zeggen dat het de *laatste ure* is, omdat ze immers nog wachten op hun eerste, grote uur, op de grote dag waarin de liefde ontwaakt en

¹¹⁰ Uit ‘Zegepraal’, gedateerd 12 maart 1897.

¹¹¹ Ps. 126: 1-2.

¹¹² Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, 24 november 1934, opgenomen in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 234-239. Ook opgenomen in *De Stuwung*, december 1934, en *Woord en Geest*, 17 juni 1938.

op de bijna nog grotere dag dat de ware arbeid voor een heel leven wordt gevonden. Toch zijn er tijden dat de kerk het moet aandurven ook de jongeren te wijzen op de kentekenen van de *laatste* ure, een slottijdperk, een grimmig einde. Of is dat bangmakerij van seniele lieden? Een opgewarmde Spengler ("*Ondergang van het Avondland*") met een christelijke stemmingssaus, waarvan niet alleen jonge, levensbegeerige, maar ook oude, rijpe ondanks alles aan het ondoorgrondelijke leven gehechte harten zich terecht afkeren?

Laat ons goed opletten *waarom* de apostel *zegt* dat het de *laatste* ure is, namelijk omdat de Antichrist op komst is. Het is geen kleinigheid over dit thema te spreken. Om allerlei redenen. Vooral omdat het woord Antichrist beladen is met zulk een alkoofatmosfeer en stovenlucht van het sektarisme, omdat men in de loop van de tijden alles wat men voor niet-orthodox of niet-christelijk hield, het aparte, het ketterse, het geniale met deze doodoener in de ban heeft gedaan. Terwijl weer anderen, meest welmenende doch oppervlakkige humanisten, al wat maar streng of hard of onmenselijk optrad met de term "Antichrist" en "antichristelijk" hebben gedoodverfd. Maar is het ten slotte zo moeilijk te begrijpen wat de Bijbel met de Antichrist bedoelt? Ik geloof van niet. De Antichrist is een anti, een tegenfiguur, maar hij is *ook een Christus*, een Messias, een Heiland, een Verlosser. Hij is de tegenkandidaat voor dezelfde zetel, hij geeft soortgelijke beloften en legt soortgelijke geloofsbrieven over. Hij sticht ook een Rijk waarin hij *alleen* het weet en het doet en het is, zodat er van hem geen hoger beroep is, gelijk er ook van Jezus Christus geen hoger beroep is. Zoals Jezus zei: "Ik en de Vader zijn één"¹¹³, zo zegt de Antichrist: ik en de Natuur zijn één, ik en de Noodwendigheid. Maar daarbij hoeft hij niet te zijn de bestiale geweldenaar. Integendeel, de moderne dichter zag dieper toen hij hem aldus beschreef:

Hij ging in pracht van purperen gewaden.
Zijn oogen waren mild en schoon en week,
En voor hem uit liep door de gansche streek
Een roepen van zijn goedheid en genade.

Hij heelde zieken en geheime nooden
Van hen die kwijnden naar ontbeerd genot,
Hij was der aarde lang verbeide god,
En ieder schikte zich naar zijn geboden.¹¹⁴

Wij gaan nu niet in op de uitlegkundige vraag of met de Tegen-Christus bedoeld is een persoon of een rijk of een geestesgesteldheid - ons dunkt intussen alle drie - maar wij leggen volle nadruk hierop dat deze macht zijn "ure" krijgt, zijn eigen tijdperk van aldoordringende invloed - en verder hierop dat, waar hij *zelf* nog niet gekomen is, toch om zo te zeggen zijn stoet zich in beweging heeft gezet en dat de optocht geopend wordt door herauten als

¹¹³ Joh. 10: 30.

¹¹⁴ Eerste en vijfde strofe van 'De antichrist' van Willem de Mérode uit de bundel *De overgave*. Baarn: Uitgeversmaatschappij E.J. Bosch Jbzn. 1919, 16.

zovele voorlopers en een detachement huzaren als baanbrekers van de afgrondige majesteit van zijn verschijning op de triomfwagen. Dat er zulk een voorhoede is, drukte Johannes in zijn tijd op deze manier uit: gelijk gij gehoord hebt dat de Antichrist komt, zo zijn ook nu velen antichristen geworden. Ze zijn het *geworden!* Het is iets onoorspronkelijks, het is een reactie. Zoals de antichrist de Christus *vooronderstelt*, zo veronderstelt het antichristelijk levensgevoel van de velen de christelijke verkondiging. Daarom is de vol bewuste Antichrist ook alleen mogelijk op de bodem van de christelijke cultuur, dus bijvoorbeeld niet in China, maar wel in Europa en wel bij de Europeanen in de koloniën.

Vraagt men: hoe is dat mogelijk dat mensen van christen antichristen worden, dan is daarop te antwoorden met Jezus' woord: "Zalig is hij, die zich aan Mij niet ergert".¹¹⁵ Die ergernis ligt in zekere zin voor de hand. Waar die ergernis acuut wordt, daar is het antichristelijk levensgevoel plotseling actueel, daar valt de schaduw van de Antichrist, van deze vitale en edele Tegenkandidaat.

In wezen was weliswaar die ergernis altijd mogelijk, die ergernis aan de Man van smarten, aan het Lam Gods dat de zonden van de wereld draagt, aan de Heer die in de Bergrede de wet van Zijn verborgen Koninkrijk afkondigt, maar nu in deze tijden komt de lang getemperde en vaak opzettelijk onderdrukte wrevel tegen Hem losbreken. Aan alle kanten. Op duizenderlei wijze. Ook in het maatschappelijke en politieke leven, even *fel* van fascistische als van communistische zijde. Ja, in de kerk zelf, waar tegenwoordig stemmen opgaan om het heldendom van de Christus te stellen in de plaats van het kruis. En in ons allemaal, oud en jong, in volk en middenstand en burgerij, woelt iets van hetzelfde... "zo zijn dan ook nu velen 'antichristen' geworden". En velen die met de kerk reeds lang gebroken hadden, hebben pas in de laatste tijd ontdekt dat zij tot voor kort veel christelijker waren dan zij zelf wisten, dat bijvoorbeeld de eerbied voor de enkele mens, het medelijden met de misdeelde, de afkeer van onnodige geweldpleging, de lust tot het goede om het goede, het vertrouwen in de mogelijkheid van een onpartijdig oordeel - kortom dat het humanisme in waarheid slechts een *naglans was van eeuwen christelijke prediking*. Nu zien wij deze glans voor onze ogen verbleken van dag tot dag. De enkeling zal geen waarde hebben dan als deel van de gemeenschap en de burger zal geen ander levensdoel hebben dan de staat. Geweld zal niet meer zijn een noodzakelijk kwaad, helaas nodig vanwege de zondigheid van de menselijke natuur en tot bescherming van het recht, maar een sportief genoten goed en een oernoodwendig gebeuren, bij welks voltrekking lichaam en ziel tot een extase opgeheven worden. Doch dit alles voor ons bestwil, om de hoogste waarden van het leven ten uiterste te verwerkelijken, opdat we eindelijk onszelf zijn en in de bewuste *godverlatenheid godzaliglijk* genieten van de tomeloze voortgang van onze donker glanzende, diepe, eeuwig rechtmatige, natuurlijke aandriften.

Zo neemt de geest van de Antichrist de ergernis *weg* en vaagt de vreemde God weg van de horizon, om ons de Godheid te leren vinden in het ruisen van ons eigen bloed. Hij is geen Lam, maar een Leeuw, zij het een edele leeuw. Hij is geen gekruisigde, maar één die opvaart boven de minderwaardigen. Hij spreekt de mens vrij van zonde en zoekt de oorzaak van alle

¹¹⁵ Luk. 7: 23.

kwaad in het Lot. Hij acht de waan van onloutere, onopgeruimde gemoederen te menen dat de mens van nature in opstand is tegen Gods Wet, en meent dat de rechtstandige kritiek van het Christuskruis vervangen moet worden door de wentelende toekomstvaart van het triomferend zonniewiel.

“Kinderkens, het is de laatste ure, en gelijk gij gehoord hebt, dat de Antichrist komt, zo zijn ook nu velen tot antichristen geworden.”

Ten slotte gaat het om de tegenstelling die geheel Doswojewsky's werk beheerst. Namelijk die van de God-Mens en van de Mens-God. Er zijn ten slotte maar twee levenshoudingen ernstig te nemen, al zijn er theoretisch duizend mogelijk. Ernstig te nemen is de aandrift van de diepe en koude Stawrogin en van de warme, edele Kirillof in *De Demonen*, om het leven om te vormen zo diep, zo beslissend dat men de geschiedenis in slechts twee geweldige tijdperken zal verdelen: namelijk “van de gorilla tot de vernietiging Gods en van de vernietiging Gods tot de fysieke omschepping van de aarde en van de mens”. Dan ontwikkelt zich de mens tot God. Ernstig te nemen is wat op een andere plaats in het Nieuwe Testament staat geschreven: “Dat geopenbaard zal worden de mens, die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd of als God geëerd wordt, alzo dat hij in de tempel Gods als een God zal zitten, zichzelf vertonende dat hij God is”.¹¹⁶ En ernstig is te nemen het omgekeerde, het oude Evangelie: dat God is *mens* geworden en onder ons heeft gewoond om ons met Zich te verzoenen en terug te brengen in Zijn gemeenschap en dat Hij Zijn Geest uitstort in mensenharten, om hen te leren leven uit de eeuwige Godsliefde. Het is de tegenstelling van enerzijds een stijgende, steigerende lijn van de mens, anderzijds de baan van een stille nederdaling van God ten onzen bate.

Zie, als wij in de praktijk van ons dagelijks gedrag en in de diepten van ons levensgevoel “antichristen” zijn geworden, dan komt dat niet *daardoor* dat wij dommer of gemener, zinnelijker, aardsgezinder enzovoort zijn geworden, dan wil dat niet zeggen dat wij zedelijk minderwaardig zijn tegenover weet ik wat voor lieve dames in hun boudoir of vrome mannetjes achter hun horretjes op het hofje, dan is het niet dit dat wij niet rechtmatig ons verzetten tegen een leugenachtig liefdegebazel waartegen reeds Nietzsche zijn banvloek heeft geslingerd, maar dan is het *dit* dat wij moe zijn geworden van de liefde *Gods*, dat wij het heilgeheim van Zijn nederdaling in Christus niet meer verstaan, omdat wij menen het niet meer nodig te hebben, omdat wij integendeel meer of min diep overtuigd zijn dat het Evangelie ons bedrogen heeft en de mooiste, tragisch verhevene menselijkheid in ons heeft verstikt.

Maar wat is het einde van deze weg, die in het donker verzet van ons eigen hart begint? Het einde kan men voorspellen zonder de minste pretentie een profeet te zijn. Het einde zal zijn wat het einde van het antieke heidendom is geweest: dat het titanisme *breekt* aan de grenzen van de menselijke natuur en dat de mens, geslagen en vernederd, zich dan groot houdt door zich *op* te maken tot de *amor fati*, dat is de aanbidding van het Noodlot, de religieuze verering van het “*Schicksal*”.

¹¹⁶ 2 Thess. 2: 4.

En *wee* dan degenen die boven deze mens-goddelijke orde uit hijgen naar de gans *andere*, de levende God. De nieuwe anti-messias zal hen weten te vinden.

En heel de bloeiende aarde was Zijn rijk,
Hij strooide vreugde in de droefste zielen,
Hij vroeg hen niet om voor hem neer te knielen,
Want wie hem zag, bood *vrij* hem huldeblijk.

Hij vroeg niet... maar de broeiing van zijn haat
Hing over hen, die Christus' smaadheid droegen;
Hij gaf zich over aan 't gruwzaam genoeg
Van 't volk, zich te verzadigen met kwaad.

Want in Hem spookte reeds de vuren nacht,
Dien hij wel wist, dat over hem zou komen;
Toen dorstte hij naar 't bloed van alle vromen
Maar zijn gezicht bleef vriendelijk en zacht.¹¹⁷

Maar dan, dan zal het *ook* weer duidelijk worden, *daartegenover* en in nieuwe zuiverheid, dat het christelijk geloof niet is "een" godsdienst, maar de openbaring van datgene wat geen oog heeft gezien (in de natuur), en wat geen oor heeft gehoord (uit de gangen van het Lot), en wat in geen mensenhart is opgeklommen, hetgeen God bereid heeft voor hen die Hem liefhebben. Als de "*laatste ure*" over de wereld komt, kan het voor u en mij de tijd zijn dat de "*morgenster opgaat in onze harten*"¹¹⁸, kan het voor de kerk menens worden als ze zingt: "Geen aardse macht begeren wij, die gaat alras verloren. Ons staat de sterke Held terzij, die God ons heeft verkoren. Vraagt gij Zijn naam, zo weet dat Hij de Christus heet."¹¹⁹ - De tijd ook van het grote heimwee naar een waarlijk nieuwe aarde en levensorde en gemeenschap, want het heidendom loopt altijd *dood* aan de donkere grond van de werkelijkheid, en toch heeft het gelijk als het meent dat niets van de wereld in zichzelf slecht is, en dat de aarde en het lichaam een eeuwige betekenis hebben. Daarom bidt de kerk *met* hare "kinderkens" en *voor* allen die een mensenhart dragen, een mensenvraag, menselijke honger en kommer en een ondraaglijk heimwee naar het ware Rijk van het licht:

Dag van Christus' heerlijkheid,
Rijs aan 's hemels hoge tinnen,
Sprei alom uw majesteit,
Kom de doodsnacht overwinnen.

¹¹⁷ Negende, tiende en zestiende strofe van het in voetnoot 114 genoemde gedicht van Willem de Mérode.

¹¹⁸ 2 Petr. 2: 19.

¹¹⁹ Tweede couplet van het Lutherlied 'Een vaste burcht is onze God', onder andere gezang 96 uit de hervormde bundel 1938.

Aardrijks einden, heft nu 't hoofd,
Jezus houdt wat Hij belooft.¹²⁰

Boos opzet?¹²¹

“Broeders, wordt geen kinderen in het verstand, maar zijt kinderen in de boosheid en wordt in het verstand volwassen.” 1 Corintiërs 14: 12.

Wij kennen God niet dan door openbaring. Deze is drievoudig van gestalte, namelijk: 1^e het Gebeuren van de “heilige geschiedenis”, 2^e het getuigenis aangaande dit Gebeuren = de Heilige Schrift, 3^e de prediking als *opening* van dit getuigenis. De prediking heeft dus de volle waardij en waardigheid van de openbaring zelf, ze is *zelf openbaring*. De prediking zegt altijd iets wat een mens zichzelf niet zou kunnen zeggen. Anders is het geen prediking, maar een voordracht, een lezing, een toespraak.

Wij spreken nu over de prediking in de zin waarin God die bedoelt, de werkelijke prediking in dit of dat geval kan daar beneden blijven, ja, ze zal daar altijd beneden blijven, tenzij de Heilige Geest aan het mensenwoord een *andere* kwaliteit verleent. Wat daar op de dag des Heren in de kerk, als het God behaagt, gebeurt, heeft de kwaliteit van een openbaring. Dat moeten we altijd weer van voren af aan leren verstaan, anders kunnen we ons op het wonder van de openbaring niet voorbereiden, ja, dan ontbreekt zelfs bij onze kerkgang de *echte* zorg: “hoe zal ik U ontvangen, hoe wilt Gij zijn ontmoet.”¹²² Niettemin in de samenkomst van de gemeente *geschiedt* telkens weer openbaring, onder het incognito van gewone mensenwoorden. Daarom: grijp toch de kansen door God u gegeven.

Nu kan het zijn dat deze niet tot ons doordringen, bijvoorbeeld omdat ons slechte leven ons angstig en halsstarrig heeft gemaakt, ook bijvoorbeeld omdat we een slecht *verstand* hebben, waardoor we niet begrijpen kunnen waarom het *gaat*, zodat het einddoel van de prediking: “dat wij de nieuwe mens aandoen” verhinderd wordt.

Het eerste voelen we onmiddellijk als *schuld* - maar het tweede, dat *kan een mens toch niet helpen!* Wacht eens even, zegt Paulus, dat weet ik nog zo net niet! Iets niet te kunnen begrijpen *kan* ook *zonde* zijn, namelijk wanneer je je gaven verwaarloosd hebt en je kansen vergooid, wanneer je de paranese, de vermaning in de wind hebt geslagen te ijveren (op rond van Gods ontfermingen) naar de beste gaven! Het onvermogen kan een *gevolg* zijn van jaren volgehouden onwil, verzet, onverschilligheid, kille geslotenheid. Dit onvermogen is dan het eelt dat gekomen is op de tere huid van de geest. Zonder verlangen, biddeloos heeft men geleefd en niet gehoord: “Gij zult de Here uw God liefhebben, ook met uw gehele *verstand*” - en dan wil men nog wel zo eens een “goed woord” horen, maar op de ontvangst van openbaringen is men niet *ingesteld* en ook niet *bijster* gesteld. Openbaring toch wentelt

¹²⁰ Vierde couplet van Gezang 261 hervormde bundel 1938: ‘Ene kudde zal 't eens zijn’. Zesde couplet uit Gezang 200 van de *Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen*, 1868.

¹²¹ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d.

¹²² Gezang 1 hervormde bundel 1938. Lied 602 Zangbundel Johannes de Heer.

onze mensengedachten ondersteboven. Wie de Geest des Heren niet heeft, kan er vaak geen touw aan vastknopen, die duizelt het, hij voelt zich onbehaaglijk, het is hem abracadabra. De strekking, de inhoud, die voelt hij nog wel zowat aan, namelijk als gevaarlijk voor zijn zielenrust, maar hij gooit het op de *vorm*.

Zo is het Paulus telkens overkomen, onder andere ook in Corinthe, dat de overigens allesbehalve domme lieden zeiden: Ziedaar! Ik geef het op, ik begrijp het... eenvoudig... niet! En nu wendt zich de apostel tot de gemeente en zegt (met fijne, ontdekkende onderscheiding): *wordt* geen kinderen in het verstand! Hij duidt daarmee aan dat het niet iets aangeborens is. Niet een lot. Hij geeft op een olijke wijze te verstaan dat hij ze doorheeft: jullie hebben het erop gezet je als kinderen aan te stellen en zogenaamd "al dat hoge" van mij niet te begrijpen. Ik waarschuw je! Want het zou wel eens heus kunnen gebeuren: speel daarom niet met deze dingen, anders word je werkelijk een kind, te kinde, kinds.

Van menige gemeente in ons land vraagt men zich ook wel eens af: waar moet het heen? Ze worden te kinde! vervallen op de *flauwste* vormen van geestelijke opwekking, zeggen als kindse lieden tienmaal hetzelfde, eten nog het meest van hun jeugd en van hun grotere of kleinere heldenrol in dat verleden.

En wat is het blijkbaar een kleine kunst zulk een gemeente bezig te houden: een stichtelijk woordje, een filmpje (christelijk dan!), een preekje als een Zondagsschoolles - en veel muziek tot afleiding, dagelijks als een grote vadermoordenaar om de hals van elk stil uur gesnoerd. Het is zeer slim overlegd vraag en aanbod zo in een gezellig evenwicht te houden, zodat niemand zich hoeft te vertillen. *Ons* hakenkruis zit onder de schommelstoel, *onze* orakels komen uit de radio, wij haten vaak met een volkomen haat al wat bijzonder is. Meer dan middelmatig te zijn brengt een mens in deze omgeving bijna in *verdenking*. Wij organiseren de heimelijke broederschap van de *niet-verstaanders*, hier oefent zich de geestelijke burgerwacht om vroeg of laat de woelingen van het Woord Gods te kunnen neerslaan. O! mensen, roept Paulus er waarschuwend tegenin: *wordt* toch geen kinderen in het verstand. Maar, zal iemand zeggen, mag men zoiets veronderstellen? Dat is toch geen kleinigheid, een kwade trouw en een raffinement van jewelste! De apostel is al te achterdochtig! Is het niet veel waarschijnlijker dat die gemeenteleden het werkelijk niet begrepen? Waarom is het niet mogelijk dat ze als echte kinderen nog maar weinig verstaan? Men moest ze eerder beklagen en verder geduld oefenen.

Nu begint Paulus een beetje te lachen en zegt: wij zullen de *proef* nemen - met het leven! Als u mij aanwijst dat ze kinderlijk leven, in zekere onschuld, als u mij aanwijst dat zij kinderen zijn in de *boosheid*, dan zal ik mijn woorden herroepen en beschaamd zijn over mijn achterdocht. Willen we eens rondkijken? Maar ziet u dan niet dat het in de werkelijkheid allesbehalve kinderen zijn? Wat een rusteloos vuur van wellustigheden weten velen te onderhouden, hoe wenden ze de steekvlammen van hun kleine eerzucht om en om, hoe zijn hun ellebogen vaardig in het gedrang - wat is dat allemaal wakker en waakzaam en berekenend, en wat kennen ze de handgrepen, de hielenlichterij, de techniek van het masker en het onfeilbaar gifgas van de laster! Wou u mij wijsmaken dat dit kinderlijke

mensen zijn? En waar alles gaat in eer en deugd, daar is welhaast nog minder te bespeuren van een tekort aan verstand of overleg of berekening, daar is van dit alles een benauwend *teveel!* Dwaasheden gebeuren hier niet, o heden nee! Ook niet de heilige dwaasheden van de verontwaardiging en van de liefde. Zijn dit “kinderen in de boosheid”?

Nee natuurlijk, het lijkt er niet op! De bedoeling van de apostel is echter niet om op het zondenregister ditmaal nader in te gaan. Het heeft ditmaal zijn dienst gedaan om de overtuiging te stutten: wie in het leven zo weinig kinderlijk is, die moet bij mij niet aankomen met zijn kinderlijkheid als excuus dat hij de echte en rechte prediking niet begrijpt. Jawel, goochem door de week en 's zondags meer of min te kinde. Dat gelove wie het kan! Hier is stellig boos opzet.

Ach, wij allen zijn kinderen waar we het *niet* moesten zijn, en geen kinderen waar we het *wel* moesten zijn. Maar in sommige tijden wordt deze wanverhouding opzettelijk gekweekt. Het is de boze *wil*, de donkere intentie van ons zinnen, de zelfzuchtige aandrift van ons overleg die maakt dat wij bij instinct zeggen: dat *wil* ik niet begrijpen, dat *wil* ik niet *kunnen* begrijpen! Want dit is de kruising van mijn instincten - die echter evenzeer maakt dat wij anderzijds merken: hier kunnen we onze slag slaan, hier moeten we er *opzitten*, hoe zullen we de naaste het meest afdoend en het minst opvallend buiten gevecht stellen. Het is het oerinstinct dat *slim maakt*, het oerinstinct tot zelfbehoud. Maar het is precies hetzelfde oerinstinct dat *waarschuwt*: hier is *gevaar* voor het zelfbehoud, hier is het Evangelie, voel het een beetje, praat er een beetje over, maar pas op dat je het niet helder begrijpt, want dan ben je *erbij*. Wat je eenmaal hebt ingezien, raak je niet meer kwijt! Daarom: pas op, stil! Leg je plat tegen de grond, houd je roerloos als een schildpad - hoor: daar gaat het Woord luiden, wees Oost-Indisch doof, dan kan niemand je wat maken. En vooral wanneer het Evangelie in zijn *radicale* vorm, met zijn voor ons zo beledigende vergeving losbarst, wanneer het ons tergt en uitdaagt, ons omsingelt en bestookt, dat er niets van onze vroomheid heel blijft, dan kruipen we liever in de grond en zouden, als het ons treft, een mol willen zijn, die aan zijn eigen onderaardse bedoening meer dan genoeg heeft en alleen maar met rust gelaten wil worden.

Leuke affaire is dat, een complot van gemeentenaren die zich van den domme houden. “Wat u zegt! Openbaring? Nee, niets gehoord en niets gezien!” Paulus is echter buiten de gemeente meest een arts, maar daarbinnen, althans hier, ook een pientere rechercheur, die het *doorheeft*. Ook daarin blinkt zijn apostolische liefde uit, zijn vaderlijke zorg. De kern van de liefde is de verantwoordelijkheid.

De liefde gebiedt dat wij elkaar de “zinnen opscherpen”. En daarom zij het hier nog eens met nadruk gezegd: laat ons niet speculeren op later, op betere tijden. Men kan niet horen wanneer men wil. Wie begon zich Oost-Indisch doof te houden gaat daarmee voort naar de wet van de traagheid en de gewoonte wordt hem een tweede natuur - en alle heil en alle licht stroomt hem nutteloos voorbij. Wie begonnen is ziekte meer of min bewust te simuleren wordt ten slotte werkelijk geestesziek. Het “ziektengewin” is per se vroeg of laat levensverlies. “Zie dan *hoe* gij hoort, want met welke maat gij meet, zal u weder gemeten

worden; want wie hééft, dien zal gegeven worden, maar wie niet heeft, van dien zal genomen worden ook wat hij heeft.”¹²³

Zo zal het ook met de gemeente zijn die er zich aan gewend heeft het echte en rechte quasi... niet te begrijpen. De wil teert het verstand op en na korter of langer tijd sleurt een stortgolf van nieuw heidendom met al zijn vitaliteit, maar ook met al zijn verveling en levenswalg, het verschrompeld denken mee.

Dan zal men jeremiëren! Als daar onttakeld en ontluisterd ligt het “christelijke” dit en het “christelijke” dat. Och, menigeen heeft wellicht in Jezus’ naam vele duivelen uitgeworpen op zijn eigen manier - en in Jezus’ naam vele krachten gedaan - maar de ruggengraat ontbrak, de diepgang, het fundament, de verzekerdheid aangaande “hetgeen geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord en wat in eens mensen hart niet is opgeklommen”.¹²⁴ Men heeft de helderheid en de vastigheid in het *Woord* versmaad - zich in de weelde van eigen gelovigheid gebaad. Daaraan komt een eind - “en gij, Kapernaum, gij, die tot de hemel toe verhoogd waart, gij zult neergestoten worden tot in het dodenrijk” - “Mijn volk heeft geen kennis, daarom zal het geen dageraad hebben” - “en wie daar meent iets te weten, die heeft nog niets gekend gelijk hij behoort te kennen.”¹²⁵

Daarom voegt ons de apostel toe: “broeders, wordt geen kinderen in het verstand, maar zijt kinderen in de boosheid en wordt in het verstand volwassen.”

Van de natuurvolken zou men kunnen zeggen dat het zijn: kinderen in het verstand en (hoewel dit niet zozeer als men vroeger wel meende) kinderen in de boosheid, van de “beschaving” dat zij de volken maakt volwassen in het verstand en volwassen in de boosheid, van de meeste godsdienstigheid moet men helaas zeggen dat ze de mensen tot kinderen in het verstand maakt en bovendien volwassenen in de boosheid *laat*. Van de ware gemeente, het verborgen volk Gods, kan gezegd worden: ze *worden* volwassen in het verstand en het *zijn* kinderen in de boosheid. Door de genaderijke werkingen van het alleen heilzame Woord.

Vreemd en ontroerend dat de apostel de mensen die hij zo hartgrondig de waarheid zegt (in de tweede Corinthenbrief volgt trouwens nog een en ander van gelijke pittigheid) blijft aanspreken als “broeders”. Dat is natuurlijk bij hem maar niet een dierbare gewoonte. Hij meent het! Hij ziet ze in de omvatting van de gemeente, op het gebied van Jeruzalem, in de kerk, die ons aller moeder is. Als hij er enigen tot inkeer brengt, zodat ze met die uitvluchten ophouden, dan zal het zijn door dit *beroep* op hun (ondanks al) toebehoren tot de gemeente, tot die gemeente die van meet af heeft getracht te kennen de hoogte en breedte, lengte en diepte van de liefde van Christus en die dit eeuw in eeuw uit, waar ze *leeft* weer zal trachten, juist omdat deze kennis de kennis te boven gaat. Daarom “broeders”!

Maar zou in dat woord: “broeders” niet ook nog een intiemere klank van verwantschap schuilen? Zou het niet zo zijn dat Paulus deze mensen, die de radicale dingen quasi niet kunnen begrijpen, buitengewoon goed verstaat, omdat *hij*, juist hij, weet wat het is: “de

¹²³ Mk. 4: 24-25.

¹²⁴ 1 Cor. 2: 9.

¹²⁵ Resp. Mt. 11: 23, naar Jes. 8: 20 en 1 Cor. 8: 2.

verzenen tegen de prikkels te slaan”¹²⁶? En zou zijn liefde niet ontsprongen zijn aan het *meedogen* met degenen voor wie dat zeker even hard valt als voor zekere Saulus? Al zullen wij het voorlopig niet toegeven, maar ook van die zogenaamde “kinderen-in-het-verstand” kan men zeggen: “het is u *hard* de verzenen tegen de prikkels te slaan.” Ik *ken* u, broeders! Ach, broeders, ik ken u omdat ik mijzelf ken, van toen en toen.

Pasen¹²⁷

“Anderen heeft Hij verlost, Hij kan zichzelf niet verlossen” Mattheüs 27: 42a.

“Alzo het onmogelijk was, dat Hij door dezelve dood zou vastgehouden worden” Handelingen 2: 24b.

Pasen! Een hoogtij, zo heilig dat het van het begin af in de kerk gevierd is als het ene feest van de goddelijke voldongenheid. Pasen, dat zich als hoogtij handhaaft, hoewel wij weten (of weten wij het niet?) dat de zondag, iedere zondag het aanlichten van Pasen betekent. Pasen, de dag der dagen, de eersteling der dagen, bij wiens licht de macht van de hel verslagen en de dood vernietigd is. Wij gaan het weer tegen en willen trachten het te vieren. In de aanbidding van God, tot stichting van de gemeente, ook opdat wij er zelf een echte zegen van mogen hebben. Hoeveel kiemen van zegen worden er echter vertreden, doordat wij het *heilsfeit* niet voor ogen krijgen en er ons geestelijk niet mee verenigen. Als de uitbottende bomen, de bloesems, dat nieuwe leven na de winterslaap, gelukkiglijk worden genegeerd in de prediking - dan blijft het er toch gemeenlijk bij dat een *vaag* triomfgeschal aangaande de goddelijke macht postvat, een misverstand dat onze vreugde bederft en ons geloof en onze gehoorzaamheid in het werkelijke leven bedreigt. Ik bedoel dit dat men het zich zo voorstelt alsof de woorden: “gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle” in de belijdenis van de gemeente een soort vertwijfelingskreet is, die eerst met het Paasevangelie zou worden opgeheven. Ook vóór Pasen is er, zij het in verborgenheid, Paaslicht. Denk maar aan de verheerlijking op de berg. En ook na Pasen wordt Christus vereerd als het Lam “staande als geslacht” en betuigt Paulus dat hij niets verkondigt dan Jezus Christus, de Gekruiste. Het “woord des kruises” (1 Cor. 1: 18) is dus in zichzelf het volle Evangelie. Het is een kracht Gods tot zaligheid. Men drukt de goddelijke macht neer op een ordinair peil van beschouwing indien men het voorstelt alsof de macht van God niet in de gekruisigde, maar eerst in de opgestane zou zijn geopenbaard.

Als op Golgotha de schare en de overpriesters spotten: “Anderen heeft Hij verlost, maar Hij kan zichzelf niet verlossen”, dan is er onwaarheid in deze spot - en dan kunnen wij zeggen: Hij kan wel, maar Hij wil niet. En toch ligt er in die spot een waarheid, en deze waarheid is veel gewichtiger dan de *on*waarheid. En dit is de waarheid: Hij wil niet, maar Hij kan ook werkelijk niet. Het is Hem innerlijk onmogelijk zichzelf te verlossen gelijk Hij anderen heeft verlost. De machtigheid van Christus is deze Zijn onmacht. Wij zoeken de macht daarin dat de Zoon van God allerlei kan wat wij niet kunnen, maar zij ligt veel meer hierin dat Hij

¹²⁶ Hand. 26: 14.

¹²⁷ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d.

allerlei *niet* kan wat wij *wel* kunnen. Nee, Hij *kan* zichzelf niet verlossen. Hij kan het niet *willen*. Zijn liefde is geen houding, maar innerlijke aandrift. Geen toevallige ontmoeting, maar zelfbinding, zelfbeperking. Geen heenwieken *over* het leven en lot van de mensen, maar een ingaan in ons donker tot het uiterste.

Dit is juist het zondige van *ons* leven dat wij altijd willen *kunnen* wat wij willen, en dat wij altijd kunnen *willen* wat wij kunnen. En zo zouden wij de macht van God willen verstaan? Als een eindeloze vergroting van wat wij als hoogste lust en macht, als machtswellust ervaren of voorvoelen? *Zo* zouden wij over het geheimenis van Gods openbaring in Jezus Christus willen spreken dat de Heiland een Leeuw is die de rol van een Lam speelt, die niet werkelijk het Lam is die zichzelf niet kan verlossen, gelijk Hij ook anderen verlost heeft? Bedenken wij goed wat wij doen als wij zo denken en spreken! Bedenken wij goed wat daaruit volgt voor ons leven, voor de dagelijkse strijd van het geloof! Bedenken wij goed dat wij daarmee ons begeven in de abstracte gedachten die wij in onze ik-eenzaamheid plegen uit de spinnen. Bedenken wij goed dat wij met zulke gedachten teruglopen van de geopenbaarde God naar de vage voorstelling van een Godheid die ons ten slotte eenzaam laat.

God is niet het al - dat wordt afgewezen door de leer van de "schepping". God *wil* niet alles - dat wordt afgewezen door de leer aangaande de "zonde". God kan niet alles - dat wordt afgewezen door de leer van de "Heiligheid" van God. God kan niet alles *willen*, dat is openbaar in het lijden van de Zoon, die één van wezen is met de Vader.

In Christus Jezus is God zelf en God alleen werkzaam, de menselijke natuur die Hij heeft aangenomen is in de eenheid van de Persoon opgenomen. Dat God dat kan, is waarlijk almacht, dat God daarmee het mensenlot op Zich neemt, is waarlijk openbaring en is waarlijk verzoening. Een God die zich niet kan klein maken, zou niet groter, *maar kleiner zijn*. Een God die niet de macht heeft in nederheid te zijn, zou niet zo hoog zijn als *Deze*. Een God die niet in staat zou zijn Zich te ontledigen, die zou de volheid van het heil niet zijn. Het kruis, dat is de zelfovergave van God aan ons zijn en leven en lot. Het is de Macht van God om onmachtig te zijn. Het is de Offermacht van God om de Vloek op zich te nemen. Het is de zegepraal van God te kunnen *ondergaan*, zonder te vergaan. De vloek door God gedragen houdt onze vrijspraak in, de straf door God geboet houdt het volkomen offer in, de aanvechting van deze goddelijk Weerloze houdt de zege in, de uitkomst en de vrede. Indien het namelijk wáár is dat "God in Christus was de wereld met Zichzelven verzoenende" (2 Cor. 5: 19). Aan de Godheid van Christus hangt alles: aan de *goddelijkheid van deze onmacht* dat Hij Zichzelf niet *kon* verlossen hangt het heil van de wereld die zich aan haar lege macht stukleeft, hangt het peil van ons allen die de macht hebben om te willen kunnen wat wij kunnen, en om te willen wat wij kunnen willen.

"Mijn Verlosser hangt aan 't kruis, hangt ten spot van snode smaders, Zoon des Vaders, waar is toch uw almacht thans, waar uw goddelijke glans?" (Gez. 124¹²⁸). Een antwoord wordt gegeven, een keerzijde getoond, nee, in wezen *hetzelfde* wordt gezegd als het heet: "Wat zou ooit Zijne macht beperken! 't Heelal staat onder Zijn gebied, wat Zijne *liefde* wil bewerken, ontzegt Hem zijn vermogen niet" (Gez. 489).

¹²⁸ Uit de bundel *Evangelische Gezangen* (1806).

In wezen *hetzelfde*! Maar wie zag het dat deze onmacht juist de macht was, de enige macht, die waarlijk almacht mag heten, omdat zij de almacht der liefde is? Niemand zag het - geen zondig oog drong door in deze verborgenheid van de lijdende majesteit. Dat het *gezien* werd, onderkend, beleden, toegeëigend, *dat* is enkel en alleen te danken aan Pasen, aan de nieuwe daad van God waarmee Hij uit de dood te voorschijn treedt en, onze natuur dragende, in Zijn heerlijkheid weerkeert. De opstanding maakt *openbaar* wat het kruis geweest is, het is geen openbaring naast en na het kruis, maar het is de openbaring *van* het kruis. Door de opstanding is het kruis niet een feit naast andere, maar heilsfeit. Door de opstanding is Golgotha niet stom, maar gaat nu over de wereld uit het *woord van het kruis*. Het zwakke van God is sterker dan de mensen, en het dwaze van God is wijzer dan de mensen. De verhulling van God is aan het kruis volkomen ondoordringbaar geworden. Pasen is nu niet de onthulling van God, maar Pasen onthult ons *dat* het inderdaad *God* was die in de verhulling van het kruis is ingegaan. De Heer is waarlijk opgestaan! De zoon zet de dood in leven om. Dat is goddelijk werk. Niet alsof Christus in het vlees, aan het kruis ook maar één ogenblik opgehouden had God te zijn. Integendeel, vanuit eigen Leven de dood in te gaan, dat is *goddelijk* werk. En dit wordt ons op Pasen onthuld in de wonderbare boodschap. Maar nu is ook deze onthulling noodzakelijk, *innerlijk noodzakelijk*, volgende uit het Goddelijke Wezen, uit de goddelijke Macht, uit de goddelijke Liefde. Dat zegt onze tweede tekst. De eerste zei: er is waarheid in: Hij *kon* Zichzelf niet verlossen. De tweede zegt: *De dood kon* hem *onmogelijk* houden. En zie, nu is het één en dezelfde Macht, die *daar* noodwendig onmachtig maakt en *hier* noodwendig machtig is. Wie dat verstaat in het geloof, die kent God en is van Hem gekend.

Wij spreken over *God*. Niet over de godheid, niet over een abstracte almacht, maar over God in Zijn openbaring. Over het mysterie dat bedekt was. Over de Machtige, die voortbreekt in het mensenleven zelf, om dat leven onder Zijn beslag te brengen. En Hij is oneindig *vreemder* dan iedere zelf uitgedachte godheid, en tegelijk oneindig *meer vertrouwd* dan iedere zelf uitgedachte godheid, want Hij is geworden als een van ons. Hij openbaart Zich. En deze openbaring *zelf* is de verzoening, zij is een daad die ons allen aangaat, een daad die gemeenschap sticht. Wat overigens buiten de kerk (helaas ook wel in de kerk) verkondigd wordt aangaande de Liefde Gods is aan deze ongehoorde, bijzondere openbaring ontleend of ontroofd. Het is een bloem die men heeft afgeplukt van de harde, sterke, eeuwig levende stam van deze bijzondere en (blijkbaar) bijzonder ergerlijke openbaring.

Uit onszelf waren ook wij er zeker niet op gekomen dat God niet gezocht moet worden in de sterren of in de gang van de wereldgeschiedenis, niet in de diepten van ons hart en niet in de verten van de toekomst, maar in de gekruisigde Jezus. Dat *daar* zou zijn - gelijk de belijdenis van Nicea zegt - God uit God en Licht uit Licht. Wij zijn er echter op *gebracht* door de opstanding van Jezus Christus uit de doden. Ten derden dage! Een getuige van Jezus Christus te zijn betekent in het Nieuwe Testament dan ook een... "getuige zijner Opstanding" (Hand. 1: 22) te zijn. God heeft geschiedenis gemaakt. Hij heeft de geschiedenis van Zijn onmacht voortgezet - en hoe zou *dat* iets anders kunnen zijn dan de openbaring, niet van macht op en

voor zichzelf, maar de openbaring dat *deze* onmacht de *hoogste* macht was, dat deze zeer *bepaalde*, concrete onmacht de macht van de *eeuwige* Liefde is welke ons bezocht heeft. Daarom is, behalve de lente en de bloembollen, ook dat vage triomfgeschal uit de prediking, uit het geloofsbesef, uit de levenshouding van de gemeente te weren. God heeft geen behoefte aan een uiteindelijk succes. God concurreert niet. God geeft geen demonstratie, vertoont geen krachtproeven gelijk aardse machten dat plegen te doen. Gods almacht is niet een oneindige machtsmogelijkheid, maar het is de macht van het kruis. Gods Eer ligt niet in hetgeen wij voor een eerherstel zouden houden. Gods macht en Gods eer liggen in Zijn wezen, dat is: in Zijn wezensliefde, in de heerschappij van Zijn liefde. Daarom *kon* Christus van de dood niet worden gehouden, omdat Hij, God zijnde, in de overgave van Zichzelf, heerschappij voerde over het lot, zonder zich te kunnen storen aan het verloop, dat volgens de regels van het ons bekende leven het doodsgebeuren nemen moet. De Liefde is sterker dan de dood.

Het geheimenis van Pasen is dus in wezen *geen ander geheimenis* dan het geheimenis van de kruisdood en ook niet een ander dan het Kerstgeheim. Er bestaat slechts één mysterie voor het christelijk geloof: God en mens in hun waarachtige *vereniging* door Gods *vrije* Genade. Het uitzonderlijke, dat dit ene geheimenis hier tot het Paasgeheim maakt, is dit: dat al hetgeen wij reeds als gebeuren van de Goede Vrijdag hebben leren kennen, nu openbaar wordt als Gods stille *raadsbesluit*, nu *waar* wordt als Gods daad voor ons, nu *geldig* wordt als Gods wil over ons. God is *daarin* God dat *Hij* het leven niet houden kon, toen Hij krachtens Zijn Liefde zich had één gemaakt met ons lot en *daarin* dat *Hem* de dood niet kon houden, omdat deze Liefde *zelf* de echte en rechte almacht is. God is God in de macht van zijn niet-kunnen, en God is God in het niet-kunnen van de Tegenmacht, van het uiterste tegendeel van Zijn heerlijkheid: de dood. Daarom was het onmogelijk dat de dood Hem zou vasthouden.

Omdat Christus opgewekt is, kan de Liefde van God *verkondigd* worden. Nu kunnen wij weten en in het geloof verstaan dat Hij heel anders is dan alles wat wij vanuit onze zondige logica, vanuit ons verduisterd verstand voor goddelijk houden. Het onvergelijklijk Paaslicht moet op de kandelaar worden gesteld, als we ooit zullen verlost worden van onze hopeloze abstracties, van onze uitvluchten, van onze resignatie tegenover het lot, van de eenzaamheid van onze zonde en van onze zondige eenzaamheid. Wat hier verkondigd wordt is het algemeenste, het wijdst, het alomvattende, maar het ontspringt *niet overal*, en minst van al in ons eigen hart, het komt *voort* als een wijde rivier van blijdschap, die ontsprongen is, *eens* voor al, in de hof van Jozef van Arimathea, in dat gebeuren van de Opstanding. Alleen *zó* kan het verkondigd worden als een *werkelijkheid*, die ons aangaat. Niet onze idee, maar Gods woord, niet ons optimisme, maar Gods belofte, niet onze goddelijkheid, maar Gods menselijkheid, niet de verten waarheen wij streven, maar de nabijheid van Immanuel. “En ik zeg: hebben zij het niet gehoord? Ja toch, het geluid dezer verkondiging is over de gehele aarde uitgegaan en hare woorden tot de einden der wereld. En Jesaja verstout zich en zegt: Ik ben gevonden van degenen die Mij niet zochten, Ik ben openbaar geworden aan degenen die naar Mij niet vraagden” (Rom. 10: 18, 20).

En wie het gehoord heeft, kan het niet meer vergeten: *Zie, hier is uw God*. Wie het gehoord heeft, verstaat iets van het geheimenis der vrije genade, verstaat dat het vlees, dat heel onze dodigheid, Hem geen *hindernis* in de weg kan leggen. Die wordt, in de Heilige Geest, op een eigenaardige manier vrolijk en verzekerd, die vraagt hardnekkig en bijna uitdagend: wie zal over *ons* vonnis vellen? Wie? Christus zeker niet! die gestorven is, ja, veel meer, “die ook opgewekt is” (Rom. 8: 34). Wij *zijn* van God, zo zeker Hij ons vlees heeft aangenomen. Wij vergeten geen ogenblik onze doemwaardigheid. Maar nochtans wij zijn van *God*, wij zijn op de weg terug naar het Paradijs en wij mogen ons laten troosten door de vrede die alle verstand te boven gaat.

Pasen, hoogtij, dag van heil, eersteling der dagen - dat wij aan de kern van uw tijding niet voorbijgaan, dat wij de onbegrijpelijkheid van uw blij gezang verstaan! En géén woord stellen boven het woord van het kruis! En geen macht vereren boven de goddelijke onmacht! En geen troost waarderen dan de verborgen troost van Hem die is nedergedaald in de benedenste delen der aarde en al zo door de hoogste hemelen is doorgegaan, omdat Hij het al met Zichzelf vervullen zou. En gehoorzaam zijn aan Hem die ons tevoren zo uitnemend heeft liefgehad! En weten: Hij is voor allen gestorven, opdat degenen die leven niet meer voor zichzelf zouden leven, maar voor Hem die voor hen gestorven en opgewekt is.

Naar buiten¹²⁹

“*Ga in uw binnenkamer*” Mattheüs 6: 6.

Vooraf wij Haarlemmers hebben gelegenheid te over om de mensen te zien trekken naar buiten. Wij bewonen een soort transitoplaats voor de grootstedse uittocht naar zee. Afgezien nog van de vakantie staat met het kriecken van de zondagse dageraad een heel volk op om met inspanning van alle trapkrachten te komen buiten de stad, de stenen koortswereld die hun zenuwen aanvreet. In schier onafgebroken rijen glijden of zeulen zij, bont uitgedost en half gekleed, met op hun gelaat de drift naar de vrijheid, uren en uren aaneen tot aan het blakende strand. Het is hun, wat ons betreft, van harte gegund, maar wij vragen ons vaak af: Wat zoeken zij? Weten ze wat hen beweegt? En vinden ze wat ze zoeken? Het moderne leven doet zulk een samengebalde aanval op ons menselijk weerstandsvermogen dat ook de natuur een plaats wordt voor *vermakelijkheden*. Daar wordt dan de eerste kiem van de ware vreugd vertreden. Met grimmige gezichten, een mand vol snoep en een koffergrammofoon gaat men... naar buiten. Buiten *wat?* Men neemt de wancultuur van de stad mede en laat tot dank voor het aangenaam verpozen aan de vorstelijke vloed van de zee de schillen en de dozen.¹³⁰ Onnatuur, tegennatuur, schending

¹²⁹ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, 24 november 1934, in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 215-218.

¹³⁰ Naar de populaire slagzin op een ANWB-affiche uit 1926: “Laat niet als dank voor ’t aangenaam verpozen, den eigenaar van ’t bosch de schillen en de dozen.”

van de natuur, verachting van de schepping maken zich met al hun kleine, verwrongen instincten breed voor het aangezicht van de onuitsprekelijke majesteit, “al-een en alschoon en alom en ondeelbaar, het eeuwig oerbeeld van God”.¹³¹

Gelukkig kan het ook heel anders! Het kan zijn dat enkelingen in of buiten die massa weten wat hen beweegt, dat zij zoeken naar een kostelijk geestelijk goed en het ook vinden. Het kan zijn dat zij, wanneer zij naar buiten gaan, waarlijk buiten de stad komen en buiten de onnatuur, dat zij de verkwikking vinden van “buiten zichzelf” te raken van vreugde, van kinderlijke opgetogenheid en echte dankbaarheid. Zie, zij zoeken het Wijde, de bevrijding niet alleen uit de dagelijkse levenstred en de druk van de levensdrukte, maar de bevrijding uit hun eng persoonschap. Zij willen zichzelf verliezen om - wonderlijke waarheid en waarachtige wet - juist zo zichzelf te vinden. O, zij voelen zich van zichzelf vervreemd, zij hebben voortdurend het kwellend besef dat zij aan zichzelf voorbij leven, half door de omstandigheden, half door eigen schuld. En nu wordt het stil om hen en in hen, nu gaat hun ziel luisteren naar het onzeglijk teder geluid van de zingende wereld, zij horen het ruisen van hun eigen bloed en het *opademen* van hun *ziel*. Naar buiten te gaan betekent voor hen naar binnen te gaan. De weg naar buiten is een omweg, voor velen een noodzakelijke omweg, om te komen op de inwaartse weg. Hier spreiden zich dan met zacht gebruis de eerste reaven van het geluk.

Dan ontwaakt in het buitene het binnenleven, dan worden al die mensen op hun wijze *dichter*, want de dichter, dat is niets anders dan de mens zelf die *niet* van zichzelf vervreemdt en die alle dingen buiten weet te maken tot een verrijking van zijn binnenleven. Niets anders? Nee, er komt nog iets bij: het woord, het woord als blind vervoerde lofverheffing, als onversleten en onversneden kracht van zeggen die oprijst uit de oergronden van ons kindschap, het kind zijn van onze Moeder, de Natuur. Maar zie, *Moeder kent ons niet*, en daarom is de dichter per se een tragische gestalte. Hij wordt *zichzelf* als kind van de Moeder, maar het komt niet tot een *Ontmoeting*. De mens wordt juist als hij naar buiten gaat eenzaam, “moederziel alleen”. Met ernst, met diep verlangen naar *buiten* te gaan, in hartstocht uittrekken naar de schoonheid, opsteigeren uit de loopgraven van deze nonsensmaatschappij naar het Wijde, werpt een mensenkind ten slotte geheel op zichzelf *terug*. In de natuur vindt men God niet. In de natuur vindt men Vader niet. Men vindt er wat men van verre als goddelijke Moeder vermoed heeft, maar o oneindige weemoed! - het komt tot de ontmoeting niet. O eenzaamheid van dit bestaan, de klokken slaan, de sterren schijnen, door 't venster ziet de dood mij aan, mensen en engelen verdwijnen.¹³² Over blijft: ik, ik vlees en bloed, ik sterveling, ik, ziel als een schreeuw in een schoon maar harteloos heelal, ik, beladen, beladen met het gewicht van deze dag, de last

¹³¹ Citaat uit K. Norel: *Janmaats en Sinjeuren*. Nijkerk: G.F. Callenbach N.V. z.j. (1940), 120. Waarschijnlijk is het daar dus ook een citaat, want deze meditatie is ca. vijf jaar eerder verschenen. **Nog niet getraceerd.**

¹³² Eerste vier regels van 'Terzinen' van J.W.F. Werumeus Buning. In: *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Querido 1970, 98. De dichter heeft 'vrienden' in plaats van 'mensen'.

van het verleden, de angst van de toekomst, ik gedwongen in mijn doodsangst mijzelf te omhelzen met de innigheid die voor Moeder bestemd was, terwijl de voet treedt op de vale stoppels van de alzijds leeggemaakte velden weent het hart zijn eigen doelloze gevoelsrijkdom uit en zingt zijn zwanenzang.

“Ga in uw *binnenkamer* en de deur gesloten hebbende bidt uwen Vader, die in het verborgene is - en mijn Vader, die in het verborgene ziet, zal het u vergelden.” Zo zegt de Here Jezus, die de openbaring van de Vader is. Hier spreekt niet de mensenvriend slechts of de minnaar van de natuur of de leraar van het goede leven. Hier spreekt de Heiland. Die ons leert dat Moeder “niet thuis” geeft, maar dat in het huis van de Vader vele woningen zijn.¹³³ Die ons zelf dit huis vertegenwoordigt en ons inleidt tot daar waar de eeuwige Ontmoeting is. De Natuur is niet aanspreekbaar, daarom doet ze ook geen aanspraken op ons gelden. God de Vader is de Aanspreekbare, die echter juist daarom aanspraken op ons doet gelden. Door de verschijning van die Ene, Jezus Christus, door de openbaring, door de H. Geest. Naar *buiten* te gaan werpt ons op ons *binnen*leven terug. Dat kan nodig zijn. Wordt ons allen echter op den duur fataal. Ga in de binnenkamer en gij komt waarlijk buiten uzelf, buiten uw onechte ik, maar ook buiten uw eigenlijke, meest wezenlijke, meest afgezonderde, meest eenzame, meest zondige ik.

Maar wat is dat, in de binnenkamer gaan? Indien men daaronder verstaan zou een mystiek leven, een inkeer tot het Zelf, een zich verdiepen in de stilte van het eeuwig Heden, dan zouden wij ook *daar* nog bij onszelf blijven: alleen op een veel gevaarlijker wijze, want daar zou het ik zichzelf tot heelal verwijden en in eigen diepten vinden wat de natuurvriend in de natuur zoekt. In de binnenkamer gaan is *zelf* bidden, dat is zelf *spreken* tot *Hem* die *eerst* tot ons gesproken heeft. Daarbinnen ziet een mens wie hij is. Daar dringt hem de Geest *af* te zien van zichzelf en nu eigenlijk te bidden. Dat is niet het gebed tot de een of andere God, noch ook tot de Godheid zo in het algemeen. Het is het gebed als *ant*-woord, wederwoord op het Woord. Bevend van verbazing over de Liefde Gods, die gans vervreemden in en door zijn lieve Zoon *heeft* bezocht, *heeft* verzoend, *heeft* thuisgehaald. Dit gebed is een gedicht dat betere dingen spreekt dan dat van de diepste dichter.

“Ga in uw *binnenkamer*” - hetzelfde wordt gezegd met deze woorden dat wij “onzelf mishagen, ons voor God verootmoedigen en onze reinigmaking en zaligheid *buiten* onszelven zoeken” (Dooptformulier).

Hebben wij het nu recht verstaan, dan weten wij dat ons allerbeste naar buiten gaan een weg naar binnen is, dat daarentegen de weg in de binnenkamer de weg is naar Buiten, uit de beklemming van ego en verleden, van zondigheid en braafheid, naar Buiten, in het Wijde van de goddelijke ontferming, naar Buiten, tot de Ontmoeting. Moeder kent ons niet, maar Vader zegt: “Ik heb u gekend van eeuwigheid en heb u getrokken met koorden der liefde”.¹³⁴

¹³³ Joh. 14: 2.

¹³⁴ Naar Jer. 31: 3.

En uit zijn binnenkamer treedt dan de mens *wederom* in de schone wereld. Van alle zijden wenken hem nu de dingen, de zuivere creaturen deel te nemen aan hun schuldeloos leven. Wij zoeken God niet in de natuur. Maar wij vinden daar iets van de glans van Zijn *profetie*. De wereldruimte, de helling van de hemelen in het avondlicht, die stil gedragen vlucht van de vogels weerklinken en weerglanzen de trillende echo van het Woord.

Wat is “binnen”? Wat is “buiten”? Zinneloze woorden zullen het zijn in het eeuwige leven. Ik in u en gij in Mij! En “de Wijsheid wederom spelende in de wereld van Gods aardrijk en Hare vermakenen zijn met de mensenkinderen”.¹³⁵ En door alle wezens reikt de éne Ruimte. Als God zal zijn alles in allen¹³⁶ en in alle dingen openbaar.

Naar Buiten dan! In de Ruimte!

Maar de poort is eng. Niet overal. Maar alleen in Christus Jezus. Daarom, om waarlijk buiten te komen... ga in uw binnenkamer!

De Eucharistie¹³⁷

“Ik ben het, die met u spreek.” Johannes 4: 26.

I

De Reformatie was niet een nieuwlichterij, maar een terugkeer tot het oude en eeuwige Evangelie. Zij was niet de stichting van een nieuwe, maar de hervorming van de oude kerk. Zij was niet een geloofshervorming en slechts zeer betrekkelijk een hervorming. En daarom moeten wij dienovereenkomstig de Reformatie vieren.

Ons dunkt, het kan niet anders dan vruchtbaar zijn voor het geestelijk leven van de gemeente, wanneer zij wat voor onze roomse medechristenen het middelpunt van de eredienst en de diepe kracht van het leven is, beter verstaan. Vruchtbaar reeds daarom omdat de vervreemding tussen de twee grote stromingen van de westerse christenheid sinds lang een verenging van het algemene denken heeft meegebracht en juist daardoor ook het eigen reformatorisch bezit weinig bewust wordt en de heerlijkheid van de gereformeerde, van de gelouterde en herstelde waarheid zo spaarzaamelijk wordt genoten. Want de felle antiroomsen zijn daarom nog lang niet warme belijders van de weldadigheden van Jezus Christus. Zij schijnen vaak geen ander doel te hebben dan de vervreemding tussen de kerken kunstmatig in het leven te houden.

Die vervreemding tussen rooms-katholicisme en protestantisme gaat bepaaldelijk in ons land zo ver dat lange tijd geen theoloog onzerzijds het de moeite waard vond op de geschilpunten in te gaan en dat de “leken”, de gewone leden van de gemeente, over en weer niets van elkaar verstonden. Is het ons niet overkomen dat een groep roomse

¹³⁵ Spr. 8: 31.

¹³⁶ 1 Cor. 15: 28.

¹³⁷ In vijf afleveringen verschenen in het *Haarlems Predikbeurtenblad*, november/december 1935. Eerder verschenen als ‘De Mis’ in *Predikbeurtenblad der Ned. Herv. Gemeente te Meppel*, nr. 32-35 1929.

studenten, jonge mensen dus die tijd hebben zich algemener te ontwikkelen en die met hun aandacht gericht moeten zijn op het volksleven waarvan zij later de leiders zullen wezen, openlijk verklaarden te menen dat protestanten mensen waren die niet aan wonderen geloofden en die het met de moraal niet zo nauw behoefden te nemen? Maar ook anderzijds, gebeurt het niet slag op slag dat protestanten in een roomse kerk verdwaald of van de Mis vernemende, met uitroepen als: “wat een poppenkast!”, “wat een potjeslatijn!”, “wat neem je daar nou van mee?”, “geloof jij nou dat de priesters zelf zoiets geloven?” enzovoort - gebeurt het niet telkens dat wij niet uitroepen als dezen onze grote onkunde aan de dag leggen en een liefdeloos vooroordeel als hoogste wijsheid uitkramen? Zulk een vervreemding moet ophouden. Zij is dwaas en niet te verantwoorden. Niet alleen zij die op de hereniging van de kerken uit zijn, maar ook zij die het protestants bewustzijn willen *sterken*, hebben het hoogste belang bij een oprechte vermeerdering van kennis aangaande het leven en bewegen van de andere kerk.

Omdat het “Sacrament van het altaar” nu eenmaal in het centrum van alle roomse denken, leven, bidden en werken staat, willen wij u een volgend maal zo eenvoudig mogelijk iets vertellen van de Mis, dat is de reeks gewijde handelingen en zangen die bij de viering van dit Sacrament gebruikelijk zijn, en van hun diepere zin.

Maar eerst dit: Waarom hangt voor de Roomse aan het “Sacrament van het altaar” *alles*? Deze vraag is volkomen evenwijdig met de vraag: waarom hangt voor ons *alles* aan de bediening van het Woord? Wie noch aan het ene noch aan het andere monarchische beginsel hecht, staat buiten de kerk en moest in het geheel niet meespreken over deze dingen, want hij verstaat niet de *ene bestaansvraag* van de kerk, haar ene zorg, haar centrale heerlijkheid, haar onvervreemdbaar geheim. Waarom hangt *of* aan het Sacrament *of* aan het Woord... *alles*? Omdat het erom *gaat* de Openbaring van God in Christus, eenmaal in de historie geschied¹³⁸, hier en nu, na zoveel eeuwen, te ontmoeten en te genieten en te verstaan met *dezelfde* volheid, hetzelfde gezag en dezelfde zekerheid als eeuwen geleden in het heilige land, in de lering der discipelen. Dat is het grondprobleem van de kerk: hoe wordt het verleden heilig *heden* voor ons mensen, die op geen wijze tijdgenoten van Jezus zijn of kunnen worden? Op die vraag heeft de Katholieke kerk geantwoord: Jezus is tegenwoordig in het Avondmaal krachtens de consecratie. De kerken van de Reformatie hebben geantwoord: Jezus is tegenwoordig in de Prediking door de werking van de Heilige Geest. Het Avondmaal wordt dan verstaan als voluit een “herhaling” van het Zoenoffer. Doch volkomen parallel daarmee is ook voor de Reformatoren de Prediking *voluit* een “herhaling” van de Openbaring.

Achter dit verschil ligt nadrukkelijk een menigte van historische, zielkundige, leerstellige verschilpunten, waarop wij hier onmogelijk kunnen ingaan. Maar ieder kan voelen welke dorst, wel verlangen drijft achter de liefde en trouw die miljoenen van onze medemensen eeuw in eeuw uit toebrengen aan het Sacrament van het altaar. Uit een wereld van bewogen vroomheid klinkt hier één stem: “Heer, geef ons Uw eigen woord, hier, om te

¹³⁸ Tekst heeft hier: geschiedt.

spreken over dit Wonder der wonderen. Het is zo hoog en zo diep en zo dichtbij toch en dagelijks, dat ons menselijk woord te gering is of te vol ontzag: Godmenselijke taal alleen vindt de klank voor dit Wonder. Spreekt het ons uit nu, gelijk Gij het toen, na de vermenigvuldiging der broden vol goddelijke durf hebt aangekondigd aan de weerbarstige massa: 'Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, die heeft het eeuwige leven' - en gelijk Gij, na de instelling, in enige vertrouwelijkheid, de grote liefdevrucht ervan hebt ontboezemd. Ontplooï ons, Heer, het wonder der Communie."

"Christus spreekt: Zo hebt gij Mij dan, mijn geliefde ziel, helemaal gelijk Ikzelf het gewenst had, hier ben Ik in het huis van uw lichaam, zo dicht en diep als geen Martha en geen Maria Mij ooit onthaalden in haar woon. Gelijk Ik haar bemind heb en Lazarus haar broeder, gelijk Ik naar de dochter van Jairus ben gegaan, die de doodslaap sliep, en naar Cana, waar men de bruiloft vierde, gelijk Ik stilstond bij de weduwe van Naïm en haar leed en Mij liet raken door de vrouw met de bloedloop, gelijk Ik de kinderen in mijn armen opnam om ze te zegenen en den rijken jongeling in de ogen zag en hem beminde, zo ben Ik nu hier, gelijk Ik de voeten wies aan de mijnen en de overspelige vrouw haar zonden vergaf, gelijk Ik lerende zat bij de put van Jacob en lichtend in de nacht voor Nicodemus' ogen, gelijk Ik weende over Jeruzalem, gelijk Ik mijn moeder u wegschonk op het kruis en doodging en het al voor u prijs gaf - zo ben Ik, glorieus nu, met mijn hele Hart en mijn hele Leven: helemaal voor u met mijn glorie!"

En dus staat er elders in dat boekje dat ik bedoel (Theophilus noemt zich de schrijver en de titel is: *Het grote Wonder der Communie*, uitgave van 'De Vlaamse Boekenhalle, Leuven'¹³⁹), dan staat daar dit tedere, dat de Christus spreekt. "Door zoveel wegen van wonderen, langs al de paden van mijn sterfelijk leven, langs de heirbanen mijner kerk en van al haar sacramenten heb Ik u gezocht tot deze stond der tijden, waar Ik u vinden zou in deze plaats des gebeds door deze huidige wemeling van mensen: zie hier ben Ik, want Ik heb u bemind gelijk geen vriend zijn vriend ooit liefhad en geen bruidegom zijn bruid: Ik ken u van alle eeuwen, want naar Mij en voor Mij zijt gij geschapen en, nu gij er zijt: zie hier ben Ik bij u en vóór u in het Sacrament van mijne Liefde... Dat is het geheim van mijn Avondmaal; daarom wil Ik met u en in u zijn, helemaal aan de feestdis der Liefde, waar de liefde zich voedt met Liefde..."

Stellig behoort tot het totaalbeeld van de rooms-katholieke kerk ook de casuïstiek en de kerkpolitiek, de ingewikkelde rechtspraak en nog ingewikkelder theologie, natuurlijk bestaat naast de Mis allerlei volksvroomheid en bijgeloof. Maar de laatste jaren is in vrijwel alle landen een "Liturgische Beweging" opgetreden, die de bron van haar kracht heeft in de orde van de Benedictijnen. Ook daarover kan ik hier niet uitweiden.

De bedoeling is om meer en meer alle godsvrucht te concentreren op het gelovig doorleven van de Mis alleen, om ook het volk in al zijn lagen waarlijk te doen deelnemen aan het goddelijk gebeuren, zoals het zich daar voltrekt. Deze concentratie is van het hoogste belang, want iemand die werkelijk in de grote en wijde gedachten van de katholieke liturgie

¹³⁹ Theophilus, *Het groote wonder der H. Communie*. Leuven: de Vlaamsche Boekenhalle, 1925.

leeft, die kan zich niet verlopen in werkheiligheid, kan niet verzinken in dogmatisch getwist noch ook in kerkelijke zelfgenoegzaamheid.

Men zou het ook zo kunnen zeggen: naarmate de liturgische Beweging veld wint, zal de rooms-katholieke kerk minder rooms en meer katholiek zijn, meer alle momenten van het oorspronkelijk christendom omvattend. Naar diezelfde mate zal het eindelijk na meer dan drie eeuwen mogelijk worden weer een zuiver front te krijgen tussen de oude en de nieuwe, reformatorische kerk. Daarmee zou zo heel veel gewonnen zijn. Nog geen eenheid, geen samensmelting, integendeel, maar een elkaar zien, elkaar verstaan, elkaar waarderen, bovenal een ridderlijk en vroom elkaar bestrijden, doch zo dat men weet waarover men het heeft en welke geestelijke goederen op het spel staan, zo dat al het bijwerk van de eeuwen wegvalt en de grote, bij uitnemendheid praktische vraag in het midden treedt: hoe wordt de historische Jezus ons, hier en nu, tegenwoordig? Om tussen deze twee antwoorden klaarlijk te kunnen kiezen: door het mysterie van de Mis of door het mysterie van het Woord. En dan aldus dat wij die naar Schrift, ervaring en bezinning niet anders kunnen dan kiezen voor het Woord, eindelijk verstaan dat daarmee dan gezegd is dat het Woord, formeel gesproken, precies zo centraal, alvervullend, bovenmenselijk, gezaghebbend, heerlijk, schoon voor ons moet zijn als voor de Roomse het heilig Sacrament van het altaar.

Dan, wanneer de fronten duidelijk tegenover elkander staan, zullen wij onder ons weer verstaan hoe Jezus Christus in de eredienst spreekt: hier is het geheim van het Woord, gij zoekt de Immanuel, *zie Ik ben het die met u spréék*. Ik wil met u en in u zijn, helemaal in deze gemeenschap van ik-en-gij, waar in Christus en wederwoord de liefde zich voedt met Liefde.

En hier is nu de plaats om te herinneren hoe de Hervormers zich langzaam maar zeker van de Mis hebben afgekeerd en door de weerstand geprikkeld zelfs gesproken hebben van “*vervloekte afgoderij*”. Daarin mag voor ons gevoel overdrijving zijn, er mag ook menig misverstand uit voortgekomen zijn, het ging hier voor hen toch om het allerhoogste en ze hebben er *alles* voor over gehad. Want dit was voor Luther en de zijnen de omgekeerde wereld: het wonder, omkleed met het *woord*, het woord ondergeschikt aan het wonder. Het *teken* het eigenlijke en de verkondiging een begeleidend verschijnsel. En dan natuurlijk het teken prijsgegeven aan de handen van de mensen.

Juist andersom moet het zijn in de gereinigde in zuivere vorm herstelde Eredienst. Alles moet ondergeschikt zijn aan het Woord. En over dat Woord kunnen wij mensen, wij priesters, wij geestelijken niet beschikken, dat blijft vrij, in Gods soevereine en genadige hand, als het *ware* wonder waarmee Hij en Hij alleen zegent overal waar het Hem behaagt. Al het oppervlakkig gepraat dat onder de tegenwoordige protestanten omgaat en waarover wij hierboven reeds spraken, de uitroepen: “*wat een poppenkast!*”, “*wat neem je daar nu van mee?*” enzovoort, de bloot verstandelijke redematies van ons, mensen van een eeuw die de huivering voor het wonder hebben verloren, zult ge bij de Hervormers niet vinden. De katholieke Eredienst was hier dierbaar, ze hadden er hun eerste indrukken van Gods heiligheid en van Zijn nabijheid aan te danken, ze hadden er hun dagelijks leven op gebouwd. We moeten telkens weer vragen: wat is het toch dat de goed roomse Luther

bewogen heeft al deze rijkdom prijs te geven om in ruil daarvoor de armoede van onze Eredienst in te ruilen? Arm is zij, niet alleen uitwendig door de soberheid van het kerkgebouw, het lied, enzovoort, maar ook innerlijk, tenzij het Woord zelf ons tot sacrament wordt en tot wonder der wonderen - en dan ja, dan wegen geen duizend missen op tegen één bediening van het goddelijke Woord.

Want niet *dit* was de bedoeling van de Reformatoren dat wij in plaats van een Eredienst, waarin een wonder zich voltrok van Godswege, in het vervolg zouden hebben een menselijke bijeenkomst waarin op geen wonder meer gewacht wordt. Zij kenden evengoed als de ernstigste bisschoppen en priesters het probleem van de kerk: hoe wordt wat zoveel eeuwen geleden in het heilige land geschiedde, ons hier tegenwoordig, hoe worden wij Jezus' tijdgenoten. Met deze ene, grote vraag hebben zij niet minder maar meer dan de mannen van de oude kerk geworsteld.

Zij hebben geweten dat het een waagstuk was hetgeen zij gingen ondernemen, toen zij de "omgekeerde wereld" omkeerden en het Woord weer zagen van wonderen omkleed, niet gelijk bij Rome het Wonder, door het woord omkleed.

Precies op die plaats waar in de middeleeuwen het Sacrament van het altaar stond, precies op die plaats, even goddelijk, even onschendbaar, even onafhankelijk van de menselijke meningen, staat bij ons de dienst van het Woord. Wij verwerpen het heilige ding. En dat is goed! Maar het is gevaarlijk, ja misdadig dit te doen en er niets voor in de plaats te stellen waardoor wij Jezus' tegenwoordigheid waarlijk kunnen beleven, waardoor wij zijn tijdgenoten worden. Is er dat bij ons? En voor zover het ons door Gods Genade bewaard bleef, eren wij het naar zijn waarde?

Het is niet onjuist, maar goedkoop en weinig doeltreffend te smalen op de preken in de roomse kerk. Dat is inderdaad tienderangs. Maar weet ge, het hindert daar niet, omdat de werkelijke nabijheid toch ligt in het Sacrament.

Daarom bedenken wij het wel, ja aan de ene kant verwerpt onze kerk de Mis, maar aan de andere zijde verheft zij, intensiveert zij, heiligt en verheerlijkt zij de *eucharistische* kracht van de prediking. *Enerzijds* dus zegt zij (Catechismus Zondag 30): "Het Avondmaal des Heren betuigt ons, dat wij volkomene vergeving van zonden hebben door de *enige* offerande van Jezus Christus die Hij zelf eenmaal aan het kruis volbracht heeft en dat wij door den Heiligen Geest Christus worden ingelijfd, die nu naar zijne menselijke natuur niet op de aarde, maar in de hemel is ter rechterhand Gods zijns Vaders, en daar van ons wil aangebeden zijn - maar de Mis leert, dat de levenden en de doden niet door het lijden van Christus vergeving der zonden hebben, tenzij dat Christus nog dagelijks voor hen door de mispriesters geofferd worde, en dat Christus lichamelijk onder de gestalte van brood en wijn is, en daarom ook *daarin* moet aangebeden worden, en alzo is de Mis in den grond niet anders dan een *verloochening* van de enige offerande en van het ene lijden Jesu Christi (en een vervloekte afgoderij)". Maar *anderzijds* leert onze kerk en vermaant ons (en zonder dit tweede heeft het eerste geen zin) te bedenken dat in de prediking de sleutelen van het hemelrijk de Dienaar zijn toevertrouwd en zegt (*Formulier tot bevestiging van de Dienaren des Woords*): "Geliefde christenen, ontvangt dan uwen Dienaar in den Here met alle blijdschap en houdt

de zodanigen in grote waarde. Gedenkt, dat *God zelf* u door hem aanspreekt en bidt (u te laten verzoenen met Hem). Neemt dan het woord aan, hetwelk hij volgens de Heilige Schrift zal verkondigen, *niet als der mensen woord*, maar (gelijk het waarlijk is) als Gods Woord... Dit doende zal het geschieden dat de vrede Gods zal komen in uwe huizen, en dat gijlieden die dezen aanneemt in den naam eens profeten, eens profeten loon zullen ontvangen, en door zijn woord in Christus gelovende, door Christus zult beërven het eeuwige leven.”

Ziet, het één is niet zonder het andere: de verwerping van de Mis is geen negatieve daad, maar een positieve, om ruimte te maken voor het volzalig geheim, voor het “verborgen Manna”, voor het “levende Brood”, dat wordt beheerd en uitgedeeld en geschonken door de eucharistische Koning. En hier blijft Hij waarlijk Koning en laat zich niet naar beneden commanderen, wanneer het ons belieft de bel te luiden¹⁴⁰. Hier staat Hij in het midden van onze vragen en aanvechtingen, bekleed met het Evangelie en zegt: “Ik ben het, die met u spreek!”

II

Het is alweer een tijdje geleden dat wij met u begonnen te spreken over de Eucharistie. Het was bij de herdenking van de Reformatie, en wij betoogden dat de kerk waar in generlei zin voor de Eucharistie plaats zou zijn opgehouden heeft kerk te zijn, dat Woord en Sacrament door de hervormers eucharistisch zijn gedacht, dat wil zeggen dat in de bediening van Woord en Sacrament de kerk handelt in het vertrouwen dat ten slotte niet zij, maar Jezus Christus zelf in waarachtige presentie de Handelende is. Verder dat juist vanuit dit vertrouwen deze bediening zelf een acte van aanbidding, een dankoffer wordt. Dit willen we gaarne nader ontwikkelen.

Wij zullen dan eerst zeer kort het verloop der Mis nagaan. Met “verloop” bedoelen wij, daar elke tijd van het kerkelijk jaar en schier elke dag veranderingen meebrengt in liederen en gebeden, het zogenaamd “gewone van de mis”, dat wat de kern vormt die in alle variaties terugkeert.

Als de priester aan de voet van het altaar komt, maakt hij daar de voorgeschreven eerbetuiging, tekent zich met het teken van het Kruis van het voorhoofd tot de borst en zegt: “In de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen.”

Dan begint hij met de handen voor de borst gevouwen te spreken (Ps. 43): “Nu zal ik opgaan tot Gods altaren”, en de dienaars antwoorden (namens de gemeente): “tot God, die mijne jeugd verblijdt”. Daarna bidt de priester samen met de dienaar de 43ste Psalm geheel, ook dus dat waarmee bij ons de Dienst zo geopend wordt: Zend, Heer, Uw licht en waarheid neder. Deze momenten vormen, als één geheel gezien, de rechte toeleiding en inleiding tot het heilig gebeuren.

Nu volgt de gemeenschappelijke schuldbekentenis, want voordat de voorganger opgaat tot “de heilige berg” is zulk een rouwmoedig spreken noodzakelijk. Eerst doet hij het zelf persoonlijk, diep neergebogen en zich driemaal op de borst kloppend: “o, mijn schuld, mijn schuld, mijn onmetelijke schuld!” Op dit zogenaamde *Confiteor* zeggen de dienaren: de

¹⁴⁰ Bedoeld is het belletje waarmee in de mis de consecratie wordt aangekondigd.

Almachtige zij u genadig, bergeve u uwe zonden en geleide u ten eeuwigen leven! - Amen!, zegt de priester.

Doch nu zal de gemeente zelf, als geheel en hoofd voor hoofd de schuldbekentenis hebben te spreken met hetzelfde geweldige, eenvoudige refrein: *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*.

En gelijk de dienaren *eerst* voor de priester om vergiffenis baden, zo bidt nu de priester met dezelfde woorden voor de dienaren en voor de gemeente. Zo sluit zich de kring.

En neergebogen gaat hij verder: Gij, o God, Gij zult ons opnieuw doen leven en Uw volk zal zich in U verheugen. En vervolgt: "de Here zij met u" en de gemeente roept: "en met uwen geest!" Zo zijn ze samen, priester en volk, voor het heilig Voorhangsel. De handen uitstrekking en daarna samenvouwend zegt hij met zeer duidelijke stem: *Oremus!* "Neem van ons af, Here, onze ongerechtigheden, opdat wij tot het Heilige der Heiligen met een zuiver gemoed mogen ingaan, door Christus, onzen Heer. Amen."

En nu begint eigenlijk pas de hoofddienst, ingeleid door de elke dag wisselende Bijbelspreuken die zingende gezegd worden (de zogenaamde *Introïtus*). Het *Kyrie eleison* wordt dan luid geroepen en driemaal herhaald, en dit vragen is reeds *zozeer* van de zekerheid van de verhoring vervuld dat het bijna onmerkbaar kan overgaan in het Gloria, dat, ook wanneer het (in de Hoogmis) door het koor gezongen wordt, tevens door de priester wordt gezegd.: "Ere zij God in den hoge en op aarde vrede aan de mensen die van goeden wille zijn". Dit hoort in *iedere* Mis, elke dag wordt de menswording van God, als openbaring van het heden, bezongen. Er kan in de kerk geen *vraag* zijn die niet reeds omvangen *is* en gedragen door het goddelijk antwoord van de Incarnatie.

Een vrij lange stilte teedt nu in, om de gedachten te zamelen voor het horen van de "Epistel", dat is van een gedeelte uit de apostolische brieven van het Nieuwe Testament. Koorzangen volgen nu, op en in de omtrek van de christelijke feestdagen, waarin de gevoelens worden uitgedrukt die door het geheimenis van het feest zijn ingegeven. Ze worden onderscheiden in vier verschillende soorten, namelijk *Graduale, Alleluia, Tractus* en *Sequentia*. Wij laten dit alles in dit verband rusten, het zou ons te zeer afleiden van de grote lijn.

Na de laatste koorzang draagt de dienaar het Evangelieboek, dat eerst op de rechterkant van het altaar stond, naar links. De gehele gemeente rijst op, want nu komt een van de hoogtepunten van de Eredienst. Vandaar ook dat de celebrant, de priester, de voorganger (of hoe men hem noemen wil) niet dadelijk het voorgeschreven gedeelte begint te lezen, maar eerst neerknielt en spreekt: "reinig mijn hart en mijn lippen, o God, die de lippen van den profeet Jesaja met de gloeiende kool gezuiverd hebt, het behage U mij door Uwe genade zo te reinigen, dat ik Uw heilig Evangelium op waardige wijze verkondige. Door Christus onzen Heer. Amen!" Dan gaat hij langzaam naar de plaats waar het boek staat opgesteld, tussen de kandelaren en - nog durft hij niet te beginnen - zegt, rechttop staande naar de gemeente: "de Heer zij met u" - en als het antwoord hem tegenruist: en met uwen geest", dan eerst zegt hij: bijvoorbeeld gedeelte van het Evangelie naar de beschrijving van den H. Lukas, en begint te lezen, terwijl in hetzelfde moment dat hij begint de dienaren nog

kort en luid roepen: Gloria tibi, Domine! Wanneer hij dan het Evangelie gelezen heeft, aangehoord door de staande schare, kust hij aan het eind de tekst en zegt: “per evangelica dicta deleantur nostra delicta!” (wat, om het woordspel na te volgen, zo vertaald zou kunnen worden: mocht het zo zijn dat door het *Woord* onze zonde werd *vermoord!*). Op dit punt van het verloop van de Mis is plaats ingeruimd voor de preek, die meestal een twintig minuten duurt over een tekst te kiezen uit het Evangeliegedeelte van de dag. Direct nadat de prediker “Amen” heeft gezegd, wordt de grote Geloofsbelijdenis (het Nicenum) gesproken, een uitgebreider in orthodoxe zin toegespitste van de zogenaamde Twaalf Artikelen, waarin onder andere beleden wordt: “en in één Heer Jezus Christus, den eniggeboren Zoon, uit den Vader vóór alle eeuwen geboren, God uit God en Licht uit Licht, waarachtige Godheid uit de waarachtige Godheid, geboren en niet geschapen, éénswezens met den Vader, door welken alle dingen zijn” - “en in den Heiligen Geest, den Heer en Levensmaker, die van den Vader en van den Zoon uitgaat, die met den Vader en met den Zoon samen aanbeden en mede-verheerlijkt wordt, die éénmaal door de Profeten gesproken heeft” - “Ik belijd één doopsel tot vergiffenis der zonden - en ik verwacht de verrijzenis der doden. En het eeuwige leven. Amen.”

Nu komt de “Offerande”. Als het Avondmaalsbrood op de pateen, de heilige schaal ligt en het water in de wijnelk is bijgemengd, zegt de priester: “O God, die de waardigheid der menselijke natuur op een wonderbare wijze geschapen en op een nog meer wonderbare wijze hersteld hebt: laat ons door het geheim van dit water en deze wijn deelachtig worden aan de Godheid van Hem, die zich neergebogen heeft om aan onze mensheid deelachtig te worden: Jezus Christus, uw Zoon, onze Heer, die met U en den Heiligen Geest, één enig God, leeft en regeert in alle eeuwigheid. Amen.”

En hij neemt de kelk en heft die op, zeggende: “wij offeren U, Heer, de kelk des heils op en smeken Uwe goedertierenheid, dat hij voor het aanschijn Uwer goddelijke Majesteit tot ons heil en dat der gehele wereld, in geur van zoetheid opstijge.”

En na de bewieroking van het altaar, zinnebeeld van de aanbidding van de gemeente, terwijl hij het wierookvat aan de dienaar teruggeeft, zegt hij: Ontsteke de Heer in ons het vuur Zijner minne en de vlam der eeuwige liefde. Amen.

Dan - en dat is uiterst merkwaardig: vóór de voltrekking van de heilige handeling - komt het grote danklied van de gemeente. *Sursum corda!* roept de priester en het antwoord klinkt: Ja, wij heffen ze tot den Heer ..., en de priester, met meeslepemde stemverheffing: “waarlijk, recht is het en billijk, redelijk en heilzaam, dat wij U te allen tijde dank zeggen. Heilige Heer, Vader almachtig, eeuwige God: door Christus onzen Heer. Door Wien de engelen Uwe Majesteit loven, de Heerschappijen aanbidden, de Machten met eerbiedige vreze vereren, en de Hemelen en de Krachten der hemelen en de gelukzalige Serafijnen ze met eenparig gejubel vieren - o, dat het U behage met hun zang mede onze stemmen aan te nemen, dat smeken wij in deemoedig belijden, zeggende (en nu komt het zogenaamde *Sanctus*): Heilig, Heilig, Heilig is de Heer der Heerscharen, de ganse aarde is vol van Uwe heerlijkheid. Hosanna in den hoge, en gezegd is Hij, die komt in den Naam des Heren. Hosanna in den hoge.”

Het grote ogenblik van de “consecratie” is nu genaderd. De priester neemt het brood, de hostie, en bidt: wij smeken, o God, maak dat deze offerande in alles gezegend, wettig, geldig, waardig en welgevallig weze, opdat zij voor ons het Lichaam en Bloed worde van Uw allerliefsten Zoon, die daags voor Zijn lijden het brood nam, en als Hij gedankt had, brak Hij het, en gaf het aan Zijn jongeren, zeggende: “Neemt, eet, want (de priester spreekt in stilte de grote woorden uit en onder het uitspreken daarvan wordt het Wonder geacht te geschieden) - dit is Mijn Lichaam” - onmiddellijk na deze woorden knielt hij neer en aanbidt Jezus, die hier in broodsgedaante schuilgaat,, om straks werkelijk woning te maken in lichaam en ziel van de gelovigen. Terwijl de voorganger knielt, luidt een der dienaren de altaarschel en al het volk knielt neer - ook de torenklok slaat driemaal - terwijl na een kleine stilte de heilige hostie boven de gebogen hoofden geheven wordt, ten teken: aanschouwt de alverzoenende Tegenwoordigheid. Dit ogenblik is door talloze ontroerden bezongen: Guido Gezelle zegt van een wezenlijk aanverwant moment: de zegening met de monstrans na “het Lof”:

Klinkt en rinkelt de heldere belle,
klinkt de klinkerende altaarschelle
...
Slaat het wentelend orgelspel
drukt de dreunende terden fel,
doet de bronzene monden spreken
dat de daverende ruiten breken,
dat de kerke vol klanken komt
en van zwellende zangen dromt,
buigt met biddende hoofden neder,
klopt en klopt op uw herten weder
buigt en bidt en klopt en ziet
naar den grond, in den hemel niet...
buigt: onkundigen, buigt geleerden,
buigt, vernederden, buigt, vereerden:
Gód is daar! Hij rijst, Hij daalt,
en zijn goudene krone straalt,
weg end weder voor die schouwen
en zijn ogen op durft houwen
kruisgewijs, ende... God is daar,
Jezus, God en mens voorwaar,
God, met lichaam, ziel en leven,
God, voor wien al de engelen beven,
liggende rondom 't altaar:
buigt u buigt u... God is daar.¹⁴¹

¹⁴¹ Guido Gezelle: ‘God is daar’, gedateerd 28 maart 1859. In: *Guido Gezelle’s Dichtwerken II*. Amsterdam: L.J. Veen’s Uitgeversmaatschappij 1950, 411.

Wat is dat? Een heidens *mysterium*? Witte magie? Kan men hier met enig recht spreken van “afgoderij”? Maar er is toch geen *andere* God bedoeld dan die de gehele kerk belijdt? Is het dan overtreding van het tweede gebod: gij zult u geen beeld? Maar er is immers in generlei zin een beeld? - er is een presentie, een aanwezigheid en die is *verborgen*, onder de tekenen.

*Adoro te devote, latens Deitas
quae sub his figuris vere latitas*¹⁴²

zo begint de sacramentshymne van Thomas Aquinas (ik aanbid U in deemoedigheid, *verborgen* Godheid, die onder deze tekenen waarlijk *schuilgaat*). Wat heeft de Reformatie er dan tegen? Daarover spreken wij elkander een volgende keer nader.

III

Wij brengen nu eerst onze korte beschrijving van het verloop van de Mis ten einde. Bij de geheimzinnige woorden: “dit *is* Mijn lichaam” had de grote verandering plaats. Daarna neemt de priester de kelk, heft hem op en spreekt: “insgelijks na het Avondmaal nam Hij deze heerlijke kelk in Zijn heilige, aanbidlijke handen, zeide dank en gaf hem aan Zijn jongeren, zeggende: Drinkt allen daaruit, want dit *is* (O! geheim van het geloof) het bloed van het Nieuwe en Eeuwige Testament, dat voor u en voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden.” Hierna zet hij de kelk neer op de altaartafel en zegt: “zo dikwijls als gij dit doen zult, doet het tot Mijne gedachtenis.” Neergeknield aanbidt hij dan, staat op, toont de kelk aan het volk, zet hem vervolgens neer, dekt hem en neerknielend aanbidt hij nogmaals.

Nu komt een gebed dat ongeveer zo luidt: “wij, Uwe dienaren, offeren met Uw geheiligd volk, gedenkende aan het heilig lijden, alsmede aan de Verrijzenis, onzes Heren, aan Uwe aanbidlijke majesteit, *uit* uw eigen giften en gaven offeren wij, een zuivere offerande, een heilige offerande, een onbevleete offerande, het heilig brood des eeuwigen Levens en de kelk der altijd durende Zaligheid. Gewaardig U met een genadige blik neder te zien op deze offerande en ze te aanvaarden, gelijk Gij hebt willen aanvaarden de giften van Uw dienaar, den rechtvaardigen Abel en het offer van onzen aartsvader Abraham en hetgeen Uw hogepriester Melchizedek U opgedragen heeft - opdat wij allen, die door de deelneming aan dit offer het allerheiligst Lichaam en Bloed van Uw Zoon zullen nuttigen, met alle hemelse zegeningen en genaden vervuld worden. Door denzelfden Christus onzen Heer. Amen.” Het slot van de Canon (en het “gewone van de Mis”) is een plechtige lofspraak op het drievuldig Wezen en met name op de Zoon: “door Wien Gij, Here, al dit goede steeds volbrengt (bij de woorden “al dit goede” zegent de priester driemaal hostie en kelk), al dit goede steeds heiligt, levend maakt, zegent en ons allen meedeelt. Door Hem en in Hem geworden aan U, God Vader almachtig, in de eenheid van den Heiligen Geest alle eer en verheerlijking” - bij deze laatste woorden heft de priester de kelk een weinig omhoog, knielt voor het laatst, staat op en zegt met luide stem: *per omnia saecula saeculorum*, amen.

¹⁴² Miskotte of de kopiist schrijft *qui* in plaats van *quae*.

Dit is het verloop van het "gewone van de Mis". De eigenlijke zin van dit alles komt pas uit in het werkelijke eten van het heilig brood. Dit wordt communie (= gemeenschap, namelijk met Jezus en de Zijnen) genoemd.

Wie aan de communie niet deelneemt, heeft geen volkomen deel aan de vruchten der offerande in de Mis gebracht. Op het naderen tot de communiebank wordt de gemeente echter voorbereid door gebeden, die de wederzijdse liefde moeten ontvonken. "Laten wij bidden: door heilzame voorschriften aangemaand en door goddelijke lering onderwezen durven wij zeggen: "Onze Vader, die in de hemelen zijt", en nu ontvangt in het verband van de liturgie juist de vierde bede bijzondere nadruk: "geef ons heden ons dagelijks brood", want het sacrament behoort ons te zijn de ware teerkost op de levensweg.

Dan volgt een gebed waarin de laatste vraag: "verlos ons van den boze" wordt ontwikkeld en als een brede stroom naar de aanstaande verhoring (want de verhoring is in dit geval mede in de communie besloten, indien zij met de "vereiste gesteltenis" ontvangen wordt) zich strekt: verlos ons van alle verleden, tegenwoordig en toekomstig kwaad..., opdat wij, door de bijstand van Uwe barmhartigheid geholpen, altijd van zonden vrij en tegen alle verwarring beveiligd mogen zijn.

De priester breekt de hostie, hij laat het kleine deel in de kelk vallen, knielt en zegt het "Agnus Dei": "Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt, ontferm U onzer." - "Heer Jezus, Heer Jezus, die tot Uwe apostelen gezegd hebt: vrede laat Ik u, Mijne vrede geef ik u, geef niet acht op mijn zonden, maar op het geloof Uwer kerk."

De priester communiceert eerst alleen, hij roept "het hemels Brood zal ik nemen en de Naam des Heren aanroepen", dan, in zijn knielende houding, zegt hij driemaal die geweldig ontroerende woorden: "*Domine, non sum dignus...* dat Gij onder mijn dak zoudt inkomen, maar spreekt alleenlijk één woord en mijn ziel zal gezond worden."

"Het lichaam van onzen Heer Jezus Christus beware mijne ziel ten eeuwigen leven. Amen."

En hij eet, terwijl hij, met de handen gevouwen, een ogenblik blijft staan in overweging van het Heilig Sacrament. Daarna verzamelt hij de overblijfselen van de hostie, zuivert de pateen en zegt intussen (Ps. 116): "Wat zal ik den Here vergelden voor al Zijne weldaden aan mij bewezen? Ik zal de beker der verlossing opnemen, ik zal wandelen voor het aangezicht des Heren in de landen der levenden."

Daarna nuttigt de priester het heilig bloed. En zegt (dankzegging én overgang tot de communie van de gemeente): "Heer, geef dat wij met een zuiver hart ontvangen wat wij met de mond genuttigd hebben, en moge het van een gave, die wij in de tijd ontvangen, ons een geneesmiddel worden voor de eeuwigheid."

Nu komen de gelovigen naar de communiebank geschreden, ieder voor zich, of samen zeggen zij het *Confiteor*, en ook de gelovigen zeggen: "Heer, ik ben het niet waardig..." en zij horen de priester betuigen: "Het lichaam van onzen Heer Jezus Christus beware uw ziel ten eeuwigen leven."

Dan volgt de Zegen. Na de zegen leest de priester aan de Evangeliekant van het altaar staande met gevouwen handen, terwijl een van de dienaren roept: "Roem zij U, o Heer!, het begin van het Johannes-evangelie: "In den beginne was het Woord en het Woord was bij

God en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Daarin was het leven en het leven was het licht der mensen!”, en dit staande, maar bij de woorden: “en het Woord is vlees geworden” knielt hij weer en, opstaande, gaat hij met luid jubelende stem voort: “en Het heeft *onder ons gewoond* en wij hebben Zijne heerlijkheid aanschouwd, een heerlijkheid als des Eéngelboren van den Vader, vol van genade en waarheid.”

Hier is dus zeer duidelijk en aangrijpend uitgedrukt dat de Openbaring van God in Jezus Christus over de eeuwen heen, zich nu in het heilig sacrament voor de gelovigen *voluit* heeft herhaald.

Soms wordt nog een afzonderlijke dankzegging gezongen, namelijk de lofzang van de drie jongelingen in de vurige oven (volgens het apocriefe Daniëlboek 3: 57-88) of ook wel Psalm 150.

Aanbevolen wordt de eerbiedwaardige gebeden te bidden: 1 van Thomas Aquinas, 2 van Bonaventura, en 3 de hymne van Thomas Aquinas: *Adoro te devote, latens Deitas*, welke lied misschien zó bij benadering vertaald kan worden (noodzakelijk zwak, vooral als men in de vertaling wil trachten het rijm te behouden):

Ik aanbid U, Godheid in verborgen staat,
Die in broodsgedaante waarlijk schuil hier gaat.
Heel mijn hart deemoedig U zijn hulde reikt,
Daar het U beschouwend t’enenmaal bezwijkt.
Smaak, gezicht en tastzin, ’t wordt hier al misleid,
Door ’t gehoor alleen maar heb ik zekerheid.

...

Aan het kruis verborgt Gij slechts Uw goddelijkheid,
Hier verbergt Gij tevens Uwe menselijkheid,
Beide toch gelovend, jub’lend: het is zo wáár!
Vraag ik wat eens vroeg de Goede Moordenaar.

...

’k Zie niet, zoals Thomas, Uwe wonden wijd,
Maar dat Gij mijn God zijt, *niet* Hem *ik* belijd.

...

Teken der herdenking van des Heren dood,
Levend en voor ’t mensdom levendmakend brood,
Geef mijn geest te leven van U, om, mijn God,
U altijd te hebben als mijn heilgenot.

...

Pelikaan¹⁴³ der zielen, Here Jezus zoet,
Reinig mij, onreine, door uw god’lijk bloed,
Waarvan reeds één druppel ’t hele mensenrijk

¹⁴³ De pelikaan is een oudchristelijk symbool voor Christus, omdat beweerd werd dat de moederpelikaan haar jongen soms voedt met haar eigen bloed. In de Vulgaatversie van Psalm 101: 7 (SV Psalm 102: 7) staat het woord *pellicanus*, in de Statenvertaling weergegeven met ‘roerdomp’.

Zuiv'ren kan, bevrijden van der zonden slijk.
Jezus, dien 'k gesluierd nu beschouwen moet,
Geef, zo bid ik, hierna wat mij dorsten doet.
Dat, ontsluierd 't Aanschijn, ik U ziende altijd,
Zalig zij bij 't zicht van Uwe heerlijkheid.

IV

Wat wij de beide vorige malen zagen, was niets dan een gebrekkige weergave van het gewone van de Mis, in werkelijkheid is dit alles oneindig rijker, vooral omdat de gang van het kerkelijk jaar zulk een overvloed van diepzinnige en verheffende handelingen medebrengt. Het is bijvoorbeeld in de tijd vóór Kerstmis heel anders dan vóór Pasen, ja, het is ten slotte elke dag anders. Wij kunnen er niet aan denken daarover nu verder te vertellen. En nog veel minder zou het vruchtbaar zijn hier met kritiek in te zetten. Wij wilden *leren* en zien hoe weinig wij weten, betweters blijven altijd in hun eigen kringetje ronddraaien. Alleen zij dit naar voren gebracht, omdat zovelen het niet weten of weer vergeten: de heilige kunst de *Schrift* te gebruiken, is in de misliturgie beoefend als bijkans nergens elders. Altijd het passende Schriftgedeelte, voor elke tijd van het jaar te vinden, Oud en Nieuw Testament elkaar te doen aanvullen, het gedeelte van de apostolische brief en het gedeelte van het Evangelie steeds in harmonie te brengen en alle gedachten van de gedenkdag als in één akkoord te omgrijpen, het is hier nagestreefd en vaak volkomen bereikt. Dat is wat *anders* dan kritiek, wij kunnen niet anders dan in de eerste plaats bewonderen en prijzen.

In kringen waarin men van geslacht tot geslacht met de Bijbel geleefd heeft en waar men genoeg bittere ervaringen heeft van het spel met loze teksten, spreekt men vaak van de noodzaak: "Schrift met Schrift te vergelijken". Welnu, dit vereist een wijsheid die door de enkeling en door een betrekkelijk beperkte groep niet gemakkelijk veroverd worden kan, dit is feitelijk een werk van eeuwen, bezonken denken, fijn overleg, de ervaring van duizenden diensten in kathedralen en kapellen, Schriftkennis en kennis van de volksziel moeten samenwerken om zo iets tot stand te brengen als het "*Missale Romanum*" (het Roomse misboek). Voor ons allen is hier een voorbeeld van de door de gereformeerde vaders zo hoog geprezen kunst: "Schrift met Schrift te vergelijken". Ook in de roomse kerk is plaats voor het gezag, de wijsheid en de leiding der Heilige Schrift. En dat bepaalt mede haar bestand en haar veerkracht. Waarlijk, niet de schone kleuren van de gewaden en het ruisen van de zangen zijn in staat het godsdienstig hart, eeuw in eeuw uit, te boeien: het *wonder* dat daar geschiedt, trekt de harten en daarbenevens het woord Gods waarmee het wonder is omkleed.

Maar - men wordt ongeduldig - nu wordt het toch eindelijk tijd om eens hartige dingen te zeggen tegen de Mis! Wij hebben er reeds iets van gezegd in ons eerste artikel, en ook dit keer, ondanks uw begrijpelijke ongeduld, willen wij nog niet verder gaan dan we toen hebben gedaan. Ge herinnert u wat we toen voordroegen.

Dit was voor Luther en de zijnen de omgekeerde wereld: het woord ondergeschikt aan het wonder. Hier ontdekten zij een *deformatie*, die moest worden opgeheven door *reformatie*.

Juist andersom moest het zijn in de gereinigde, in zuivere vorm herstelde Eredienst. Alles moet ondergeschikt zijn aan het Woord. En het Woord is *vrij*, aan geen ding, geen ceremonie, geen vorm gebonden.

Maar, ge verstaat wel waarom wij aarzelen de reformatorische kritiek al te grif uit te werken? Omdat wij vrezen dat men dan weer, ontijdig gerustgesteld, in de overtuiging dat het met de Mis volkomen mis is, zal overgaan tot de orde van de dag. En dan zouden wij de lering niet gehoord hebben die ons protestanten zo zeer van node is: namelijk dat een kerkdienst zonder eucharistisch karakter terugzinkt tot het peil van een menselijke vergadering, die de *substantie* van de kerk mist.

Want niet *dit* was de bedoeling van de Reformatoren dat wij in plaats van een Eredienst waarin een wonder zich voltrok van Godswege, in het vervolg zouden hebben een menselijke bijeenkomst waarin op geen wonder meer gewacht wordt. Zij kenden zeer goed het probleem van de kerk: hoe wordt wat zoveel eeuwen geleden in het heilige land geschiedde, ons hier tegenwoordig, hoe worden wij Jezus' tijdgenoten en met Hem verenigd?

Daarom zijn al degenen die deze dingen niet inzien en er geen behoefte aan hebben geen kinderen van de Reformatie te achten, maar zonen van de "Dwepers", die door de Hervormers zo hevig zijn bestreden. Men vergeet altijd weer dat de Reformatie niet slechts op één front, maar op twee fronten tegelijk strijdt: enerzijds tegen de Middeleeuwse kerk, anderzijds tegen de humanisten en geestdrijvers, die aan Woord en Sacrament *voorbij*, onmiddellijk willen opstijgen in het geestelijk rijk van de innerlijkheid, die het geloof verstaan als een menselijk bezit, een menselijke eigenschap. De Reformatoren hebben wel geweten dat ze een hoog spel speelden en dat hun eigen gang was als op een bergkam tussen twee afgronden - en dat menig mens door hen uitgeleid uit Rome's diensthuis zou vervallen in de woestijn van zijn hoogmoedige vrijheid, zou verdolen in de zelfgenoegzame eenzaamheid van het innerlijk licht.

Zij hebben geweten dat het een waagstuk was hetgeen zij gingen ondernemen, toen zij de omgekeerde wereld omkeerden en het Woord weer zagen van wonderen omkleed, niet gelijk bij Rome het Wonder door het woord omkleed. Het heilig ding, al gaat er nog zoveel van uit, al is het voor tallozen een troost, blijft een ding, en God wil met ons spreken van hart tot hart, als tussen ik en gij, via de Geest, door het Woord. Maar er is te vrezen dat de bevrijden én het sacramentele ding én het sacramentele woord zullen prijsgeven. Doch hún als Hervormers was opgedragen, ziende het gebod, blind in de uitkomst, tot elke prijs deze *omkering* teweeg te brengen.

Toen zij dat hadden verstaan, hebben zij die gevaarlijke weg ingeslagen en hebben ook de kwade kansen van deze keuze op de koop toe genomen. De twistingen van de verstandelijkheid, de dorheid van de levenloze herhaling van de Schriftwoorden, de inmenging van de menigte in vragen die haar te hoog zijn, de dwingelandij van de toevallige meerderheid, de vervreemding van de velen die iets tastbaarders nodig hebben voor hun gemoed, de verwildering van het individualisme, alle kwade kansen die voor Rome in deze gevaarlijke vorm niet bestaan, de Hervormers hebben ze aanvaard. Deze ontzetting van de

mogelijke gevolgen heeft hen wel vaak doen deinzen en Luther met name was in de laatste jaren van zijn leven de vertwijfeling nabij, hij heeft toen onder andere gezegd: “wanneer ik weer de reformatie ter hand zou moeten nemen, gelijk nu dertig jaar geleden, dan zou ik nu wel wachten er weer de grote hoop in te betrekken, ik zou het deze en gene die er rijp voor is, in het oor fluisteren dat het Woord alleen het doet, en de anderen zou ik eenvoudig naar de Mis laten gaan.”

Wat zat daarachter? Dit: de “dweperij” had zozeer alle geesten aangetast dat het volgens Luther het *mindere* kwaad was naar de Mis te gaan, maar het *meerdere* te gaan naar een “kerk”, gemeente, kring waar men met reden niets verwachten kan dan een onder-ons van gelukzalige bezitters. En laat ons nu - hoe verschrikkelijk het zij - ons bedwingen en heel nuchter constateren dat een zeer aanmerkelijk deel van het Nederlandse protestantisme daarin verloopt en daarin doodloopt. Vandaag de dag wreekt het zich dat het moderne protestantisme de eucharistie heeft veracht, de eenzaamheid van de moderne ziel (en de krampachtige reactie daartegen in het nationaalsocialisme) is daarvan het onmiddellijk gevolg. Welk een verantwoordelijkheid is daarmee op de trouw gebleven gemeente en vooral ook op de prediker gelegd. Zij beseffen dat zij, voor zover mensen dat vermogen, opnieuw ruim baan hebben te maken voor het geloof in de eucharistische kracht van de bediening van het Woord.

Precies op de plaats waar in de Middeleeuwen het Sacrament van het altaar stond, precies op die plaats, even goddelijk, even onschendbaar, even onafhankelijk van de menselijke meningen en de menselijke stemmingen staat bij ons de dienst van het Woord. Het eigenlijke verschil met de oude kerk ligt hierin dat daar het wonder *per se* geschiedt, terwijl bij ons het Woord geschiedt, waar en wanneer het Gode *belieft*. Zuiver kerkelijk besef is intussen niet mogelijk als niet *geloofd* wordt dat, dwars tegen alle menselijke willekeur in, het Lichaam van Christus zich handhaaft, als de objectieve bezegeling van Gods Verbond niet blijft gelden, als het Woord niet gekend wordt boven alle mensenwoorden uit én als het *ware* geheim.

Waarom gaat het gezeur over Rome’s macht nog maar steeds door? Er zijn zoveel wereldmachten, die even boos en bozer zijn dan de wereldlijke macht van deze massakerk. Maar haar geestelijke macht hebben wij niet te vrezen, als wij zelf maar goed gereformeerd zijn. Een echt kind van de reformatie wordt niet rooms, ge kunt het ook in de werkelijkheid constateren: de overgangen zijn steeds uit liberalen, vrijzinnigen, remonstranten, slapethische kring. Een gereformeerd man wordt niet rooms. Maar waar de oefening van de vaders wordt prijsgegeven of al te lang alleen maar een erfenis *bleef*, ja daar gaat het doervloeiën. En daar kunnen wij dezulken van harte gelukwensen als zij langs deze weg op eerlijke wijze een weg vinden naar de eucharistische beleving.

Zie, dat is het wat de Roomse kerk sterk maakt, laat ons toch niet geloven dat de kracht van die kerk gelegen zou zijn in de priesteracht, in de vaak geschilderde helleangsten, in de schoonheid van haar Eredienst of in de slimheid van haar politiek. Met dit alles houdt men niet eeuw in eeuw uit de volkeren onder zijn beslag. De kracht van het Katholicisme ligt hierin dat de geestelijke dingen daar onttrokken zijn aan de persoonlijke willekeur, dat de

Eredienst centraal is en dat daarin gevonden wordt de waarachtige tegenwoordigheid Christi. En dat kan omdat het Sacrament van het altaar in het midden staat, waardoor voor het besef van alle standen en alle karakters telkendage vernieuwd wordt dat het Woord is vlees geworden en onder ons woont.

Men mag verder zijn en denken wat men wil, maar daar dwars doorheen handhaaft zich met bovenpersoonlijke gelding het eucharistisch gebeuren. Daarom is hier, althans formeel, te beleven wat kerk *is*. En al wat *kerk* is wankelt niet, blijft in kleiner of groter formaat staan. Aan de kerk is altijd een hoge geestelijke zakelijkheid eigen.

Daar leeft het besef dat men het hele paddenstoelenrijk van de private meningen moet laten voor wat het is, dat men de gedachten en gevoelens van deze of gene vooral niet gewichtig nemen moet, maar zien op *Gods* Openbaring, *Gods* daad, op alles wat onafhankelijk van de instemming van de vromen *bestaat*, wat van Godswege gebeurt, wat voor Hem geldt en als zodanig ons heil beduidt, wat over de breedte van de aarde gelijkelijk zich voltrekt, van *God* uit.

“Dits d’offerhande alleen,
die d’eeuwen zal verduuren,
En niet gebonden staat
Aan stam en plaats en muren.”

zong onze Vondel¹⁴⁴ die, moe van al het protestants getwist, tot de katholieke kerk terugkeerde. Dit mogen wij ons wel terdege aantrekken, al geldt ook van hem dat hij het geheim van de reformatie, ook in zijn protestantse tijd, nimmer recht heeft verstaan. De oorspronkelijke Reformatie wilde vasthouden aan het geloof in de eenheid, de heiligheid, de algemeenheid van de kerk. Hoog boven mensen en hun klein bestaan gaat het levende gezag van wat de eeuwen uit het Woord hebben verstaan. En nochtans is dit gezag geen volstrekt gezag, omdat het begrensd wordt door het Gezag van het Woord zelf, dat heden geschiedt, hier en nu, in de vergadering van de gemeente. De protestantse kerken zijn ziek, omdat zij de enkeling, zijn behoefte, zijn stemming, zijn mening veel te gewichtig nemen, omdat zij de prediker als particuliere persoon een gezag overdragen dat hem niet toekomt, en dat hij niet dragen kan, daarentegen recht-van-gezag *onthouden* aan Dogma en Belijdenis. Bovenal zijn ze ziek, omdat zij het *autoriteits* karakter van de levende verkondiging van het Woord veelzins vergeten hebben.

Zo zitten we in de zeer interessante, zeer geanimeerde, maar volkomen onvruchtbare pogingen van velen: kerkje te spelen, waar nochtans in de kerk *van God* niet *geloofd* wordt. En zo roepen we wee en ach over de afval, over de hang naar de sekte, over de slapheid en geesteloosheid enzovoort. De kleine en nog kleinere kant van deze dingen in de werkelijkheid (die in het *Amusantje*¹⁴⁵ thuishoort en tegelijk in een tragedie) kan een ieder die nadenkt niet anders dan droevig stemmen.

¹⁴⁴ Joost van den Vondel in *Bespiegelingen van Godt en godtsdienst*, boek V, ‘Van godtsdienst in ’t byzonder’ (1662).

¹⁴⁵ *Het Amusante Weekblad* (1922-1951) werd in de jaren dertig ook wel ‘t *Amusantje* genoemd.

In het klein gezien is het *komisch* hoe *deze* “bedankt” voor de kerk om de hoofdelijke omslag, en *die* omdat hij niet bezocht werd, hoe *daar* iemand is die maar niet komt, omdat hij het met dit of dat niet *eens* is, en *ginder* iemand die zich thuis sticht aan de radio - dit is alles komisch (al kan er zich een enkel maal een afkeer voordoen, die dodelijke ernst is), maar in het groot gezien, over ons hele volk gerekend, maken al die komische privaatmeningen en privaatbehoefte een zeer *tragische* indruk, “want zij dwalen allen als waren zij schapen die geen Herder hebben.”¹⁴⁶

Daarom stromen de mensen naar de Mis, omdat daar geen menselijke, begrijpelijke, betrekkelijke meningen te horen zijn, omdat daar de onbegrijpelijke God beleefd wordt als iets dat buiten ons is en bij ons komt inwonen.

En dan nu eindelijk keren wij het blaadje *om* - nadat we hopelijk ons heilzaam hebben laten verontrusten! - en vragen: God “als iets” ..., als *onpersoonlijke* kracht, *onpersoonlijk* mysterie, hoe kan dat? En dit “iets” gereikt door “iemand”, die op onmisbare wijze Hem vertegenwoordigt, hoe kan dat? Is dat nog wel God gelijk Hij zich in Zijn woord geopenbaard heeft?

V

Er is een hele zwerm bezwaren in te brengen tegen de wijze waarop in de roomse kerk het Avondmaal des Heren gevierd wordt. Uitlegkundige en dogmatische vragen, die iedere apologeet telkens weer veel te doen geven. Vanouds heeft men al gevraagd hoe het mogelijk is dat men de woorden “dit *is* mijn lichaam” door Jezus bij de inzetten van het Avondmaal gesproken, letterlijk nemen kan, waar Jezus immers zelf op dat ogenblik in levende lijve tegenwoordig was. Het kan ook aan geen twijfel onderhevig zijn of het woord “is”, waaraan de roomse leer zo letterlijk gewicht hecht, werd door Jezus, die Aramees sprak, in het geheel niet uitgesproken en de zin is dus volkomen parallel met Genesis 17: 13, Ezechiël 5: 5, Lukas 12: 1, Galaten 4: 24, 1 Corinthiërs 10: 4, Hebreeën 10: 28. Op al deze plaatsen is het onmogelijk het werkwoord “zijn” letterlijk te nemen. En vanouds heeft men erop gewezen dat de eucharistie in roomse zin van alle sacramenten is onderscheiden, omdat de formule die hierbij gesproken wordt niet tot de mens zich richt, maar tot het element, in dit geval het brood.

Verder, dat de onderscheiding van misoffer en communie het sacrament als sacrament splitst, wat weer samenhangt met de vervanging van de tafel des Heren door het altaar, omdat men het volbrachte werk van het nieuwe verbond niet recht meer verstond, de vergadering van de gemeente werd weer als onder het oude verbond een tempel, de dienaar een priester, het Avondmaal een slachtoffer en daarom de tafel een altaar. Bovendien is er ettelijke malen op gewezen dat een lichamelijke tegenwoordigheid van Christus naar zijn menselijke natuur in het Avondmaal, op tienduizenden verschillende altaren, in elk deeltje van het brood en in elke druppel van de wijn, een eindeloze vermenigvuldiging van Zijn menselijke natuur zou inhouden, welke in flagrante strijd is niet alleen met de Hemelvaart, maar ook met de klaarblijkelijke bedoeling van de inzetten van het Avondmaal zelf. Het is toch

¹⁴⁶ Mk. 6: 34.

duidelijk dat de Here Jezus juist daarom het Avondmaal inzet tot Zijn gedachtenis omdat hij naar Zijn menselijke natuur heengaat en straks op generlei wijze lichamelijk bij zijn jongeren zal zijn (vgl. Matth. 26: 11). Verder is het onttrekken van de beker aan de leken een fatale consequentie, want afgezien van alle andere praktische redenen die bij de kelkonthouding hebben voorgezeten, het is onmiskenbaar dat de leer van de verandering van de elementen óf het brood óf de wijn overbodig moet maken, gelijk omgekeerd duidelijk is dat juist de *tweeheid* van de tekenen die Jezus instelde deze verandering uitsluit. Samen toch stellen de tekenen de gekruiste Christus voor ogen en delen Hem aan de gelovigen mede, niet op lichamelijke, maar op geestelijke wijze, zij vormen samen één sacrament, als beelden en onderpanden van het ene geestelijke goed, de gemeenschap aan Christus en Zijn weldaden. Er is zoveel tegen de mis aan te voeren en haar verdediging voert tot zo kunstmatige, spitsvondige, met Schrift en rede in conflict komende argumentaties, dat het moeilijk valt zich te beperken. Een gereformeerd dogmaticus¹⁴⁷ hebbe hier het laatste woord: Omdat Christus zelf in de hemel leeft, om voor de gelovigen te bidden en in die voorbede Zijn offerande doorwerken laat, daarom is er voor de herhaling van Zijn offerande op aarde geen plaats... Hoezeer Rome dan ook bewere dat de onbloedige offerande de bloedige aan het kruis niet verzwakt, maar werkzaam maakt, feitelijk is zij toch een verloochening van de enige offerande aan het kruis, want een offer dat niets anders dan de vruchten van een ander offer genieten doet, is een tastbare ongerijmdheid. Indien de offerande aan het kruis genoegzaam is, zijn andere overbodig, indien deze nodig zijn, is de eerste onvolkomen. En dit wordt bevestigd door de roomse praktijk: de aandacht van de gelovige wordt naar Christus en Zijn kruis afgeleid en naar de priester en zijn mis heengeleid. Voor de minste genade is de roomse christen van de priester en van de kerk afhankelijk. Hen kan hij geen ogenblik ontberen. In theorie wordt vastgehouden dat Christus alle genade verworven heeft, maar in de praktijk wordt de genade successief, bij stukjes en beetjes, door de priester toebedeeld. Het Avondmaal is in de handen van Rome geworden tot een *tremendum mysterium*, dat de gelovigen in de staat van de onmondigheid houdt, hen voor hun ganse leven en welzijn aan de hiërarchische priesterschap bindt en hen in afgodische adoratie neerknielen doet voor een God van eigen maaksel.

Daar is voorzeker geen woord Frans bij! Christus kan niet tot een "iets" worden, Hij is en blijft persoon, die persoonlijk van Geest tot geest werkzaam is, en geen "iemand" kan Hem ter hand nemen om zodoende tussen Hem en mij te treden, als een middelaar tot de Middelaar. Wat wij hierboven citeerden, heeft de onvoorwaardelijke instemming van iedere zoon van de Reformatie.

En toch schromen wij het nader uit te werken en leggen er liever niet te veel nadruk op. Want daarmee zouden wij de bedoeling van deze reeks artikelen over de Eucharistie praktisch tenietdoen. Van de aanvang af hebben wij dit gevoeld als een gevaar en daarom hebben wij de polemieken tegen de mis telkens verschoven. Wat ons nu zo onder de bedrijven door ter ore kwam aangaande hetgeen deze of gene in zijn onverstand van deze artikelen

¹⁴⁷ De tekst is een vrije bewerking van een passage van Herman Bavinck in zijn *Gereformeerde Dogmatiek* (1895).

had meegenomen, heeft ons slechts kunnen versterken in onze aanvankelijke mening en heeft onze vrees overvloedig bevestigd. Daarom: stop! Geen woord meer tegen Rome, hoewel wij heel wat beters op ons hart hebben dan zij die op grond van deze artikelen de schrijver voor rooms of bijna rooms verklaarden. Stop! Wij wenden opnieuw de steven en herhalen: elke ware eredienst heeft een eucharistisch karakter, want juist datgene wat men van het sacrament *niet* kan zeggen, moet men van de bediening van het Woord *wel* zeggen. De zin der Reformatie is: de omkering van de orde tussen sacrament en woord, in plaats van het Sacramentswonder met woorden omkleed, komt het Wonder van het woord, met de tekenen van het sacrament omgeven. Zoals de roomse naar de kerk *moet*, omdat daar het onmisbaar sacrament is, zo *moeten* wij naar de kerk, omdat daar het Woord is (niet mensenwoord, maar - transsubstantie! - Gods Woord), dat ieder die het veracht of voorbijgaat, niet ongestraft zal laten.

Nog een paar opmerkingen voordat wij deze artikelenreeks ontijdig en toch juist op tijd beëindigen.

1 Onze goede gemeente zit vol met “Dweepers”, wij bedoelen daarmee (zie vorig hoofdstuk): geestelijke nazaten van *die* beweging uit de zeventiende eeuw die Woord en Sacrament voor niet onmisbaar, ja veeleer zeer *wel* ontbeerlijk hield. De Reformatie staat naast de katholieke kerk vierkant tegen die “dweperij”. Zij moet dat niet doen, wil de kerk *kerk* blijven. De ontkerkelijking van het volk hebben wij te zien als de laatste wrange vrucht van het drijven van de dweepers, die eerst als “bekeerden” de kerk in strikte zin niet meer nodig hadden, later als “weldenkenden”, menslievend en beoefenaars der “wellevenskunst” de kerk tot een van de sieraden van de beschaving wilden maken, en eindelijk als “het denkend deel der natie” de kerk tot een kostschool voor het kweken van ordelievende burgers hebben vernederd. Tot deze laatsten in groten getale het spel doorzagen en met alles braken. In de naweeën van dit proces zitten wij middenin. Men zal het menselijkerwijs gesproken niet meer achterhalen. Er blijft echter, goddank, een *kern*. En... een rest keert weer!¹⁴⁸ Nu gaat het erom deze te bewaren, te voeden, te sterken. Maar wat doen zij, die leidslieden en voorgangers moesten zijn? Zij hollen de éne trein na, die reeds vertrokken is, om zodoende ook de andere, die juist binnenloopt, te missen. De trein die juist binnenloopt is de kans op radicale herinnering van het kerkelijk bewustzijn in de trouw gebleven kern en bij “de rest die weerkeert”. God beware ons volk voor al die ijveraars zonder verstand, die maar weer doodgemoedereerd in het schuitje stappen, om de tragische stuurloosheid van het protestantisme nog eens dunnetjes over te doen.

2 Men heeft gevraagd wat de stelling dat de Eredienst een eucharistisch karakter draagt, concreet en praktisch betekent. Dit, dat het *nodig* is ter zaligheid, om het Woord en het Sacrament te zoeken. We drukken ons opzettelijk kras (maar daarom niet onjuist) uit. Natuurlijk blijft er (in onderscheiding van Rome) bij ons ruimte voor Gods vrijmacht ook daarbuiten om te werken naar zijn welbehagen. Maar evenmin als het randgeval van de moordenaar aan het kruis ons gegeven is als een voorbeeld dat men zich tijdens zijn leven niet behoeft te bekeren, omdat daar nog altijd *te elfder ure* tijd voor wezen zal, evenmin is

¹⁴⁸ Naar Jes. 10: 21.

de randmogelijkheid dat de gaven van de genade ons geworden buitenom de bediening van de genademiddelen, voor ons een grond om de van God gestelde orde met voeten te vertreden en bovendien met onze willekeur de gemeente te verwoesten. Normaliter geldt dus: de godvruchtige weet dat hij zelf niet aan zichzelf het Woord bedienen kan, daarom schikt hij zich deemoedig en vol verwachting onder de sacramentele gelding van het Woord dat in de kerk geschiedt, dat bezegeld wordt door het heilig sacrament. Gegeven normale omstandigheden (dus bijvoorbeeld geen tijden van vervolging of tijden van overheersende dwaalleer) is het ondenkbaar dat een gelovige niet geregeld *op* zou gaan onder de bediening van het Woord, is het eveneens onmogelijk *hem* voor een gelovige te houden die nimmer aanzit aan de tafel van de Heer, omdat hij het verlangen daarnaar niet kent.

3 Wat de inrichting van de Eredienst betreft, volgt uit het gezegde dat een dienst waarin (afgezien van de andere liturgische bestanddelen als gebed en lofzang) alleen maar *gepreekt* wordt, geen volledige dienst is te achten, Men moet er dan, om zo te zeggen, het sacrament bijdenken. Het sacrament toch *hoort* bij het Woord als het Koninklijke zegel op de brief van de koning. Het verzekert dat ook het Woord niet slechts een woord, maar een gebeuren is, een goddelijke handeling. Op ideale wijze zou het eucharistisch karakter van de gereformeerde Eredienst tot openbaring komen, wanneer er zo veel mogelijk diensten waren waarin de prediking werd *voorafgegaan* door de Doopbediening en *gevolgd* door de Avondmaalsviering. Dat zou pas een *Hoogdienst* zijn! In een werkelijk welgefundeerde en bloeiende gemeente zou dat ook zeker, althans in een van de Zondagse diensten, mogelijk zijn. Hoe ver, hoe eindeloos ver leven wij van dit alles vandaan! Niet omdat het in zichzelf onmogelijk zou zijn, maar omdat het geestelijk leven van de gemeente niet rijk en eenvoudig genoeg is om dat vanzelf sprekend te achten (gelijk de roomse de communie) en dit te kunnen dragen met verlangen, trouw, geestdrift, offerande en aanbidding.

Desniettemin zijn wij overtuigd dat heel de kerkelijke malaise véél eerder zou worden weggenomen langs *deze* weg dan met welke andere methode ook, die onzakelijk kerk veronderstelt waar geen kerk is, die de bijwoners en meelopers schromelijk overschatten en voortdurend vleien moet en die zich afhankelijk maken moet van de grillen van de dag, om de mensen erbij te houden. Ja, ook voor ons volk in het algemeen en zijn levensvragen in deze tijd ware het veel vruchtbaarder dat een kleine kerk de Eucharistie vierde en de krachten die daarvan uitgaan omzette in het leven, dan dat een *grote* groep, die in haar hart de kerk toch eigenlijk overbodig acht, naar de wet van de traagheid haar karakterloos bestaan nog weer voor een halve eeuw zou rekken, om zodoende de gewetens van de mensen ver en nabij zo mogelijk nog meer te verwarren.

Voorlopig blijft ons niets anders over dan overal waar het pas geeft alvast te beginnen hen rondom de eucharistie te verenigen die, zij het in aanvankelijkheid, verstaan dat *daar* het geheim ligt van de geestelijke krachten en dat van daaruit de uitgangen van het leven zijn. Wij eindigen met vraag 103 van de Catechismus van onze kerk: "Wat gebiedt God in het vierde gebod (Gedenkt de Sabbathdag, dat gij die heiligt)?" Antwoord: "Eerstelijk, dat de kerkedienst of het predikambt en de (theologische) scholen onderhouden worden, en dat ik, inzonderheid op de Sabbath, dat is op de rustdag, tot de Gemeente Gods naarstiglijk kome,

om Gods Woord te horen, de sacramenten te gebruiken, God den Here openlijk aan te roepen en den armen christelijke handreiking te doen; ten andere (dit is een gevolg), dat ik alle de dagen mijns levens van mijne boze werken viere (loslate), den Here door Zijnen Geest in mij werken late en alzo den eeuwigen Sabbath in dit leven aanvange.”

De “aanneming”¹⁴⁹

Wij horen van deze en gene wel eens de opmerking dat het aantal nieuwe lidmaten veel geringer is dan indertijd, toen zij belijdenis deden. Ze vinden het diep, diep treurig. Driehonderd jonge mensen, zelfs met Kerstmis, nadat reeds in de Paastijd gelegenheid tot toetreding was gegeven, dat moet een 50 jaar geleden ook hier niet ongewoon zijn geweest. De mens is zeer geneigd het verleden romantisch op te sieren. Des te meer is het zaak in alle aardse dingen, maar vooral waar het de (evenzeer aardse) openbaring van de kerk betreft, een strenge nuchterheid te betrachten. En dan zal toch ieder moeten toestemmen dat er aan dat massale van destijds veel bedenkelijks moet zijn geweest, ja dat een onzienlijk verderf van meet af geknaagd heeft aan deze gezapige vruchten. Er was toen het overwicht van een traditie, om niet te zeggen sleur, volgens welke een ieder die volwassen werd met zijn meerderjarigheid ook het lidmaatschap van de Kerk moest verwerven. Niet dat er altijd huichelarij in het spel was: voor eigen gevoel, onder talloze suggesties, *meende* men het in vele gevallen ook wel echt. Evenwel werd zelden het dieplood uitgeworpen en de persoonlijke beslissing getoetst. Het werkelijke leven rondom was nog niet zo bezeten als nu, en de aanvechting daarom gering. Was het zuiver geweest, hoe zou dan deze snelle afgang van de wateren te verklaren zijn? Deze is toch niet alleen te schuiven op rekening van de tijdgeest, de economische druk, enzovoort. De geestelijke orde, het kerkelijk besef, de godvruchtige leiding heeft sinds lang in de gezinnen ontbroken, ook in de gezinnen gesticht door die honderden aannemelingen. Twee, drie geslachten lang heeft men er maar zo’n beetje tegenaan gehangen. Men geloofde “natuurlijk”!... De ernst van het leven heeft zich echter allereerst te bevestigen in de geest en de bouw van het huisgezin. De kerk (daarin ook alweer anders dan de sekte) kan niet steunen op enkelingen als zodanig. Het verbond Gods onderstelt en schept een samenhang van de geslachten. Het meest elementaire doel van de arbeid van de kerk is steeds om door het Woord “heilig” familieleven te wekken op aarde. Daaraan heeft het ontbroken. Wij hebben een brede rand van “doopleden” die, nader gevraagd, absoluut niet kunnen verklaren waarom zij ooit ernstig hebben overwogen lid te worden. Deze “doopleden”, die door deze en gene in een romantisch licht worden gezien, deze kinderen hebben ook zelden of nooit van hun ouders iets vernomen over de zin van hun gedoopt zijn.

En tegenwoordig? Bij alles wat te betreuren valt en ons met schaamte vervult: er is toch bij het kleinere getal, dunkt ons, meer ernst, ja soms zelfs zeer bepaald een bijzondere *moed* te

¹⁴⁹ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, maart 1936.

waarderen. Het is nu toch zo dat menigeen zich begeeft naar de voorbereiding van de geloofsbelijdenis, *ondanks* de onverschilligheid of zelfs de hoon van zijn omgeving. De toestanden hebben zich aanmerkelijk verschoven, ja ze zijn omgewenteld. Het lijkt ons buiten twijfel dat wij deze omwenteling niet zonder meer hebben te *betreuren*.

Vraagt men of het massale eerst van 30, 50 jaar her dateert, daar is te antwoorden: nee, het is van meet af een probleem en een bedreiging van onze kerk als volkskerk geweest. Men kan het ook nimmer geheel weren. En wie misschien reeds toen heeft zien aankomen de bittere vrucht van zoveel *onlevende* traditie en zoveel burgerlijke gemoedelijkheid, die herinnere zich tot zijn troost (hoewel het inderdaad een schrale troost is), dat uiteraard reeds veel eerder in onze kerk hetzelfde zich heeft voorgedaan en dat daartegen bijvoorbeeld in de 17de eeuw met kracht gewaarschuwd is. Voetius bijvoorbeeld schrijft ergens: "Ick en anderen hebben het wel ondervonden, hoe in deze en andere veel groter Gemeynthen, somtijds eenige niet genog gesonde van leere en zeden in de gemeynschap der Kerke zijn aangenomen; 't zij dat de Predicant de oprechtigheydt der leere, ende des levens niet wel ondersocht hadt, of hadt kunnen ondersoeken, 't zij dat hij willens en wetens uyt een menschelijke zwakheydt liever heeft willen oogluken, en zich meer dragen als een menschen-behager dan als een, die de waerheydt zegt; gelijk in het Pausdom vele schurfte schaeppen tot zulke Biechtvaders loopen, die zij gelooven dat licht absolveeren, zoo begeven zich de lieden van een gequetste ofte twijfelachtige rechtzinnigheydt na zulcke Leeraars toe, die haar niet en kennen, of die zij gelooven, dat zoo hardt en en nauwkeurigh niet en zijn in het ondersoeken van de rechtzinnigheydt der Leere ende van genochzaame kennis van deugdelijkheydt van Christelijk leven en zeden."¹⁵⁰

Terwijl Koelman in verband met dezelfde vragen klaagt: "Veel leeraars op de dorpen ende in de steden, zijn zeer geset op een groot aantal van zichtbaare Ledemaaten ende communicanten, waarom zij elk waar zij bij komen, aanmanen om mede ten H. Avontmaal te gaan; en al is het volk zelf overtuuyght van haar onwetendheydt, losse, ruyme en ongeschikte wandel, ende daarom aarzelende ende onwillig, zoo zeggen die Leeraars, gij hebt kennis genog, als zij maar twee of drie vraagen van haar hebben hooren beantwoorden; komt maar bij mij, ick zal u zachtjens behandelen, ende gij zult Lidtmaat worden; en 't volk is verwondert, dat men zoo licht Lidtmaat kan worden, en voorts leven zij gelijk te vooren, ende bekommeren zij zich niet meer te leeren, ziende hoe weynigh zij gevraagd worden, ende niet zullende hier na gevraagd worden (want dat is geen gewoonte); en de andere op haar onbequaamheydt ziende, en daar van hoorende, denken, dat zij ook niet veel kennis noodig zullen hebben."

Wat is uit dit alles te leren?

1) de nuchterheid, die zich wel wacht al te grif te spreken van "de goede, oude tijd", de "gouden eeuw", de "bloeitijd" van de Hervormde (= Gereformeerde) Kerk ten onzent;

¹⁵⁰ Miskotte neemt dit citaat van Gisbertus Voetius en het volgende van Jacobus Koelman waarschijnlijk over uit het boek van S.D. van Veen: *Voor tweehonderd jaren - schetsen van het leven onzer gereformeerde vaders*.

²Utrecht: Kemink & Zoon 1905, 130-131, waar ze ook bij elkaar staan.

2) de deemoed, die beseft dat de Kerk de schat haar toevertrouwd ten *allen* tijde draagt “in aarden vaten” en dat het onmenselijk, onmogelijk en ongeoorloofd is het erop toe te leggen een vergadering van puur-gelovigen te stichten, waar een onfeilbare toetssteen ons immers ontbreekt;

3) dat de ware ernst gebiedt om het mensen-mogelijke te doen om zowel de zuiverheid van de keuze voor Christus als de kennis van de gezonde leer te bevorderen, daarbij alle praktische gezichtspunten van aanwas of achteruitgang van ledental, vermeerdering of vermindering van invloed enzovoort, enzovoort, in edele zakelijkheid verachtend;

4) dat het vermoeden als zou zich onder ons in de laatste jaren een zuiveringsproces voltrekken dat, hoe smartelijk ook, noodzakelijk was en voor de oprechte altijd nog minder smartelijk dan de opperheerschappij van de gedachteloosheid in dezen, niet ongegrond is;

5) dat een hoopvol inzicht en uitzicht geboren kan worden, namelijk dat er nu naar diepte en kwaliteit wellicht met *enkelen* iets kan worden bereikt dat misschien voor de toekomst van gezinnen en groepen even zegenrijk zal zijn als het massale destijds funest is geweest.

Of wij dan Voetius' en Koelmans klachten, hun idealen en maatstaven zonder meer zouden willen overnemen voor onze tijd? Nee, want de nadruk op de “rechtzinnigheid” is, hoewel in beginsel rechtmatig, door hen te intellectualistisch bedoeld, en de “deugdelijkheid” van leven en zeden te moralistisch. Bovendien zullen wij als leraren van de gemeente wat de eisen van de *kennis* betreft, voorlopig nog veel water in onze wijn moeten doen. Zoal geen paupers, minimumlijders zullen we nog een tijd blijven. Helaas! helaas, want het is een schrikkelijk ding het algemene gebrek aan kennis van Schrift en Belijdenis nog weer te moeten laten passeren en ogenschijnlijk opnieuw te sanctioneren.

Maar waar het op aankomt is dit: dat een ieder die *ondanks* de bezoeken van deze tijd te midden van de vervreemding van het moderne leven in oprechtheid bekent de gemeenschap met Jezus Christus, Zijn Borg en Middelaar, niet te kunnen missen, een pastorale, dat is vaste en tedere hand vinde om hem te leiden naar en over de drempel van de Kerk, een leiding die niet veeleisend zij, maar nog veel minder gemoedelijk, die de toetreding niet *overschat* als ware zij alleen de rechtvaardiging op grond van bewuste wedergeboorte, maar haar nog veel minder *onderschat*, als ware zij niet anders dan een verklaring “christelijk” te wezen in de vale, nietszeggende zin die dit woord in veler mond met name in Noord-Holland (en Haarlem ligt waarachtig ook geestelijk gesproken in Noord-Holland!) nog steeds heeft.

Er is *kans* dat wij een kleine, maar nieuwe kern vormen. Er is een diepe, spannende arbeid te doen. Aan weinigen, maar intens! Laten de andere lidmaten zich weerhouden van ertussenin te komen met de herinnering aan de “goede, oude tijd”. Laten ze dit ene vasthouden dat, wanneer én zij én de jongeren, zij mét de jongeren samen, hun Doop verstaan (want “belijdenis” is toch in wezen niets anders dan een bewust ja zeggen op onze doop, op het verbond en de belofte van God ons daarin bezegeld) en mét hen samen de ons toebeschikte heilsweg gaan, die loopt van het eerste naar het tweede Sacrament - dat dan, klein of groot, invloedrijk of zwak, verborgen of openbaar, een levende kerk ontstaat, aanwezig is, leeft, groeit, tegen elke verdrukking in. Laat ons eindelijk de zijlingse blikken nalaten en met

godvrezende dapperheid nuchter worden tegenover alle getallen en eerbiedig ten aanzien van het mosterdzaad.

Laat ons nu eens sterk onverschillig worden ten aanzien van ons figuur, hautain, tegenover alle succes en reclame, alsof de kerk een bedrijf was. Failliet gaat elke kerk die bang is failliet te gaan, en die daarom liever duizend gekunstelde maatregelen verzint dan het *ene* nodige, dat wij het wagen met het Woord en dat wij de kerk dus aanwezig achten, ook in de bescheidenste, zwakste, meest gebroken vormen, overal waar dat Woord begonnen is beslag te leggen op jonge mensenharten. Er is genoeg te klagen (“ik weet het ook wel, zwijg jij stil”¹⁵¹), er is nog meer te vitten, maar er is ook te danken in deemoed: *ecclesiam habemus!*, onder het kruis, in de verstrooiing, veelzins onder onkunde en onnozelheid bedolven, maar tóch, de kerk, deze geestelijke ruimte waarin het Woord zwakke, maar waarachtige weerklink vindt.

Verderf het niet, er is een zegen in!¹⁵² En veracht de dag der kleine dingen niet!¹⁵³ En zie toe dat ge “één dezer kleinen, die in Mij geloven”¹⁵⁴ niet tot een aanstoot wordt.

Overtuigingskracht¹⁵⁵

“En Die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde, van gerechtigheid en van oordeel. Van zonde, omdat zij in Mij niet geloven; en van de gerechtigheid, omdat Ik tot Mijnen Vader henenga, en gij zult Mij niet meer zien; en van oordeel, omdat de Overste dezer Wereld geoordeeld is” Johannes 16: 8-11.

De christenen willen de wereld zo gaarne overtuigen. Dat is schoon. Geen geweld meer, geen dwang. De kerk ziet de wereld aan en vraagt: zit je er ook mee, met het leven? Ben je al doodgelopen aan jezelf? Als ge daar ongeveer aan toe bent, dan heb ik u iets te zeggen, een heerlijk geheim, een heilgeheim, daar zul je van opkijken en opleven.

Maar wat is eigenlijk de wereld? Laat ons zeggen: dat alles wat uit de krant op ons afkomt, het feitelijk gebeuren, zonder hoop en zonder kritiek voor ons neergegooid, het leven zoals het reilt en zeilt en de mensen zoals ze vastgekleefd op dat leven meereilen en -zeilen. En waarvan willen nu die christenen de wereld, de mensen dus, die met niets anders omgaan dan met dit feitelijk gebeuren, overtuigen? Van de heerlijkheid Gods! Maar nu opgepast dat er geen wissel worde overgehaald die ons op een verkeerd spoor zou brengen.

Gesteld eens dat de christenen de “anderen” willen overtuigen van “hun” heerlijkheid, van “hun” God, gesteld eens dat zij van eigen gelijk, van de waarde van eigen geestelijk bezit, van de eigen beginselen zelf overtuigd, anderen overtuigen willen, wat zou dat voor effect hebben? Ge zegt misschien: dat hangt van de methode af, van de aanpak, van de tact. Ja,

¹⁵¹ 2 Kon. 2: 5.

¹⁵² Jes. 65: 8.

¹⁵³ Zach. 4: 10.

¹⁵⁴ Mt. 18: 6.

¹⁵⁵ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 226-230.

maar of we het doen, streng als de justitie, dus bijvoorbeeld door de antithesegedachte *door* te drijven en mitsdien met eindeloze achterdocht, verwijt, onwennigheid en rechercheursblikken rondgaan onder de kinderen van deze wereld - of dat we zacht en zoetvoerig zijn als een Montessorimoeder en dus in culturele vormen, zonder opdringerigheid, zonder burengerucht, met stil-humane propaganda in deze wereld ons stellen, altijd zal de verdenking op ons blijven rusten dan wij ons toch ten slotte warm maken voor *ons* zaakje.

En daarom wekt het getuigenis allicht wantrouwen bij de wereld: "Wat willen die fijnen toch van ons? Zijn wij zoveel minder? Zij doen uit een ander beginsel dag en nacht praktisch hetzelfde als wij: dat is geen kunst! Laat ons zien dat een mens met een *ander* (of desnoods hetzelfde) beginsel iets *anders* doet: *dat* is, gegeven de weerbarstige stof van deze wereld, een kunst!" Daarom ook komt over de christenen de weerslag van wrevel, gedruktheid, bijna wanhoop: "Waarom schieten we zo weinig op met de uitbreiding van onze beginselen en... van het Koninkrijk Gods" (want dat is voor de meesten wel ongeveer ident!)? Resultaat: enerzijds wantrouwen, anderzijds bijna wanhoop.

Zie, daarom is het zulk een goddelijke troost dat de Heilige Geest tot deze wereld gekomen is. Die, en Die alleen zal de wereld overtuigen! Deze Geest is de "heilige", dat is de gans andere, de vrijmachtige, invloedrijke en ten slotte onwederstandelijke.

Ja, zo vallen wij voorbarig in: "alle eer aan den Heiligen Geest, wij zullen overtuigen *door* den Heiligen Geest, natuurlijk, zonder de hulp van de Heilige Geest zijn we onbekwaam, zonder Hem is al ons werk onvruchtbaar". En we gaan opnieuw en onverdroten aan de gang om de wereld te overtuigen, misschien nu inderdaad wat zakelijker, geconcentreerder: van zonde, van gerechtigheid en van oordeel. Van "zonde"! En we beginnen: hoor eens, wij (en gij zult *meedoen* als ge wijs zijt) moeten de oude tafelen van de Wet oprichten tegen de zedelijke ontwrichting van de tijd! Van "ongerechtigheid" (kleine vergissing, maar laat ons die even laten passeren) en we houden een vaag betoog over maatschappelijke rechtvaardigheid, waarbij het bestaande in genen dele wezenlijk wordt aangetast. Van "oordeel"! En we beginnen te dreigen met toekomstige verschrikkingen of duiden het stil aan, vragenderwijs: "Zou dat goed kunnen aflopen met deze wereld als het zo doorgaat? Voelt ge niet zelf dat wij (of liever "gij", *dat* is bedoeld) naar de afgrond gaan?"

En wederom: wat werkt dat uit? Hoewel er ongetwijfeld waarheid in is, onweersprekelijke, ja bijna tastbare waarheid, wekt het toch verharding enerzijds, verwarring anderzijds.

Verharding tegen de christelijke moraal, hier en daar zelfs een zeker gevoel van meerderheid in een vrije, meer menswaardige, meer heldhaftige of meer fijnzinnige levensopvatting. En bij de christenen zelf: verwarring aangaande de juiste verhouding van geloof en religie, van religie en zedelijkheid. Zij weten al minder waarom het nu eigenlijk gaat. Het vergeefse glijdt hun als een zwaar gewicht in de benen, de moed zakt hun in de schoenen. Hier en daar wolkt uit de bressen in de bedrijvigheid al zoiets naar buiten van het griezelig geheim van de... verveling. Ja, ja, onze parochie verveelt zich. *Daarom* is er altijd weer fut voor onnozele twisten, en daardoor is er altijd weer geforceerd elan de wereld te gaan overtuigen van... wat wij voor zonde, ongerechtigheid en oordeel menen te moeten houden.

Zie, daarom is het zulk een bevrijding te horen en te verstaan dat niet *wij* de wereld hebben te overtuigen door de Geest, maar omgekeerd, dat de Geest het *zelf* doet, soms *zonder* ons, soms *door* ons. Maar dan, in dit laatste geval: Hij *door* ons, en niet wij door Hem. Hij hanteert naar Zijn behagen Zijn onhandige instrumenten. Wij echter, wanende Hem als motor te kunnen plaatsen in onze wagen, plaatsen daar factisch een andere machinerie, monteren onze godsdienstige geestdrift bijvoorbeeld of onze christelijke wereldbeschouwing. Dan gaat het kraken, dan krijgen we vroeg of laat een panne, maken ongelukken, slaan over de kop, met als uiteindelijk gevolg dat er een vereniging komt voor veilig verkeer in de vorm van de totaalstaat.

De Heilige Geest overtuigt niet wellicht, als alles meewerkt, maar *beslist*, ook als alles tegenwerkt, de wereld. Hij, God uit God, die als de Adem van het eeuwige Woord ons allen omgeeft en op ons aandringt, overtuigt de wereld van zonde, van gerechtigheid (niet van *ongerechtigheid!*) en van oordeel. Maar Hij heeft dan ook om zo te zeggen Zijn eigen dogmatiek. Hij brengt zijn eigen Leer mee.

Voor Hem is dit de zonde: het ongeloof. Daarnaast valt alle ondeugd, je zelfs de grootste bestialiteit in het niet. “Die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde... omdat zij in Mij niet geloven”.

En voor de Heilige Geest gaat het om gerechtigheid en het verstaan van de gerechtigheid, namelijk dat het rechtvaardig is te achten wanneer wij van Jezus niets meer zien, omdat Hij is teruggegaan, teruggenomen in de verborgenheid van de hemelen: “en van gerechtigheid, omdat Ik tot Mijnen Vader henenga en Gij zult Mij niet meer zien”.

En de Heilige Geest wil verder de wereld overtuigen van het oordeel dat gevallen is en elke dag bevestigd wordt aan deze wereld. En dit is het oordeel over de wereld dat haar Overste reeds lang veroordeeld *is* in het kruis van Christus, dat de duivel al lang is aan de dag gebracht als de Nietswaardige, de onvruchtbare en doelloze Nihilist, als de Veldheer die niets dan pyrrusoverwinningen behalen kan, onthuld als de bedrogen Bedrieger, wiens aard en lot het is steeds weer geslagen te worden door zijn triomf. Ja, de Geest zelf vertelt van

een kleine blinkende wind,
die eens zal worden uitgezonden
over trots en pijn,
totdat Babylon en Londen
vergeven en vergeten zijn¹⁵⁶

maar dat niet alleen, veeleer verkondigt de Geest dat deze wind van het Gericht reeds ontstaan *is* en bij voortdoring door de wereld vaart, dat zij, de wereld, oudgemaakt is en verouderd en nabij de verdwijning - Nu, op de man af, vraag ik u, getuigen en overtuigers, *gelooft* gij dat? Gelooft gij dat *zelf*?

¹⁵⁶ Uit het gedicht ‘Van een kind I’ van Adriaan Roland Holst. In: *Verzamelde werken, deel 2, Verzamelde gedichten* 2. Bussum: C.A.J. van Dishoeck en Den Haag: A.A.M. Stols 1948, 13.

Een vreemde ontdekking wordt nu onvermijdelijk. Wanneer inderdaad dit is de weg van de Heilige Geest om de wereld te overtuigen... zijn wij *zelf*, die ons zo grif en gretig tegenover de wereld, niet feitelijk *ook* wereld, een deel van de wereld, aan haar klevende, stompweg gelovende in de overmacht van het bestaande? Moeten wij in plaats van anderen te overtuigen van ons gelijk en van ons beginsel niet zelf eerst leren zien wat eigenlijk zonde is voor *God*, wat de diepste gerechtigheid van *God* is, en wat het tegenwoordig oordeel van *God* is?

Ik voor mij heb niet de indruk dat wij onder ons deze dingen reeds hebben verstaan. En zeker hebben wij het nog niet zo verstaan dat wij het niet meer nodig zouden hebben ons heel van voren af aan te stellen onder de tucht van deze overtuigingskracht van de Heilige Geest.

Overigens is ervoor gezorgd dat nieuwe leermiddelen nieuw aanschouwelijk onderwijs mogelijk maken. De wereldgeschiedenis van onze dagen ondersteunt de stem van de Geest nadrukkelijk. Laat ons - zonder daarom ons te laten verlammen in onze roeping en ijver - telkens weer beginnen onszelf af te vragen: wat houd ik *zelf* voor de grootste zonde?

Inderdaad dit, dat ik praktisch en factisch de Here Jezus niet zie als de Enige, Hem niet zonder reserve ben toegevallen, geen vertrouwen heb in het reële van Zijn zaak?

En *waarin* zoek ik de rechtvaardigheid van de goddelijke wereldregering? *Daarin* dat de Here Jezus tijdelijk aan ons ervaren en beleven is onttrokken? En waar overkomt mij de siddering voor het goddelijk Oordeel? De vernietigende en bevrijdende huiver? Is het waar ik voel dat de Boze, met wie ik nog maar al te vaak in monsterverbond ben, veroordeel *is* en mijn vlees *met* hem? Indien wij zo zonde, gerechtigheid en oordeel verstaan, dan hebben wij ook dat te danken aan de kracht tot overtuiging die uitgaat van de Heilige Geest, aan Zijn genaderijke, geduldige en zorgvuldige werkzaamheid, dan hebben wij ons voor het eerst of bij vernieuwing bekeerd, en hebben de Waarheid Gods dieper leren kennen, vuriger leren beminnen. En dan, ja dan, als wij *zelf* op deze wijze overtuigd zijn, dan kan de Heilige Geest ons misschien werkelijk gebruiken op onze vierkante meter om door *ons* de wereld te overtuigen. Te overtuigen van haar staat en stand, *daarvan* dat zij op een *verloren* post staat. En dat juist dit haar heil beduidt in Christus Jezus.

Morgen en avond¹⁵⁷

“Mijn gebed komt U vóór in de morgenstond” Psalm 88: 14.

“Mijn gebed worde gesteld als reukwerk voor uw aangezicht, de opheffing mijner handen als het avondoffer” Psalm 141: 2.

Ieder uur van de dag heeft zijn eigen toon. Maar twee zijn er, hele perioden, heilige tijden, die zien ons aan met een bijzonder klaar gelaat: de Morgen en de Avond. En de godvruchtige ziet zijnerzijds hen aan, want hij is de bij uitstek ernstige, hij leeft in de raadselachtige

¹⁵⁷ Meditatie uit *Haarlems Predikbeurtenblad*, z.d., in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 195-198.

verantwoordelijkheid van de tijd. De tijd is voor hem in zichzelf niets en toch voor *hem* in zijn beslissingen voor de eeuwigheid *alles*. Zie daar rijst de morgen en heeft een gezicht, die daar daalt de avond en heeft een gezicht.

Het aangezicht van de morgen is lichtende voor en boven alle uren van strijd en vermoeienis, als Gods gave, wonderdaad van Hem die ons *eerst* heeft liefgehad. Wees gegroet, morgen Gods, morgen van de onherhaalbare dag, wees gegroet afgronden en grasjes op de rand. Onherhaalbaar is uw komst, onherroepelijk mijn daad. De aarde is woest en ledig en duisterheid ligt op de afgrond, maar de Geest Gods zweeft over de baaierd van de mogelijkheden.

De morgen, dat is *Genesis*. Het geheimenis van de geboorte vernieuwt zich daar. Wij komen uit de slaap waarin ons leven zich onbegrijpelijk verjongde en voelen klaar het simpele, naakte feit: Ik leef, ik ben. En dit waarlijk te doorleven betekent reeds gebed. Deze ervaring wendt zich tot de Oorsprong: "Eeuwige, Gij hebt mij geschapen, ik dank U dat ik leef, dat ik adem, dat ik ben." En het nieuwe genadeleven in onze aderen speurt de kracht en de drang tot de daad. Het keert zich tot de komende dag, zijn plichten, zijn verzoeken en zijn vreugden: "Heer, in Uw naam en in Uw kracht zij deze dag, die immers nimmer weerkeert, gewijd, en wat mijn handen doen, het zij U opgedragen." Het is een liefvallige vergissing die de psalmist begaat, als hij zegt: "Mijn gebed komt u vóór in de morgenstond". Maar deze vergissing ligt in de *stemming* van de morgen, wij ontwaken op de oude aarde en hebben nog geen nieuw Woord Gods vernomen en wij wijden ons en het onze *toch* aan Hem, uit kracht van het Woord Gods dat in ons *doorwerkt*, al is ons bewustzijn het sinds gisteren alweer vergeten. In waarheid is God ons duizend lichtjaren vóór, het Woord Gods vroeger dan het bestaan.

O, ziet toch hoeveel voor de drukke, stoffige dag van het eerste uur afhangt! Dit is Genesis, de Wording van *uw* hemel en *uw* aarde. "In den beginne" staat gij en bepeinst Gods wonderen en bidt. De kelk van uw hart opent zich in diepe, blanke verbazing. Gij wilt toch niet willoos, gedachteloos de dag binnenglijden? O, wacht u, houd uw voet van deze verleiding te gaan zonder denken. Want denken en danken zijn verwant. De avond zal geen dank in u doen rijzen, als gij de morgen niet met uw denken hebt begroet. Als gij dat doet, wordt het helemaal geen dag voor u, maar een lap tijd, een fladderende lap zonder zin en zonder *aangezicht*. Maar een dag is een weg, hij wil richting. En een dag is een stuk schepping, daarom vraagt hij een heldere wil. Ja, een dag is een gans leven op zichzelf. Uw leven is soortelijk precies evenredig met uw dag. En uw dag is meestal als uw morgen. Het krijgt alles een aangezicht, als gij treedt en staat voor Gods Aangezicht in het gewijde morgenuur, met de opheffing van uw handen. Dit is Genesis, dat is het morgenoffer, dat is de ernst van het mensenleven iedere dag.

De avond heeft ook zijn bijzonder geheim. Dat van de dood. De dag gaat ten einde, de mens bereidt zich om in het zwijgen van de slaap in te gaan. *Nu* is het laatste *Gericht*. Wanneer men vraagt: wat is eigenlijk godsvrucht?, dan zou men wellicht kunnen volstaan met te antwoorden: godsvrucht is levensernst, het besef dat Adam vandaag gevallen is en dat Jezus Christus vandaag is opgestaan, en dat ik *nu* levende voor God sta.

Midden in de vermoeienis en het verlangen naar rust klinkt dat van de Apocalyps: “de boeken des gewetens worden geopend - en ook dat andere Boek dat des levens is”¹⁵⁸. O! heilig, lokkend Doodsgeheim! Vaak horen wij zijn indringend geluid niet, als ons binnenste gans vervuld is met ergernis over het leven van de dag of gespannen staat van wensen en plannen voor de volgende dag. Menigmaal klingelt het slechts tot ons *over* als een Angelusklokje, in de vorm van een ver vermoeden. Maar er zijn toch ook avonden waar het ons gaat door merg en been, het woord van de Heiland: “de nacht komt waarin niemand meer werken kan”.¹⁵⁹ Zie, hoeveel daaraan hangt dat wij de avond verstaan, de avond wijden, de avond brengen voor het eeuwig Aangezicht. De avond verstaan is de dood verstaan. Sterven is immers niet alleen een ten einde gaan, maar een daad, een uiterste overgave, een gebed, een avondoffer. Zie, dat is ernst, dat is godsvrucht.

Wat zal er geofferd worden in die uiterste avond? Immers niet dit of dat, maar het hart en het vlees, het ik en het leven. Wat in het leven van enkeling en volk geschiedt, is op zichzelf immers nooit af, altijd is het de vraag wat wij ervan maken. Nu, wat hebben wij van dit stukje van het leven gemaakt, dit onherhaalbare, dit onherroepelijke segment?

De dag, de reeks uren op zichzelf, met hun gegevens, hun gebeuren is altijd slechts materiaal voor onze plicht, voor onze bedoeling. Maar zie, in de avond is de dag daarenboven materiaal geworden voor het *offer*, wordt hij verbrand en opgeheven in het gebed. Zo kan de dood het uiteindelijk *aangezicht* zijn dat een mens geeft aan zijn leven, hij neemt het nog *eens* in zijn hand en heft het *op*. Deemoedige dankbaarheid met brandend berouw tezamen zijn de kolen van vuur aangestoken onder het offer, 's levens avondoffer, en dus ook bij het avondoffer van elke ons geschonken dag. Het morgenoffer roept om het avondoffer. Bewust, als daders willen wij leven, bewust, als daders moeten wij willen scheiden. En waar onze schuld reuzengroot oprijst en het lieflijk avondrood versombert, waar wij vandaag en tot onze jongste snik beleven aan den lijve dat wij vlees zijn en vlees blijven, daar breekt het offer te voorschijn, als *laatste* daad, de enig passende daad. Dankoffer, plengoffer, lofoffer. Zonder dat is het sterven geen daad, zonder dit ontglipt u het leven en dat is alles wat er dan van te zeggen is. Hoe weinig zien wij die hoge kunst van het sterven, die levensernst, beoefend! Hoe suf en waardeloos is de dood van tallozen die evenwel ontelbare geestelijke kansen verkregen. En komt het niet *daarvandaan* dat er geen beleven, geen *doorleven* van de avond is geweest aan het eind van de werkdag? Dat men verleerd heeft het vergane nog eens in de hand te nemen voor het avondoffer, om het als reukwerk voor Gods Aangezicht te doen branden? De avondstonde *kan* nog achteraf een aangezicht scheppen aan de dag, zij het een gebogen aangezicht, wanneer er maar het diepe besef is: “Heer, daar sterft onze dag, Vader, daar sterft met de zon een stuk van ons leven, voor zover het schoon was, kwam het van U, en waar het lelijk was, daarin had ik zelf de hand, Vader, in Uw handen beveel ik mijn verslagen geest.”

¹⁵⁸ Opb. 20: 12.

¹⁵⁹ Joh. 9: 4.

En laten wij nu niet zeggen dat wij voor zulk een wijding over het leven geen tijd hebben. *Leugen* is het, zolang wij nog *één* minuut in onze krant lezen, leugen! Ge *verstaat* niets van het leven, ge hoort noch het geluid van de morgen noch de avondklok: *daarom* hebt ge nooit tijd, daarom hebt gij voor alles tijd behalve voor het levende leven en ge zult zeker uw doodsuur hinderlijk vinden als oponthoud en er zo gauw mogelijk van afmaken - om, ja, om wat voor zaken te doen? De zaak is deze dat wie door zijn zaken nooit tijd heeft om te leven in de ernst van de eeuwigheid, van de dood niet veel zaaks maakt. Hoe zal wie nooit de tijd, de avond verstond, plotseling alle verzuim inhalen? Het is voor u steeds weer zo en zo laat op de pendule en de zoveelste van de kalender en daarmee uit! Juist! En daarom is het inderdaad eenmaal uit, de zaak loopt *af*, en daarom hebben de dingen geen aangezicht voor u en gij komt niet voor Gods Aangezicht. Zie, al zou uw huis vol herrie zijn, al zou u elke binnenkamer ontbreken, dan juist zult ge, als een hijgend hert, een plaats zoeken, plaats van het berouw en van de aanbidding, al zou het even op de stoep zijn, uw gezicht naar de sterren geheven, al zou het in de gang zijn, staande tegen de muur met uw gelaat in het donker - het doet er niet toe, maar zie, gij moogt en gij zult en gij kunt *leven*, en *leven* is staan voor het Aangezicht tussen morgen- en avondoffer, *ook* met uw lichaam. Als gij staat voor het Aangezicht, hebben alle dingen een gezicht, een eigen, levend aangezicht. En ja, ook de dood geeft *leven*. Als gij niet staat voor het Aangezicht worden de dingen alle dode dingen om u heen. En ja, het leven levert enkel dood op. Leven is: de werkelijke dag uitgespannen tussen morgen- en avondoffer, gewijd door het vroege en het late reukwerk van de gebeden. Zonder dat wordt elk heden spookachtig en klam. En wij mogen weten dat dwars door al ons falen, dwars door het verlorene en verspilde, Gods Apriori blijft bestaan, Gods Dag, die is *vóór* al onze morgens en *ná* al onze avonden. "Genesis" en "Openbaring" van onze dag zijn mede besloten in Gods eeuwige raad. En het reukwerk brandt ten slotte alleen ter verheerlijking van die nooit volprezen Raad, waarin het eeuwig Liefdeleven Gods het aangezicht naar *ons* heeft gewend, opdat wij ganselijk getroost zouden wezen in alle nood en dood. En toch, juist de zo getroosten, de in eeuwigheid gerechtvaardigden wier leven met Christus verborgen is bij God, juist zij maken ernst met de dag, de kleine, fijne, of zware en ontzettende dag, juist zij weten dat zij God de Heer geen diepere dankbaarheid kunnen bewijzen dan door de (gegeven, verzondigde en geredde) tijd tussen morgen- en avondoffer te wijden met morgen- en avondoffer, opdat alles wat daartussen gedaan worde en geleden een eigen gelaat hebbe, zich kerende naar de eeuwige Raad, de eeuwige Oorsprong, het eeuwig Doel.

De Aanval¹⁶⁰

"Ik ellendig mens! Wie zal mij verlossen uit het lichaam dezès doods? Ik dank God, door Jezus Christus, onze Heer" (Romeinen 7: 24-25)

¹⁶⁰ Meditatie uit *Woord en Geest*, 7 juni 1940. Ook in *Haarlems Predikbeurtenblad*, 1940, 48 en in *In de gecroonde allemansgading* (1946), 294-298.

Het Evangelie is een aanval op de mens, en wel op de vrome mens. Gelijk de Wet de natuurlijke mens niet met rust laat, zo laat het Evangelie de vrome mens niet met rust. Wel heeft zich de mens - hoe zou het anders? - ten uiterste verweerd tegen Gods Woord, zowel waar het in de vorm van de Wet als daar waar het in de vorm van het Evangelie op hem aankomt. Met bewonderenswaardige volharding, met een ontembare energie, met begrijpelijke verbetering - want het geldt zijn *leven*, zijn zelfstandigheid, zijn vrijheid, zijn creatuurlijke heerlijkheid. Ook met list, brutaliteit, hinderlaag, door verstoppertje te spelen, door recht overeind aan het eigenlijke voorbij te marcheren enzovoort, enzovoort. Het is een heel drama van aantrekking en afstoting, van gelokt worden en weer wegvlugten, het is de verborgen geschiedenis van de ziel, die niemand geheel doorgrondt.

Maar God houdt vol, Hij is sterker, omdat zijn geduld geweldig is, zo geweldig dat de mens bezwijkt, dat ook de vrome mens bezwijkt op den duur. *Tenzij* deze de laatste, de gevaarlijkste truc beproeft en beweert dat hij het Evangelie "heeft". Dat is natuurlijk afdoende, want God zou van iemand die zijn Wet *heeft* nog wel iets te eisen hebben, maar wat zal God te geven hebben aan iemand die de goede Boodschap eens en vooral *heeft*? Dat is afdoende, hiermee heeft de mens, de vrome mens inderdaad Gods aanval onmogelijk gemaakt, definitief afgeslagen. Hij is nu in veiligheid, hij leeft van de rente, zijn geestelijk leven wendt zich naar buiten om alle terreinen van het leven te "doorzuren". En hij vindt dagelijks de bevestiging van zijn inzichten. Of is het geen bewijskrachtig feit dat hij vroeger zoekende was en nu een bezitter, dat vroeger het raadsel van het leven hem kwelde, terwijl het nu, zoal niet opgelost, dan toch in rust gebracht werd en hij toezien kan hoe anderen zich kwellen, omdat zij nog zover niet zijn als hij?

Alleen, ja, er is één bezwaar, nog één bron van onrust. Eén plaats op aarde waar het dynamiet ligt opgetast, één schone wolk waarin de bliksem slaapt: de *Schrift*! Want zij weet van zulk een mens die de Wet "heeft" en van zulk een vrome mens die het Evangelie "heeft" *niets* af. De Schrift, die als ze goed loskomt een noodweer zendt over de bezittingen van de vrome dat horen en zien vergaat - en als hij weer tot zichzelf komt, dekt geen verzekering de schade, zijn polis is mee verbrand met al zijn have.

Maar, lastig, die Schrift kan ook de gelukkige bezitter niet missen, want behalve al dat verontrustende bevat zij toch ook de grond voor zijn zekerheden, in haar staan de heilsfeiten opgetekend en zo menig troostrijk woord en daar komt het dan toch ten slotte op aan. Hoe heerlijk is de Schrift: ze is, zeggen zij, het plechtanker van *ons* christendom. Gegeven: *ons* christendom, kan de Schrift ons goede diensten bewijzen.

Afgesproken! Zo gezegd, zo gedaan, want de Schrift is in onze handen gelijk eenmaal de Zoon des mensen overgeleverd was in de handen van de zondaren. Wij zetten haar als spreektrumpet voor *onze* lippen en wij, wijzelf en alle andere gelukkige bezitters, horen... *onzelf* spreken en worden helemaal niet bang, maar zijn integendeel tevredener dan ooit en weerbaarder dan ooit. Doch - God is goed en Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid!¹⁶¹ - hoor!, dwars door de echo van de dierbaarheden een schril geluid: "Ik ellendig mens, wie zal

¹⁶¹ Psalm 100: 5.

mij verlossen uit het lichaam dezes doods?” En direct staan we op de bres, te weer, te wapen, we kunnen de apostel niet op de mond slaan, want dan zou het nog erger worden en dan zou hij dingen zeggen als: “wij weten niet, hoe wij bidden zullen, gelijk het behoort, maar de Geest bidt voor ons, met onuitsprekelijke zuchtingen”¹⁶²- én dat treft ons *nog* meer, dat vernietigt ons nog meer, want wij bidden geregeld en weten hoe het moet, of hij valt uit en zegt: “wie daar meent iets te weten, die heeft nog niets gekend, gelijk gij behoort te kennen”¹⁶³ - en dat is ook al weer zo negatief, zo nihilistisch, zo om duizelig van te worden. Wat zullen wij doen? Wij zullen Paulus vermanen (gelijk vele christenen vóór ons gedaan hebben): maar dat *meent* u niet, u bent met de *tijd* in de war, u spreekt, herinnert u zich eens goed!, u spreekt van de tijd vóór uw bekering. *Nu* is dat toch niet meer zo dat gij “vleselijk” zijt, “verkocht onder de zonde”¹⁶⁴, *nu* voelt ge u toch niet “ellendig”, kom, kom, dat *kunt* u niet menen, dat *meent* u niet. Wij menen het zo goed met u dat wij beslist menen te weten dat u het *niet* meent. Eigenlijk is het zo: wij menen het zo goed met onszelf dat de apostel, om de lieve dood!, niet iets heel *anders* mag menen dan wij.

En dan, o Paulus - och, zelfs de grootsten kunnen dwalen, nietwaar? - ge zijt blijkbaar ook vergeten wat ge allemaal *hebt*, wat een schatten ge bezit, ge zijt toch wedergeboren? En - hoe volstrekt onbegrijpelijk! - weet ge wat ge ook vergeet: de heilsfeiten! En *dat* van iemand die Jezus, de Verheerlijkte, *zelf* gezien heeft in een licht boven het licht van de zon!¹⁶⁵

Kom Paulus, dierbare gezant van de Heer, val ons nu niet zo tegen. Val ons nu niet af, maak nu alsjeblijft niet dat de anderen afvallen van het “Evangelie”, van ons, van hun Evangelie! Weet gij dan niet dat Jezus voor u gestorven is? En dat hij is opgewekt tot uw rechtvaardiging? Och och, hoe is het mogelijk dat zelfs deze grote in het Koninkrijk van God deze schatten finaal kwijt is!

Paulus glimlacht: natuurlijk *weet* ik daarvan! Dat zijn immers de dingen die onder ons volkomen zekerheid hebben!¹⁶⁶ En ik, ik zelf, ik heb het uit de *eerste* hand: “Ik heb van de Heer ontvangen, hetgeen ik ook u overgegeven heb”¹⁶⁷... Maar... (wij redeneren *door*) nu, laten wij allereerst onze blijdschap uitspreken *daarover* dat wij het dus in de kern *eens* zijn, lieve broeder Paulus, gij gelooft dus dat de heilsfeiten heus en echt gebeurd zijn. Gelukkig!, het is een pak van ons hart! Maar (en hier lacht de gemeente van de bezitters van heimelijke triomf!) hoe kunt ge, als ge dan bovendien ook bekeerd zijt, nog zeggen dat ge een “ellendig mens” zijt? Toe, om verder misverstand te voorkomen, verbeter het even, gij bedoelt natuurlijk: ik *was* een ellendig mens.

Ge aarzelt? Maar zeg nu in gemoede: gij prijst toch immers Jezus als uw persoonlijke Heiland? Daar breekt de apostel uit, betuigt, zingt (verbetert tegelijk): Ik dank *God, door* Jezus Christus, *onze* Heer! En wij: “Nu goed, zeg het zoals ge wilt - maar herroep nu dat vervelende woord, dat schande en smaad brengt over ons, alsof wij nog heidenen,

¹⁶² Rom. 8: 26.

¹⁶³ Naar 1 Cor. 8: 2.

¹⁶⁴ Rom. 7: 14.

¹⁶⁵ Vgl. Hand. 9: 3.

¹⁶⁶ Luk. 1: 1.

¹⁶⁷ 1 Cor. 11: 23. Ook in het Avondmaalsformulier.

onbekeerden, zoekenden, hoogstens bekommerden waren, dat gevaarlijke woord waarin een doodsverlangen doorbreekt, dat, namen wij het ernstig, heel onze levenslust, flinkheid, ijver zou doden. Paulus, in de naam van ons christelijk beginsel of (wat hetzelfde is) in naam van ons aller Evangelie, bezweren wij u: neem het terug! Gij zijt geen ellendig mens, ge moogt het niet zijn, ge *zult* het niet zijn en - gelukkig! - ge zegt het nu *zelf*: ik dank God door Jezus Christus, onze Heer!

Paulus herneemt (ook hier droevig, en toch blij, ook hier getuchtigd, maar niet gedood¹⁶⁸) dat hij zich een ellendig mens noemen moest, *juist omdat* hij bekeerd is, juist omdat hij Christus heeft gezien, en juist omdat hij verlost is roept hij: wie zal mij verlossen? Dat is nu precies het geheim: *naast* elkaar: ik ellendig mens... ik dank God in Christus. En allebei tegenwoordige tijd! Daaruit is het tegenwoordige opgebouwd, dat is de bestendige aanwezigheid in en rondom de oprechten.

Dat is vreemd, zeggen wij, maar laat ons die eigenzinnige man in christelijk geduld dragen: u bedoelt natuurlijk dat er een beginsel, een *kiem* van verlostheid in u is en dat ge de ontplooiing daarvan hiernamaals wacht, nietwaar? Ge drukt u wat eigenaardig uit, zo (hoe heet dat ook weer?) zo paradoxaal en helemaal niet met de eenvoudigheid die ons Evangelie kenmerkt. Hoe kan men nu tegelijk helemaal verloren en helemaal verlost zijn? Want nu is het *weer* niet goed, want Paulus mag ook niet helemaal verlost zijn. Dat komt eenvoudig niet te pas.

Paulus staat *opeens* alleen. Alle ijver is aan hem verspild. Hij wil per se die ellendige mens blijven, om Gods erbarmen gaande te houden. Wij gaan *weg* van hem. De kerk van alle eeuwen heeft niet veel anders gedaan dan de apostel onder de heidenen te negeren, zogenaamd te verbeteren, zijn woord recht te buigen tot een bruikbare boodschap. In de loop der eeuwen zijn er onder de groten slechts enkelen die theologisch in zijn laatste diepten doorgedrongen zijn en zich hebben laten gezeggen: Augustinus, Luther, Calvijn, Pascal, Kohlbrugge, Kierkegaard, Barth. Doch door Gods genade is er een ongetelde schare die Paulus' dankende ellendigheid met de kracht en innigheid van het *hart* verstaat, een verborgen gemeente die beseft dat de bewuste religie op niets anders *kan* uitlopen dan op de *ontzetting* van de mens voor zichzelf, een verborgen volk dat weet dat wij door tot Christus te gaan bekennen "dat wij midden in de dood liggen"¹⁶⁹, en dat Jezus Christus het nieuwe is, de onuitsprekelijke gave van God die ons dekt. Zij getuigen allen: "door Jezus Christus ben ik *niet* die ellendige mens die ik *ben*".

Maar de meerderheid laat Paulus' woord liggen en daarmee de sleutel tot heel de Schrift. Verbazen wij ons daarover niet! Wat zal men met datgene wat men niet begrijpt en dat de ongebroken "geestelijke" levensvreugd voorgoed verstoort? "De natuurlijke mens verstaat niet de dingen die des Geestes Gods zijn, want ze zijn hem dwaasheid en hij *kan* ze niet verstaan, omdat zij geestelijk onderscheiden worden".¹⁷⁰ Hij *verstaat* deze ellende ook niet.

¹⁶⁸ Vgl. 2 Cor. 6: 9-10.

¹⁶⁹ Uit het Avondmaalsformulier.

¹⁷⁰ 1 Cor. 2: 14.

Maar niemand wil gaarne voor een natuurlijk mens doorgaan, men promoveert zichzelf tot een mens van de Geest, men verdedigt zich naar de regelen van de kunst en stalt zijn rijkdom uit en jubelt in zijn bezit. Heftig bewogen, oprecht onthutst, roept men: “dat is te bar, dat troost niet, een christen heeft *meer*”. Begrijpelijk! Dat is het instinct tot zelfbehoud! Het arm, maar ach zo sterk verweer.

Want er is in allen die de apostel horen roepen en klagen (met een klacht die *zelf* jubel is), er is in allen een meer of min bewust gevoel: hier is een aanval op mijn rust, hier wil iets ontzaglijks in mijn oren ingaan, hier wordt een hamer gezwaaid van een gewicht dat mijn vrome hart verbrijzelen gaat, en zie, de bijl is alrede gelegd aan de wortel van de bomen.¹⁷¹ Dat verstaan we bij ons onverstand *wel*, dat hier een geheim ligt. Een geheim dat wij hier niet onthullen, waarnaar wij hier alleen verwijzen, een geheim waarom de prediking van het Woord wentelt, een geheim dan ten slotte de Heilige Geest zelf u moet openbaren. Opdat ge moed krijgt los te laten en - al meer los te laten de religieuze wereld van de waan: moed tot de oprechtheid, tot de overgave, tot de kinderlijkheid: ik ellendig mens... ik dank God door Jezus Christus onze Heer.

Welgelukzalig zijn allen die de moed hebben te breken met de waan dat zij iets “hebben”. Dan, *dan* kan de grote zaligheid beginnen. Dan juist zijn we een beetje en niet bij vlagen, maar werkelijk zalig - in Christus, die onze vrede is.

God laat zijn liefste en diepste kinderen zo spreken, opdat alle gelukkige bezitters, kon het zijn, zich zouden *doodschrikken*, zich zouden *levend* schrikken. In de getuigenis van een arm, ellendig volk valt Hij *aan* op onze eigengereide vastigheden.

Wie het vatten kan, vatte het!¹⁷² Zalig zijn degenen die het Woord Gods horen en hetzelfde bewaren!¹⁷³ Want waarlijk: de aanval van God is de aanval van Zijn liefde - ja, de Heer is goed en Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid en Hij geeft Zijn ellendigen het leven.

En zij zullen profeteren¹⁷⁴

Wanneer wij tot enige klaarheid zouden komen over de vraag wat dat eigenlijk is: profeteren, dan zou - naar ik vermoed - van een ongedachte zijde ons het onvergelijkelijke licht van het Woord van God ons verlichten en verwarmen. De goddelijke eigenaardigheid, de nieuwe dimensie die het Evangelie heeft gebracht in de levensruimte waarin wij mensen verkeren, zou aan de dag treden en ons zacht overweldigen. En Pinksteren zou uit de vaagheid van stichtelijkheden die wij eromheen laten nevelen een weinig bevrijd worden. Wij zouden geen genoeg meer nemen met een luchteskader van papieren vliegers (in het

¹⁷¹ Mt. 3: 10 en Luk. 3: 9.

¹⁷² Mt. 19: 12.

¹⁷³ Luk. 11: 28.

¹⁷⁴ Meditatie uit *Amsterdams Kerkbeurtenblad*, 22 mei 1942. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 299-305. In verkorte vorm met de titel ‘Profeteren’ opgenomen in *In de Waagschaal* 1 (1945-1946) nr. 39. Ook in *Verzameld Werk 1 - In de Waagschaal* (1982), 139-142. De in de verkorte versie opgenomen gedeelten zijn in deze tekst tussen °-tekens aangegeven.

Vlaams: draken), zeilend over onze hoofden: de Geest moet uitgestort worden, we moeten bekeerd worden, we worden verzegeld, we worden nieuwe mensen, we gaan onszelf heiligen, de Geest is vuur en de Geest is wind, is kracht, is wereldveroverend initiatief, is wereld te boven stijgende christelijk adeldom enzovoort enzovoort. Dat mogen waarheidselementen zijn en ze mogen alle op hun plaats gelden, maar we moeten ons toch afvragen: ligt *daarin* de zin van *Pinksteren*? Is dat niet een boodschap die elke zondag kan worden gebracht?, en *elke* dag kan worden beleefd in meer activistische of meer quietistische stemmingen, neigingen, besluiten, plannen. Maar dit is het wonder waarvoor wij staan: zij profeteren! Dit is het heilsfeit dat in één ris komt met de andere heilsfeiten: de kerk profeteert. Als wij daarvan iets verstaan, verstaan wij iets beter het bijzondere van de kerk in deze wereld en meteen het bijzondere van Christus en de bijzonderheid van die God die de God is van Israël en van de kerk, het bijzondere van de Geest die gesproken heeft door de profeten.

°De profeet is de *Ziener en Zegger* van een God die niemand kent, tenzij hij ook op zijn wijze een ziener werd. De profeet doet slechts in het voorbijgaan ook voorspellingen. Zijn wezen is de extase om de enige en waarachtige God, om die Macht en die Heerlijkheid die de heidenen niet kennen. De vormen van de extase mogen aanvankelijk hier en daar in het Oude Testament ook nog wild zijn, razend, derwisjachtig, wanneer zij kalmer worden, blijft de inhoud zelf van het zicht en het zeggen: de vervoering. De profetie begeleidt de Openbaring, de daden van de Heer die op de aarde geschieden met de lofzegging van de “grote werken Gods” (Hand. 2: 11), van die werken die volstrekt niets uitrichten in de wereld en die toch de wereld opheffen en de “grote ommezwaai van ’t eeuwig treurspel” (Vondel¹⁷⁵) duidelijk¹⁷⁶ betekenen. Het profeteren is zo stellig en uitsluitend de gave van Israël als de God van Israël stellig en uitsluitend voor ons allen, die van nature heidenen zijn, een onbekende, een vreemde, een ergerlijke en verontrustende Macht is. Er blijft een volk dat meegesleept in profetische zielsverheffing, in heilige nuchterheid ziet en zegt: nevens U is er geen God. Aan dat volk zijn “de woorden Gods toebetrouwd”¹⁷⁷, de levende, werkzame woorden die, ofschoon ogenschijnlijk slechts *woorden*, daden zijn die door de wereld vliegen, bronnen van licht, stille sterren die blijven staan boven de behuizing van onze menselijkheid als Apollyons zwarte zonnwagen¹⁷⁸ reeds lang is voorbijgereden naar de bestemde ondergang.

Hebt ge wel eens goed gelezen van het profeteren van de 70, waarvan Numeri 11 verhaalt? Er is gemor: waren we maar nooit uit Egypte getogen! De leider Mozes kan de joodse horden geen baas meer, hij bezwijkt onder de last. Hoe is het mogelijk dat zij aan de verdrukking in Egypte niet meer denken, maar wel aan de meloenen en pompoenen? Hoe verstaan zij *nog* niet dat zij onder het schrikbewind van de *goden* vandaan zijn getrokken, dat hun uitbuiting samenhangt met het heidendom van het “heilig” Lot en de “heilige Farao” (“de goede god op

¹⁷⁵ In *Lucifer*, r. 1479.

¹⁷⁶ Woord ontbreekt in verkorte versie.

¹⁷⁷ Rom. 3: 2.

¹⁷⁸ Apollyon komt voor in Opb. 9: 11. Zijn naam kan lastig gekoppeld worden aan een ‘zwarte zonnwagen’. Misschien bedoelt M Phaëton uit de Griekse mythologie?

aarde”) en de “heilige” Dood, het Doodsleven? De Heer zal voedsel zenden, zo staat er én Hij zal Geest zenden op de 70 oudsten, die ontboden zijn te komen naar de tent van de samenkomst.

En zij *profeteren*! Wat zullen ze gezegd hebben? Ik weet het niet en ik weet het precies! Ze hebben, in tegenstelling met de anderen, hun dankbaarheid uitgeschald *daarvoor* dat ze in de woestijn zijn en niet meer in Egypte. Hoewel ook zij van nature mopperaars waren en wie weet hoe erg hadden meegedaan met het klagen over het ontbreken van nieuwe Godsdaden, hebben ze gejubeld, gesprongen, gedanst, als razenden, als dwazen. En die twee, Eldad en Medad, op wie de vonk was overgesprongen, hoewel ze niet opgekomen waren naar het afgesproken heilig Uur, die twee, die buiten Mozes om, met negatie van het ambt, profeteerden midden in het leger - wat zullen die gezien en gezegd hebben?

Hetzelfde!, hetzelfde, duizendvoud te verheerlijken wonder: wij zijn geen heidenen meer! Al zijn wij naar het vlees heidenen, nochtans zijn wij *geen* heidenen meer!

Hebt ge wel eens goed gelezen wat op de grote Pinksterdag Petrus zegt: deze mensen, met de vlammen op het hoofd, met het geluid van “andere talen” in hun mond, met de nuchteren¹⁷⁹, met de verkalkte harten en de fladderende zielen - als toeschouwer en toehoorder rondom zich - ze zijn inderdaad dronken, maar niet op de wijze die *gij* vermoedt, niet van de wijn, maar dit is hetgeen geschreven is door de profeet Joël: Ik zal mijn Geest uitstorten en zij zullen profeteren! Wat zullen die mannen hebben gezien en gezegd in die “andere talen”? Ik weet het niet en ik weet het heel precies! Ze hebben, in tegenstelling met de andere joden, hun dankbaarheid uitgeschald, *daarvoor* dat Jezus Christus hen heeft *uitgeleid van onder de vloek der wet*. Hoewel ook zij van nature farizeeërs waren en wie weet hoezeer geneigd zich te ergeren aan de *vreemdheid* van de Heer, hoewel ze ook *daaraan* leden dat Hij was heengegaan en dat de wonderen zich lieten wachten en het koninkrijk “in die dagen voor Israël niet weder werd opgericht” (Hand. 1: 6), plotseling staan ze daar en doen hun jubel uitgolven over de menigten die tezamen gekomen waren, hun jubel die deze grote Stonde verwijdt tot een wereldwijding zonder weerga: God lof! Wij zijn geen joden meer! Al zijn wij naar de geest joden, nochtans zijn wij *geen* joden meer! Ja, wat zijt gij dan? - antwoord: ik ben een stem! (vgl. Joh. 1: 23).

Profeteren is zeker zijn van die dingen waarvan een mens niet zeker *kan* zijn, is zien hetgeen geen oog heeft gezien, is horen wat geen oor heeft gehoord en in het hart van de mens niet is opgekomen. Profeteren is zien en zeggen de Openbaring, de éne, eeuwige stille, alles overweldigende Openbaring. Wie profeteert, die spreekt wat geen mens als mens kan spreken en gaat zich bereiden om te doen wat geen mens kan doen en om te dulden wat geen mens kan dulden.¹⁸⁰ Daarom is er geen profetie zonder vervoering, ook als alle uitwendige kenmerk van het “abnormale” in het gedrag is weggefallen (maar waarom zou dat per se wenselijk zijn, geachte burgerij?), wanneer het spreken gewoon is geworden, dan is nochtans de inhoud zo *abnormaal* mogelijk. En zodra wij dat - al te zelden - weer beseffen,

¹⁷⁹ De verkorte versie voegt toe ‘en nieuwsgierigen’.

¹⁸⁰ De verkorte versie vervolgt nu met de passage later in de tekst die begint met ‘Wij kunnen het ook zo zeggen: profeteren is uit de Schrift spreken!’ en eindigt met ‘om daaruit te profeteren’.

dat deze God een gans andere is dan de god van de godsdienst van de volkeren, dat deze Heiland een gans andere *Sotèr* (redder) is dan alle heilanden, wijzen, leiders, ook dan alle edele leiders van de wereld, zodra wij weer “zien” dat wij een *onmogelijke* vergeving ontvingen, een *ongehoorde* liefde ondervonden, een onvergelykelijke toekomst tegemoet gaan - hoe zou het dan kunnen uitblijven dat wij uit het gewone spoor raken en dat wij onze vervoering toegeven, zonder eraan “toe te geven” dat wij “onzelf ontroeren” in de Geest (vgl. Joh. 11: 33) en vorm geven, ja *vorm* aan onze vervoering?

De geesten van de profeten zijn de profeten onderworpen. Nochtans zal de toeschouwer onvermijdelijk denken aan sterkedrank, aan wijn, aan tomeloze dwaasheid. En het moet zo zijn, en het pleit niet voor de kerk, wanneer zij in de ogen van de wereld niet als meer of minder “getikt” verschijnt.

Laten we vooral nog eens onderstrepen: °de profeet is zeker van dingen waarvan men niet zeker kan zijn. Let daarop en grijp het met hart en verstand. De god van de heidenen is de Natuur, aan die “god” kan men niet twijfelen. Het is onmogelijk hem ten slotte te ontkennen. We zouden onszelf moeten ontkennen om Hem te ontkennen. Of we die god Wereldgeest of Lot noemen, hem vereren onder het huiverende ervaren van de Oerkracht of van de Orde - het *doet* er niet toe - deze god *bestaat* in ieder geval, we zijn er *zelf* een stukje van, we voltrekken met ons kleine leven mede zijn grote Leven. En nu is Israël gekomen en heeft gezegd: dit Bestaan *bestaat* niet vergeleken met de Heer die ons uit Egypteland, uit het Diensthuis heeft uitgeleid, deze macht is onmacht vergeleken met de uitgestrekte Arm die ons bevrijd heeft en bevrijden zal. Wij zijn zeker van Hem, hoewel Hij voor onze natuurlijke kennis (die wij nu gaan ontdekken als een bedorven kennis) het meest onzekere is, ja het volkomen fantastische en, zodra we ook maar weer voor een ogenblik weer als heidenen denken: het absurde. Wij kennen God! *Wij! kennen! God!* Het duizelt ons! De wereld draait langzaam ondersteboven en komt zo eindelijk op haar voeten recht te staan. Wij kennen God!

“Wollust ward dem Wurm gegeben und der Cherub steht vor Gott, vor Gott, vor GOTT”¹⁸¹ zoals het *geschreeuwd* wordt (en toch is het nog muziek, maar het moet over de schreef gaan, zonder zich in het tumultueuze te verliezen, om uitdrukking te geven aan de cherubijnse verrukking) in de 9de van Beethoven. “Men” kan er niet zeker van zijn¹⁸²!, maar wij zijn niet “men”, wij zijn uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een verkregen volk, een heilig volk, opdat wij zouden verkondigen de deugden van Hem die ons geroepen heeft uit de duisternis “tot Zijn wonderbaar Licht” (1 Petr. 2: 9). Wij zijn dat geslacht, ook al “schreeuwen” wij in de benauwenis van onze tegenstrijdige ervaringen: Abba, Vader! (Rom. 8: 15)°, ook al is het dat wij zelfs tot dit uitgeperste roepen niet komen dan “door de Geest”. Het volk profeteert, ook als het - in vervoering dat het *zin* heeft te roepen - Hosannah! roept, dat is: Help toch! Help toch! Of als het bij het samenstorten van alle beschavingen en het wereldregiem van de waanzin slechts snikt en fluistert: Maranatha, de Heer is nabij. Het blijft erbij, wij kennen God, wij kennen de onbekende God.

¹⁸¹ Regels uit ‘An die Freude’ van Friedrich Schiller (1785), opgenomen in Beethovens *Negende Symfonie*.

¹⁸² Hier hapert de oorspronkelijke tekst, de verkorte versie heeft een verbetering die we hier volgen.

En zij zullen profeteren! De profetie is de daad van de Geest tegen de Leugengeest. Maar dit is het pijnlijke en verrukkelijke geheim, dat de leugengeest met werkelijkheden goochelt terwijl de geest van de profetie geen grond heeft dan het Woord. Overigens stemmen de wederpartijders overeen: de Heilige Geest wordt niet het deel van *enkelingen*, ook niet van een verzameling enkelingen, die het eens zijn geworden of zich één voelen, maar van de kerk, de gemeenschap van de heiligen. Evenzo is de duivel, het duistere genie dat in de wereld woelt, niet te attrappen in enkelingen, in losse personen, meningen, verschijnselen. Wie de strijd aanbindt - en dat doet wie profeteert, onwillekeurig - met de mannen en machten van de Leugengeest, die strijdt met een leger dat in iedere beweging een samenhangend strategisch plan ontvouwt. Daar komt het dan aan op het grote charisma van "de onderscheiding der geesten". De verleugening toch van de donkere geest is zó meesterlijk dat geen mens haar met de denkmethoden van deze wereld kan ontmaskeren. Daarom zal de profetie steeds dit secundaire kenmerk hebben dat het verborgene aan het licht wordt getrokken, beschaamd in zijn nietigheid tentoongesteld (1 Cor. 12: 10, Hand. 5: 3, 8: 9vv., 1 Cor. 14: 24v., Ef. 5: 13, Joh. 16: 7v.). De Geest overtuigt de wereld, heidenen en joden, altemaal van zonde, van gerechtigheid en oordeel, ook als zij dit allerminst met de mond toestemmen. De Heilige Geest is de Geest der Waarheid (Joh 16: 13, 1 Joh. 4: 6). Wij kunnen het ook *zo* zeggen: profeteren is uit de Schrift spreken! O! zegt menigeen, is het *anders* niet? Had u dat maar dadelijk gezegd! Maar de platheid, de afgrondelijke verveling van zoveel kerkelijk en geestelijk leven komt nergens anders vandaan dan uit zulk een tot stompzinnigheid verzonken orthodoxie. Wij zeggen er niets meer van, wij onderstrepen alleen nog eens: inderdaad, profeteren is zien en zeggen wat een mens onmogelijk kan zien en zeggen - even stellig: inderdaad, profeteren is uit de Schrift spreken, niets anders, heel eenvoudig en heel beslist. En dit zijn twee zijden van één en hetzelfde gebeuren. Want de Schrift zelf *is* Geest, is saamgeronnen Geest, de Schrift zelf leeft en werkt als Geest boven alle geesten, tegen alle vrome en goddeloze geestelijkheid, zalig en zoet voor alle verbrijzelden van geest, bevrijdend en bevleugelend voor alle armen van geest. *Daarom* juist kan er een lekenapostolaat zijn *zonder* geestdrijverij, omdat wij in de gemeenschap van de heiligen samen de Schrift opslaan, evenwel niet om die eenvoudig te reciteren, te herhalen en te herkauwen, maar om daaruit te profeteren, "eenvoudig" om daaruit te profeteren. En nu - al is het waar dat wij heidenen zijn naar het bloed en vaak joden naar de geest, al is het waar dat wij gedurig naar de vleespotten van Egypte terugverlangen of ook opnieuw naar de wijze van de joden onze eigen gerechtigheid voor God trachten op te richten, het is nog veel meer waar dat de Geest is gegeven aan Christus' Lichaam, hetwelk is Zijn heilige Kerk, waarvan wij door het geloof een lidmaat zijn en eeuwig zullen blijven. En zo gaat over ons *ook* met een geluid als van een geweldig gedreven wind de belofte: zij zullen profeteren! Niet geregeld!, maar potentieel toch in een altijd gereed en bereid zijn om te getuigen voor heidenen en joden en tegen ons eigen heidendom en jodendom in, van het heil voor ons bereid. Het is nu misschien meer dan in vroeger jaren de welaangename tijd voor een lekenapostolaat. De te respecteren grens van het ambt wordt daar relatief! "Och, of al het volk des Heren profeten waren, dat de Heer Zijn Geest over hen gave!" (Numeri 11: 29).

Ten slotte maakt de *inhoud* de profetie tot waarachtige profetie (valse leer komt altijd op uit een geestdrijverij, die *wel* zeker is van de dingen van God gelijk men van andere dingen zeker is). Maar er is - helaas - ook een juiste orthodoxe inhoud die mijlenver is van de profetie en, voor zover dat mensen mogelijk is, het volk mijlenver wegjaagt van kerk en kansel. De profetie zal namelijk altijd een spreken zijn voor God en voor de mensen. Ook voor God!, in één en dezelfde adem, beweging, arbeid. "Wij zijn dan allen nu hier tegenwoordig voor God, om te horen al hetgeen u van God bevolen is" (Hand. 10: 33), zo de geroepen hoorder Cornelius. En de apostel in 2 Cor. 2: 17: "wij dragen niet, gelijk velen, het Woord Gods te koop, maar als uit oprechtheid, maar als uit God, in de tegenwoordigheid Gods spreken wij het in Christus". Ja, Paulus verstout zich en geeft als doel van zijn werk: allen te verlichten, opdat zij mogen verstaan welke de gemeenschap van de verborgenheid zij, die de eeuwen door verborgen is geweest in God, opdat *nu* door de gemeente aan de overheden en de machten in de *hemel* bekend gemaakt worde de veelvuldige wijsheid van God (Ef. 3: 9v.).

°Hoe komen we daartoe dat we profeteren? Zie, daar komen we niet toe, maar het overkomt ons. Het overkomt ons naar de belofte: en zij zullen profeteren, ook de dienstknechten en dienstmaagden! Wil men van menselijke voorwaarden spreken, dan zou ik menen dat de eerste is: de dankbaarheid dat wij geen heidenen meer zijn onder het Lot en dat wij geen joden meer zijn onder de vloek van de Wet. "De wijze van de heidenen en de wijze van de joden is oud... maar gij zijt een *derde* geslacht", zegt in een apocrief geschrift een christen (*Kerygma Petri*). Inderdaad, het christendom heeft een nieuw slag mensen geschapen, maar dit is nog maar een *algemeen* gebeuren, dat ten slotte behoort tot het gebied van de cultuur, waarover we ons op zijn tijd verheugen. Niettemin, daarin ligt niet de zin van Pinksteren, we zijn wel dankbaar voor hetgeen ons nog overblijven mocht van christelijke waarden. Alleen als het erop aankomt, liggen zij alle oneindig bedreigd en verheffen zich tot verweer zonder autoriteit, tenzij dit *andere* geschiedt, dat er een lekenapostolaat opstaat waarin vervuld wordt, krachtens die onpeilbare, gans andere dankbaarheid, de profetie van Joël: en zij zullen profeteren! Dat zal dan tegelijk de grootste wereldhistorische *daad* zijn, al verstaan de anderen dat niet, en al zien de lekenapostelen het zelf niet dan in heel flauwe deiningen in het volkerenrumoer.

Zeker zijn van datgene waarvan men niet zeker kan zijn, tenzij dan in Christus door de Heilige Geest, brengt altijd de ogen naar een nabije verte, waar ze zich hechten aan de rand van de geschiedenis: de zon zal veranderd worden in duisternis en de maan in bloed, eer dat die grote Dag des Heren komt (Hand. 2: 20).°

Profeten doen wat een mens niet *kan* doen, allereerst: geloven, de alleronmogelijkste zaak voor een menskind. Want niemand kan zeggen: Jezus is Heer!, dan door de Heilige Geest (1 Cor. 12: 3), maar die de Zoon "aanschouwt", in Hem gelooft, die heeft het eeuwige leven (Joh. 6: 40).

Zulk zien en zeggen is het deel en het werk van Gods heilige kerk. En waar dit deel is en dit werk niet geschiedt, daar is alle lopen en draven vergeefs, het tragisch misverstand van het "christendom" dat zich boven de dienstknechten en dienstmaagden verheft, omdat die

“alleen maar” profeteren, voorbijdraaft aan het wonder van de kerk en ten slotte doodmoed neerzinkt om te laat te beseffen: zo de Heer het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan (Ps. 127).

We moeten dit stuk eindigen, er zou ook geen einde wezen aan het profeteren *aangaande* het profeteren, aan het getuigenis van het Getuigenis. Maar één ding houde ons vast: het is *feest*, feest van de gedachtenis van een heilsfeit, feest van de wederkeer van Gods wonderen. En het heilsfeit van Pinksteren is: de eerste *preek*, de prediking van het volbrachte voor het eerst in voldongen zekerheid, in volle vervoering!, de dwaasheid van de prediking waardoor het verstand van de arglistigen gevangen wordt.

Het onmogelijke is mogelijk, het ondenkbare werd denkbaar, in deze wereldnacht woont het Licht, aan het kruis wordt verheven de Overwinnaar, het wordt eenmaal alles anders, omdat vandaag de dag alles anders *is* in God en in ons, die zullen profeteren, die zullen profeteren, hetzij wij uitzinnig zijn, hetzij wij gematigd van zinnen zijn, die in normale of abnormale vormen zullen preken of jodelen, zingen of schreien van dankbaarheid, dat *deze God God is*, van passie (terwijl de wereld met alle gedaver patience speelt) om voluit te beseffen welke onuitsprekelijke gave ons toekwam met die volledige hemel van onmogelijkheden: verzoening, vergeving, heiliging, vreugde, vrede, welke kracht schuilt in het telkens weer schokkende weten: wij zijn geen heidenen en geen joden meer, wij zijn een derde geslacht, wij wonen in Christus, wiens Rijk geen einde hebben zal.

Kerkhervorming¹⁸³

“Uw God heeft uw sterkte geboden; sterk o God! wat Gij aan ons gewrocht hebt; vanuit Uw tempel over Jeruzalem heen” Psalm 68: 29, 30a.

Rome lijkt niet op Israël, Rome lijkt op de volkerenwereld, in rijkdom, macht en glorie. Rome voert zichzelf op als het duizendjarig Rijk. Onze kerk evenwel, met name die van de lage landen bij de zee, heeft met Israël een verwant levensgevoel en een verwant lot. Onze kerk kan niet heersen, zij wortelt niet in de natuur van de menselijke religie, onze kerk vangt de oordeelsslagen die over de wereld gaan het eerst op - wij zijn als “Benjamin, de kleine” (vers 28) - wij zijn nomadisch, wij zijn veracht, wij leven van hetgeen wij niet hebben, bedelaars zijn en blijven wij. Dat wil niet zeggen dat er geen macht, geen zedelijke, wereldlijke, “politieke” macht van de kerk van de reformatie is uitgegaan. Integendeel, de paradox van het oude volk van God herhaalde zich wonderbaar bij ons: *zo zwak en toch ging er zoveel van uit, zo bedenkelijk in velerlei opzicht, en toch gaf deze kerk vorm aan het mensenleven* van vele geslachten, greep diep in in de dagelijkse dag, ging mee over de zeeën, zat vóór in de raadsvergadering van de staten, leerde het volk de Bijbel lezen, leerde hen staan met een eenparige schouder onder de last van de duldeloze tirannie, schiep duizenden huiskerken

¹⁸³ Meditatie uit *Amsterdams Kerkbeurtenblad*, november 1940. In *In de gecroonde Allemansgading* (1946), 306-310.

(want zovele gereformeerde (= hervormde) gezinnen daar waren, zovele huiskerken verrichtten hun eredienst), en de bedelaars werden en waren geuzen.

Raadselachtig? Ja en nee - op het vlak van de historische beschouwing, veelszins ja, maar - zie de tekst van Psalm 68 - *née, uw God heeft uw sterkte geboden*. Er is een genaderijke verkiezing en een overvloedig charisma, een gave die de kracht vermenigvuldigt juist aan degene die geen krachten heeft. De Heer gebiedt en het stáát er. Zo was de zeldzame kracht van onze kerk het uitspruiten van allerlei geestelijk gewas op last van de Onderhouder van dit stuk aardrijk. Zoals Holland ligt onder een oneindige hemel en een machtig wolkenheir, zelf een vlakke, zelf een bijna-niets, maar zijn tedere schoonheid is er *dankzij* de grootse schoonheid van de luchten, zo is de kerk van de reformatie een bijna-niets onder de overmacht van Gods scheppend gebod: Gij *zult* bloeien en gij *zult* macht hebben, geestelijke macht ter zegening en tot vorming van een heel volk. Nationale traditie is een groot woord en we moeten het zeker met voorzichtigheid gebruiken - maar het blijft waar: ons volk is in zijn eigen aard door *preken* gevormd, door de uitgang van Gods evangelie en Gods Wet in het concrete leven.

En toen is het verval gekomen. Verdiend! Duizendmaal verdiend! En zo zeker als de bloei geen natuurwonder was, zo zeker was (en is) ook het verval geen natuurwet. Niet langs lijnen van geleidelijkheid werd onze kerk, ons volk, ons land *anders* dan de "volkeren" en niet langs zulke banen van een proces werden wij afgedwongen van onze sterkte. Toen we kaal waren, toen waren we toch eigenlijk in boze zin weer *onzelf*, toen bleek wat vlees, vroom vlees in zichzelf steeds betekent: toen zag men dat alle vlees *daarin* zijn weg heeft verdorven dat het zijn zwakte gebruikt om "vrij" te zijn, en dat het inderdaad steeds weer *alle* kanten uit kan, zwak en *daarom* ongebonden, ongebonden en daarom zwak in het kwadraat, negatief tot in het imaginaire toe. Honderd leerlingen, duizend christelijke bedrijvigheden en steeds knapper: de techniek van de aanpassingen aan de wereld. Israël, niet in de ballingschap, maar in de verstrooiing, en juist die verstrooiing wordt de Babylonische gevangenschap van de kerk. Wee ons! dat we gedoemd werden tot zulk een abominabele "vrijheid": een kerk die alle kanten uit kan!, schapen zonder Herder. Wat een kerk! Wat een verwarring, wat een slapheid, wat een amechtig zich handhaven op grond van vermeende waarden die allang vervlogen zijn. Geen volle belijdenis, geen echte eredienst! Dan: het proletariaat, waar is het? De intellectuelen, waar zijn ze? En waar bleven de profeten, waar zijn de enkele stemmen althans die als vuren gloeien? "Wij zien onze tekenen niet; er is geen profeet meer, noch iemand bij ons die weet hoe lang" (Psalm 74: 9). Verval, zegt de historicus, niet te redden! Oordeel, zegt de Wijsheid - en het kan zich wenden, krachtens een goddelijk Berouw (Jona 3: 10). Juist omdat het Oordeel is, juist omdat hier een drama is van *geestelijke* beslissingen. Want Gods "onveranderlijke" Raad is geen doodsmacht (alleen de dood is onveranderlijk, maar de Heer is de levende God), Gods "onveranderlijkheid" is hetzelfde als Zijn trouw. *Daarom* heeft het gebed immers zin omdat de Heer *niet* onveranderlijk is in Zijn gerichten, gelijk de dood onveranderlijk is. Nog kan zich alles, *alles* wenden!

“Sterk, o God, wat Gij aan ons gewrocht hebt!” Deze bede rijst in dat gedeelte van Psalm 68 waar de optocht van de priesters van de zangers in het heiligdom wordt beschreven. Dat is er nog: dit ene heiligdom, waar wij geroepen zijn uit de wereld *weg* (ten bate van de wereld), waar de schoonheid van Gods dienst ontvangen en gevierd wordt, waar de messiaanse kracht van het Woord zich ingang verschaft, - waar de jubel stil aanheft en groot aanzwelt tot een stem van vele wateren. En daar wordt het ons gegeven te bedenken dat het maar goed is zwak te zijn, indien de Heer *dat* sterkt wat Hijzelf gewrocht heeft aan geloof en hoop en liefde, en dat er - wonderbaar - nog *is*, verborgen in Christus, ons toegerekend en geschonken. Zou dat niet het rechte gebed zijn op de dag van de Hervorming: o God, laat het al gedaan zijn en verloren, maar sterk wat Gijzelf aan ons gewrocht hebt? Zou daarin niet deemoed en moed tezamen zijn, zelfverwerping en een ontembare verwachting, buigen onder het gericht en grijpen naar de tekenen van een andere, gans andere Goedheid. Zou dat niet tegelijk een rechtgeaarde, rechtgerichte Eredienst zijn? Zou dat niet wezen: *her*-denken van de Hervorming?

Weten wij wel wat Hij aan ons gewrocht heeft, niet alleen persoonlijk, maar ook als kerk en als volk? Hebben wij nog oog voor het wonder dat Nederland heet? Weten we dat dit volk met al zijn uitnemende talenten midden in zijn bestaan dit ontvangen heeft: dat de Heilige Schrift openging, dat het Woord als een persoon rondging over de straten en pleinen en over de heirweg van de nationale zorgen en in de uithoeken van de creatuurlijke angsten? Weten wij het nog dat nergens ter wereld een volk gevonden werd zo diep gebonden (ook als volk) in het levend verkeer met die God die een God van de levenden is en niet van de doden? Weten wij het nog dat “wij” in de middeleeuwen er nog niet *waren* en dat wij er in de moderne tijd nauwelijks meer waren, dat ons *volks* karakter deels uit de reformatie stamt en overigens daardoor werd gestempeld? Weten wij het nog? O, vergeet nooit één van zijn weldadigheden, vergeet ze niet, ’t is God die ze u beweest!¹⁸⁴ Zie, als *dat* het eigenlijke is dat de Heer aan ons gewrocht heeft, veel belangrijker dan de verwerving van Indië in de 17e eeuw, veel rijker dan de rijke cultuur die wij ontplooiden in de 20e eeuw, als dat merg en pit van ons bestaan, heimelijke zin van ons voortbestaan is, hoe zouden wij dan anders kunnen *her*-denken in het heiligdom dan God *aanlopende* als een stroom dat we behouden mochten. Het wonder van de kerk, iets daarvan, iets van dat God verheerlijkend evenwicht van gezag en vrijheid, deemoed en moed, heilig-nuchtere blik op al het menselijke, heilig-vervoerd uitzicht op wat de goddelijke Genade en Wijsheid werkt en werken zal.

In het heiligdom! evenwel niet om in het heiligdom te blijven, om te mediteren, om alleen maar onze persoonlijke hoop te voeden. Wat dan? Krijgen wij opdracht in de wereld uit te gaan? Als Israël weleer te midden van de gojim? Misschien (of vast en zeker), maar dit is niet het *eerste*! Het begin van de Reformatie was immers dit dat God in de gemeenten *ons* onze sterkte heeft *geboden*, heeft opgelegd, en gebod was - als steeds - tegelijk belofte. In het herstel nu, als een teruggrijpen op geheiligde traditie, zullen wij *zover* willen teruggaan tot we weer staan voor het *wezenlijke alleen*, voor de schrikkelijke afgrond van ons onvermogen en voor de verrukkelijke eenzijdigheden van de goddelijke Wijsheid: “Alleen het Woord”,

¹⁸⁴ Uit couplet 1 van Psalm 103, psalmberijming 1773.

“door het geloof alleen”, “aan God alleen de eer”, “hoor Israël, de Heer Uw God is een *enig* Heer”. Dat is het heiligdom, daarin *blijven* wij inderdaad, niet om te mediteren, maar om te leven, dicht aan de borst van de eeuwige Waarheid, veilig in Jezus’ armen, vergezeld door de Heilige Geest, in de omvatting van de gemeente, in het heiligdom daar het volk vergaderd is. Om dan te bemerken - het feilt nooit - dat hetgeen God in ons gewrocht heeft *vanuit* het heiligdom over de stad heen komt. Wij gaan eropuit, zeker!, maar allereerst: het Woord gaat eropuit!, als het eenmaal weer vaste voet heeft gekregen te midden van de “rest” die bleef, te midden van de jubelende optocht van priesters en zangers. “Benjamin, de kleine” schrijdt voort, te midden van de “trommelende maagden” - en zegt: Looft God in de gemeenten, de Heer (de Bondsgod!), gij, die zijt uit de springader van Israël (vers 27). De Heer sterkt ons niet langs duizend wegen - Hij - Zelf vrijmachtig, heeft *ons* heilzaam gebonden aan het éne heiligdom, en *vanuit* de tempel gaat het gebeuren, *als* er nog iets heilzaams zal staan te gebeuren. Geen nationale herleving dan door het herstel van de kerk in deze landen. Dat is geen fanatiek programma - maar dat ligt in het wezen van het verleden, “nach dem Gesetz wonach du angetreten”.¹⁸⁵

Zie, vanuit de tempel gaat “het” over staat en volk en maatschappij. Zo kan het komen, ondanks zonde en verval. Want hier heerst niet de oppermacht van historische noodwendigheden, hier heerst de kiemkracht en de vruchtbaarheid van “wat God eenmaal aan ons gewrocht *heeft*”. Het zal anders zijn in Zijn openbaring dan vroeger, want God is ook het modernste bewustzijn één dag (of duizend jaar) vóór en Hij is uitbundig in rijkdom van varianten: altijd *anders*, maar zeker ook: *altijd hetzelfde*, namelijk hetzelfde Woord, hetzelfde heil, dezelfde algenoegzaamheid van Christus in zijn drievuldig ambt van profeet en priester en koning. Dezelfde stille onweerstandelijkheid van de Heilige Geest, hetzelfde heiligdom, dezelfde priesters en zangers, dezelfde optocht: de belijdende kerk. Juist dan zal ons volk de grond van zijn gemeenschap niet hebben te zoeken in de duistere verten van de bloedsamenhangen, zal het veeleer gezegend zijn door de nabije krachten van het lichtende heiligdom. Dan zal het zijn geboorte in de Doop zoeken, en niet zijn doop in de Geboorte. In de oude term waarmee Nederland genoemd wordt “het Israël van het Westen” horen wij een stuk waarheid, *geloofswaarheid*. Wij zijn nu misschien eindelijk arm genoeg, genoeg in verval, (daarbenevens genoeg gezegend ondanks al) om de zin van deze vergelijking te beseffen, met schaamte, met verwondering - hier weidt mijn ziel met een verwonderd oog¹⁸⁶ - met een hartvervoerende nieuwe hoop. Israël is ons misschien niet sympathiek, maar wij zijn voor God *zeker* niet sympathiek en toch bewaart Hij zijn arme, boze geschonden kerk voor zover zij Israël wil gelijken: arm, zonder de vitaliteit van het heidendom, zonder natuurlijke religie, gelovende op hope tegen hope, losgeslagen, prijsgegeven, geworpen op de belofte alleen. Zo kunnen wij misschien nog dragers zijn van hetgeen uit het heiligdom over stad en staat *heen* komt. Zo, of nooit meer.

¹⁸⁵ Uit de stanza ‘Dämon’ uit de cyclus *Urworte. Orphisch* van Goethe (1817).

¹⁸⁶ Uit couplet 3 van Psalm 27, psalmberijming 1773.

“Bij U, o Heer, is de gerechtigheid, maar bij ons de beschaamdheid der aangezichten - o Heer, hoor, o Heer, vergeef! O Heere, merk op en doe het, vertraag het niet! Om Uws zelfs wil, o mijn God, want Uw stad en Uw volk is toch naar Uw naam genoemd”(Dan. 9: 7, 19). Dit is een gebed dat ons op de lippen dringt, bij het aanlichten van de dag van de gedachtenis aan de Reformatie in deze landen. Het zal nooit gebeden kunnen worden of een geluid van belofte ruist reeds aan in onze harten, een belofte door Isaïc da Costa (en het staat te lezen op een van de pilaren van de Nieuwe Kerk in ons midden) eens aldus vertolkt:

O, Nederland, gij zult eens weer
Het Israël van 't Westen worden!
God zal uw Kerk met licht omgorden,
Uw koningen met Davids eer.¹⁸⁷

Of gaat dat te ver? Overmant ons de twijfel? De voor ons ondelgbare schuld? De suggestie van toch op een verloren post te staan? Dat dan een roepen *aanga* uit de diepte: “Sterk o God, wat Gij aan ons gewrocht hebt”, “ik geloof, Here, kom mijn ongelovigheid te hulp”.¹⁸⁸ Nog kan zich *alles, alles* wenden! Nog zijn de wonderen de wereld niet uit. Vanuit het heiligdom komt “het” - over de stad *heen!* - over het volk *heen!* Bedelaars zijn en blijven wij en *als* bedelaars geuzen... “Benjamin, de kleine”, ja, maar “de God Israëls, die geeft den volke sterkte en krachten. Geloofd zij God” (vers 36).

¹⁸⁷ Uit het gedicht ‘Geestelijke Wapenkreet’ van Isaïc da Costa (1825).

¹⁸⁸ Mk. 9: 24.